

A — Εξέλιξη και δραστηριότητα του Δικαστηρίου κατά το 2010

Από τον Πρόεδρο Βασίλειο Σκουρή

Σε αυτό το πρώτο τμήμα της ετήσιας Εκθέσεως Πεπραγμένων συνοψίζονται οι δραστηριότητες του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά το έτος 2010. Αρχικώς, γίνεται ένας απολογισμός της πορείας του δικαιοδοτικού οργάνου κατά το έτος αυτό, με έμφαση στις θεσμικές μεταβολές που επηρέασαν το Δικαστήριο, αλλά και στις αλλαγές της εσωτερικής του οργανώσεως και των μεθόδων εργασίας του. Στη συνέχεια, αναλύονται τα στατιστικά στοιχεία που αφορούν την εξέλιξη του φόρτου εργασίας του Δικαστηρίου και τη μέση διάρκεια των ενώπιόν του διαδικασιών. Τέλος, όπως κάθε έτος, εκτίθενται οι κυριότερες νομολογιακές εξελίξεις κατά θεματικούς τομείς.

1. Δεδομένου ότι η Συνθήκη της Λισσαβώνας προέβλεπε την προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (ΕΣΔΑ), κατά το υπό εξέταση έτος κινήθηκε η διαδικασία γι' αυτή την προσχώρηση. Το πρώτο στάδιο αυτής της διαδικασίας ολοκληρώθηκε και δόθηκε στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή εντολή να συνεχίσει τις διαπραγματεύσεις με το Συμβούλιο της Ευρώπης. Η προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ θα έχει, χωρίς αμφιβολία, συνέπειες επί ολόκληρου του συστήματος παροχής ενδίκου προστασίας της Ένωσης.

Για τον λόγο αυτόν, το Δικαστήριο παρακολούθησε εκ του σύνεγγυς την εξέλιξη αυτής της διαδικασίας και συμβάλλοντας στις προσπάθειες που καταβάλλονται για την υλοποίηση αυτού του σχεδίου προσχωρήσεως, το οποίο θέτει αρκετά περίπλοκα νομικά ζητήματα, διατύπωσε τις πρώτες του σκέψεις επί μιας ειδικής πτυχής που αφορά τον τρόπο λειτουργίας του δικαιοδοτικού συστήματος της Ένωσης σε έγγραφό του το οποίο δημοσίευσε στις 5 Μαΐου 2010¹. Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι προς στήριξη της εγγενούς στη Σύμβαση αρχής της επικουρικότητας και προς παράλληλη εξασφάλιση της εύρυθμης λειτουργίας του δικαιοδοτικού συστήματος της Ένωσης, πρέπει να υφίσταται μηχανισμός ικανός να εξασφαλίζει ότι το Δικαστήριο θα μπορεί να επιλαμβάνεται, κατά τρόπο αποτελεσματικό, ζητημάτων κύρους πράξεως της Ένωσης πριν το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αποφανθεί επί της συμφωνίας της πράξεως αυτής προς την ΕΣΔΑ.

Τέλος, πρέπει να επισημανθούν οι τροποποιήσεις που επήλθαν στις 23 Μαρτίου 2010 στον Κανονισμό Διαδικασίας του Δικαστηρίου (ΕΕ L 92, σ. 12). Με τις τροποποιήσεις αυτές επιδιώκεται να γίνουν οι αναγκαίες προσαρμογές στον εν λόγω Κανονισμό Διαδικασίας κατόπιν της ενάρξεως της ισχύος της Συνθήκης της Λισσαβώνας.

2. Οι σχετικές με το δικαιοδοτικό έργο του Δικαστηρίου στατιστικές του έτους 2010 χαρακτηρίζονται, γενικώς, από την αισθητή αύξηση της παραγωγικότητας και την λίαν σημαντική βελτίωση της αποτελεσματικότητας όσον αφορά τη διάρκεια των διαδικασιών. Επιπλέον, πρέπει επίσης να τονιστεί η άνευ προηγουμένου αύξηση κατά το έτος αυτό του αριθμού των εισαχθεισών υποθέσεων και, ιδίως, του αριθμού των αιτήσεων εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως που υποβάλλονται στο Δικαστήριο.

Το Δικαστήριο περάτωσε 522 υποθέσεις το 2010 (καθαρός αριθμός, περιλαμβανομένων των υποθέσεων που συνεκδικάστηκαν), παρατηρείται, δηλαδή, ελαφρά μείωση σε σχέση με το προηγούμενο έτος (543 περατωθείσες υποθέσεις το 2009). Επί 370 εκ των υποθέσεων αυτών εκδόθηκε απόφαση και επί 152 εκδόθηκε διάταξη.

¹ http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2010-05/convention_el.pdf

Το 2010 το Δικαστήριο επελήφθη 631 νέων υποθέσεων (ανεξαρτήτως των περιπτώσεων συνεκδικάσεως λόγω συνάφειας), αριθμός που αντανakλά πολύ σημαντική αύξηση σε σχέση με το έτος 2009 (562 εισαχθείσες υποθέσεις) και είναι ο μεγαλύτερος στην ιστορία του Δικαστηρίου. Το ίδιο συμβαίνει όσον αφορά τις αιτήσεις εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως. Για δεύτερο κατά συνέχεια έτος ο αριθμός των εισαχθεισών προδικαστικών υποθέσεων είναι ο υψηλότερος στα χρονικά, σε σχέση δε με το έτος 2009, παρουσιάζει αύξηση κατά 27,4 % (385 υποθέσεις το 2010 έναντι 302 υποθέσεων το 2009).

Όσον αφορά τη διάρκεια των διαδικασιών, τα στατιστικά στοιχεία είναι πολύ θετικά. Ειδικότερα, όσον αφορά τις προδικαστικές παραπομπές, η διάρκεια της διαδικασίας ανήλθε σε 16,1 μήνες. Από συγκριτική ανάλυση προκύπτει ότι, για το σύνολο της περιόδου για την οποία το Δικαστήριο έχει στη διάθεσή του αξιόπιστα στατιστικά στοιχεία, η μέση διάρκεια εκδικάσεως των προδικαστικών υποθέσεων σημείωσε τη μεγαλύτερη μείωση κατά το 2010. Όσον αφορά τις ευθείες προσφυγές και τις αναίρεσεις, η μέση διάρκεια εκδικάσεως ανήλθε, αντιστοίχως, σε 16,7 μήνες και σε 14,3 μήνες (έναντι 17,1 μηνών και 15,4 μηνών το 2009).

Πέραν των μεταρρυθμίσεων των μεθόδων εργασίας του, οι οποίες επήλθαν κατά τα τελευταία έτη, η βελτίωση της αποτελεσματικότητας του Δικαστηρίου όσον αφορά τον χρόνο εκδικάσεως των υποθέσεων οφείλεται, επίσης, στην ευρύτερη χρησιμοποίηση των διαφόρων δυνατοτήτων που διαθέτει, σε δικονομικό επίπεδο, προς επιτάχυνση της διαδικασίας σε ορισμένες υποθέσεις, ιδίως την επείγουσα προδικαστική διαδικασία, την κατά προτεραιότητα εκδίκαση, την ταχεία διαδικασία, την απλουστευμένη διαδικασία και τη δυνατότητα εκδικάσεως χωρίς την ανάπτυξη προτάσεων γενικού εισαγγελέα.

Η εφαρμογή της επείγουσας προδικαστικής διαδικασίας ζητήθηκε σε 6 υποθέσεις και το ορισθέν τμήμα έκρινε ότι σε 5 από αυτές πράγματι συνέτρεχαν οι προϋποθέσεις του άρθρου 104β του Κανονισμού Διαδικασίας. Οι υποθέσεις αυτές περατώθηκαν εντός 2,1 μηνών κατά μέσον όρο.

Η εφαρμογή της ταχείας διαδικασίας ζητήθηκε σε 12 υποθέσεις κατά το υπό εξέταση έτος, οι απαιτούμενες, όμως, κατά τον Κανονισμό Διαδικασίας προϋποθέσεις συνέτρεχαν μόνο σε 4 εξ αυτών. Σύμφωνα με την πρακτική που καθιερώθηκε το 2004, οι αιτήσεις εφαρμογής της ταχείας διαδικασίας γίνονται δεκτές ή απορρίπτονται με αιτιολογημένη διάταξη του Προέδρου του Δικαστηρίου. Επίσης, εκδικάστηκαν κατά προτεραιότητα 14 υποθέσεις.

Παράλληλως, το Δικαστήριο συνέχισε να χρησιμοποιεί την απλουστευμένη διαδικασία του άρθρου 104, παράγραφος 3, του Κανονισμού Διαδικασίας προκειμένου να απαντήσει σε ορισμένα προδικαστικά ερωτήματα. Πράγματι, βάσει του ως άνω άρθρου, περατώθηκαν συνολικώς 24 υποθέσεις με την έκδοση διατάξεως.

Τέλος, το Δικαστήριο χρησιμοποίησε αρκετά συχνά την ευχέρεια που του παρέχει το άρθρο 20 του Οργανισμού του να αποφαινεται χωρίς την ανάπτυξη προτάσεων γενικού εισαγγελέα όταν η υπόθεση δεν θέτει κανένα νέο νομικό ζήτημα. Επισημαίνεται, σχετικώς, ότι το 50 % των αποφάσεων του Δικαστηρίου κατά το 2010 εκδόθηκαν χωρίς προτάσεις γενικού εισαγγελέα (έναντι ποσοστού 52 % το 2009).

Όσον αφορά την κατανομή των υποθέσεων μεταξύ των διαφόρων σχηματισμών του Δικαστηρίου, το τμήμα μείζονος συνθέσεως εκδίκασε ποσοστό περίπου 14 %, τα πενταμελή τμήματα ποσοστό 58 % και τα τριμελή τμήματα ποσοστό περίπου 27 % των υποθέσεων που περατώθηκαν με έκδοση αποφάσεως ή διατάξεως δικαιοδοτικού περιεχομένου το 2010. Σε σχέση με το προηγούμενο έτος, διαπιστώνεται αξιοσημείωτη αύξηση του ποσοστού των υποθέσεων που εκδικάστηκαν από

το τμήμα μείζονος συνθέσεως (8 % το 2009) και σημαντική μείωση του αριθμού των υποθέσεων που εκδικάστηκαν από τα τριμελή τμήματα (34 % το 2009).

Λεπτομερέστερα στοιχεία σχετικά με τις στατιστικές του δικαστικού έτους 2010 περιλαμβάνονται στο τμήμα της παρούσας Εκθέσεως Πεπραγμένων που αφορά τα σχετικά με το δικαιοδοτικό έργο του Δικαστηρίου στατιστικά στοιχεία.

B — Νομολογία του Δικαστηρίου το 2010

Στο παρόν τμήμα της Έκθεσης Πεπραγμένων επιχειρείται ένας απολογισμός της νομολογίας του 2010.

Ζητήματα συνταγματικής ή θεσμικής φύσεως

Το 2010, η νομολογία σχετικά με τα θεμελιώδη δικαιώματα εμπλουτίστηκε σημαντικά.

Η υπόθεση *Volker und Markus Schecke* (απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 2010, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-92/09 και C-93/09) παρέσχε στο Δικαστήριο την αφορμή να αποσαφηνίσει τις επιταγές που απορρέουν από το δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, επ' ευκαιρία του ελέγχου του κύρους των κανονισμών (ΕΚ) 1290/2005 και 259/2008¹, σχετικά με τη χρηματοδότηση της κοινής γεωργικής πολιτικής και με τη δημοσιοποίηση πληροφοριών για τους δικαιούχους κονδυλίων προερχόμενων από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Εγγυήσεων (ΕΓΤΕ) και το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ), βάσει των οποίων οι σχετικές πληροφορίες πρέπει να τίθενται στη διάθεση του κοινού, ιδίως μέσω των δικτυακών τόπων των οικείων εθνικών γραφείων. Απαντώντας σε προδικαστικό ερώτημα σχετικό με τη στάθμιση, αφενός, του δικαιώματος στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, όπως αναγνωρίζεται από τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και, αφετέρου, της υποχρέωσης διαφάνειας στο πλαίσιο της λειτουργίας των Ευρωπαϊκών Ταμείων, το Δικαστήριο επισήμανε ότι η δημοσιοποίηση σε δικτυακό τόπο ονομαστικών στοιχείων σχετικών με τους δικαιούχους των κονδυλίων και τα ποσά που έχουν εισπράξει συνιστά, λόγω της ελεύθερης προσβάσεως των τρίτων στην ιστοσελίδα, προσβολή του δικαιώματος των ενδιαφερομένων στον σεβασμό της ιδιωτικής τους ζωής, εν γένει, και στην προστασία των δεδομένων τους προσωπικού χαρακτήρα, ειδικότερα. Για να μπορεί να δικαιολογηθεί μια τέτοια προσβολή, πρέπει η σχετική επέμβαση να προβλέπεται από τον νόμο, να σέβεται το βασικό περιεχόμενο των εν λόγω δικαιωμάτων και, κατ' εφαρμογήν της αρχής της αναλογικότητας, να είναι αναγκαία και να εξυπηρετεί πραγματικά σκοπούς γενικού συμφέροντος τους οποίους αναγνωρίζει η Ένωση, δεδομένου ότι τυχόν παρεκκλίσεις και περιορισμοί των ως άνω δικαιωμάτων δεν πρέπει να υπερβαίνουν τα όρια του απολύτως αναγκαίου. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έκρινε ότι, μολονότι, σε μια δημοκρατική κοινωνία, οι φορολογούμενοι έχουν δικαίωμα να ενημερώνονται σχετικά με τη διαχείριση των δημοσίων πόρων, γεγονός είναι ότι το Συμβούλιο και η Επιτροπή όφειλαν να πραγματοποιήσουν μια ισόρροπη στάθμιση των διαφόρων διακυβευόμενων συμφερόντων, η οποία θα απαιτούσε να ελέγξουν, πριν από τη θέσπιση των επίμαχων διατάξεων, αν η δημοσιοποίηση των εν λόγω στοιχείων σε ελεύθερος προσβάσιμο και μοναδικό για κάθε κράτος μέλος δικτυακό τόπο υπερβαίνει το αναγκαίο για την επίτευξη των νομίμων επιδιωκόμενων σκοπών μέτρο. Το Δικαστήριο κήρυξε επομένως ανίσχυρες ορισμένες διατάξεις του κανονισμού 1290/2005, καθώς και τον κανονισμό 259/2008 στο σύνολό του, χωρίς να θέσει υπό αμφισβήτηση τα αποτελέσματα της δημοσιοποίησης των καταλόγων των δικαιούχων ενισχύσεων από το ΕΓΤΑ και το ΕΓΤΑΑ, στην οποία είχαν προχωρήσει οι εθνικές αρχές προ της ημερομηνίας εκδόσεως της αποφάσεώς του αυτής.

¹ Κανονισμός (ΕΚ) 1290/2005 του Συμβουλίου, της 21ης Ιουνίου 2005, για τη χρηματοδότηση της κοινής γεωργικής πολιτικής (ΕΕ L 209, σ. 1), όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΚ) 1437/2007 του Συμβουλίου, της 26ης Νοεμβρίου 2007 (ΕΕ L 322, σ. 1), και με τον κανονισμό (ΕΚ) 259/2008 της Επιτροπής, της 18ης Μαρτίου 2008, για τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του κανονισμού 1290/2005 του Συμβουλίου σχετικά με τη δημοσιοποίηση πληροφοριών για τους δικαιούχους κονδυλίων προερχόμενων από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Εγγυήσεων (ΕΓΤΕ) και το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ) (ΕΕ L 76, σ. 28).

Στον τομέα πάντοτε των θεμελιωδών δικαιωμάτων, το Δικαστήριο εξέδωσε, στις 22 Δεκεμβρίου 2010, μία ακόμη σημαντική απόφαση (απόφαση *DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft*, C-279/09) σχετική με την ερμηνεία της αρχής της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας, όπως καθιερώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η κύρια δίκη αφορούσε διαφορά μεταξύ της γερμανικής εταιρίας DEB και του Γερμανικού Δημοσίου, με αντικείμενο την αίτηση παροχής του ευεργετήματος πενίας την οποία υπέβαλε η εν λόγω εταιρία ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Η εταιρία DEB ήθελε να ασκήσει αγωγή αποζημιώσεως κατά του Γερμανικού Δημοσίου, προς αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη λόγω της εκπρόθεσμης μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο, εκ μέρους του οικείου κράτους μέλους, της οδηγίας 98/30/ΕΚ, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου². Το αίτημα παροχής του ευεργετήματος πενίας απορρίφθηκε επειδή δεν συνέτρεχαν οι προϋποθέσεις τις οποίες προβλέπει το γερμανικό δίκαιο για τη χορήγηση της εν λόγω παροχής σε νομικά πρόσωπα. Ο δικαστής που επιλήφθηκε της προσφυγής κατά της ως άνω απορριπτικής αποφάσεως υπέβαλε στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα ζητώντας να διευκρινιστεί αν η αρχή της αποτελεσματικότητας του δικαίου της Ένωσης έχει την έννοια ότι, στο πλαίσιο διαδικασίας αποζημιώσεως λόγω ευθύνης του Δημοσίου κινηθείσας βάσει του εν λόγω δικαίου, αποκλείει εθνική ρύθμιση η οποία, αφενός, εξαρτά την προσφυγή στη δικαιοσύνη από την προκαταβολή των εξόδων της δίκης και, αφετέρου, ορίζει ότι το ευεργέτημα πενίας μπορεί να παρασχεθεί σε νομικό πρόσωπο μόνον εφόσον αδυνατεί να προκαταβάλει το απαιτούμενο ποσό, επιβάλλοντας συναφώς πολύ αυστηρές προϋποθέσεις.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι, προκειμένου να απαντήσει στο ερώτημα αυτό, όφειλε να λάβει υπόψη τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο οποίος, μετά την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισσαβώνας, έχει το ίδιο νομικό κύρος με τις Συνθήκες. Ειδικότερα, το Δικαστήριο αναφέρθηκε στο άρθρο 47 του Χάρτη, καθόσον προβλέπει ότι κάθε πρόσωπο του οποίου εθίγησαν τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που του διασφαλίζει το δίκαιο της Ένωσης έχει δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής στη δικαιοσύνη. Το τρίτο εδάφιο της εν λόγω διατάξεως ορίζει ότι «σε όσους δεν διαθέτουν επαρκείς πόρους, παρέχεται ευεργέτημα πενίας, εφόσον το ευεργέτημα αυτό είναι αναγκαίο για τη διασφάλιση της αποτελεσματικής πρόσβασης στη δικαιοσύνη». Το Δικαστήριο αποφάνθηκε, κατ' αρχάς, ότι η αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας, όπως καθιερώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη, έχει την έννοια ότι δεν αποκλείει τη δυνατότητα επικλήσεώς της από νομικά πρόσωπα, προκειμένου να απαλλαγούν από την υποχρέωση προκαταβολής των εξόδων της διαδικασίας και/ή των εξόδων παραστάσεως δικηγόρου. Υπό το πρίσμα της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σχετικά με το άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, το οποίο κατοχυρώνει το «δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης», το Δικαστήριο διευκρίνισε, ακολούθως, ότι απόκειται στον εθνικό δικαστή να ελέγξει, αφενός, αν οι προϋποθέσεις παροχής του ευεργετήματος πενίας συνιστούν περιορισμό του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη ικανό να θίξει τον ίδιο τον πυρήνα του δικαιώματος αυτού, αφετέρου, αν οι ως άνω προϋποθέσεις κατατείνουν στην επίτευξη θεμιτού σκοπού και, τέλος, αν μεταξύ των χρησιμοποιούμενων μέσων και του επιδιωκόμενου σκοπού υφίσταται εύλογη σχέση αναλογικότητας. Το Δικαστήριο εξέθεσε λεπτομερώς, στη συνέχεια, τα στοιχεία τα οποία πρέπει να συνεκτιμήσει συναφώς ο εθνικός δικαστής, επαναλαμβάνοντας τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ήτοι, μεταξύ άλλων, τη σοβαρότητα του διακυβεύματος για τον αιτούντα το ευεργέτημα, την πολυπλοκότητα της εφαρμοστέας νομοθεσίας και διαδικασίας, και, όσον αφορά ειδικότερα τα νομικά πρόσωπα, τη μορφή και τον κερδοσκοπικό ή μη χαρακτήρα τους, καθώς και την οικονομική επιφάνεια των εταίρων ή μετόχων τους.

² Οδηγία 98/30/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Ιουνίου 1998 (ΕΕ L 204, σ. 1).

Το ζήτημα των προϋποθέσεων υπό τις οποίες μπορεί να στοιχειοθετηθεί, από τον εθνικό δικαστή, ευθύνη του Δημοσίου σε περίπτωση παραβάσεως εκ μέρους του οικείου κράτους μέλους των υποχρεώσεων που υπέχει από το δίκαιο της Ένωσης εξακολουθεί να γεννά ερωτήματα.

Στην υπόθεση *Trasportes Urbas y Servicios Generales* (απόφαση της 26ης Ιανουαρίου 2010, C-118/08), το εθνικό δικαστήριο ζήτησε από το Δικαστήριο να λάβει θέση επί της εφαρμογής ρυθμίσεως σύμφωνα με την οποία η αγωγή αποζημιώσεως κατά του Δημοσίου, όταν στηρίζεται σε παραβίαση του δικαίου της Ένωσης από εθνικό νόμο, είναι δυνατό να ευδοκιμήσει μόνον εφόσον ο ενάγων έχει προηγουμένως εξαντλήσει όλα τα εσωτερικά μέσα παροχής έννομης προστασίας, καίτοι τέτοια ρύθμιση δεν τυγχάνει εφαρμογής στις αγωγές αποζημιώσεως κατά του Δημοσίου που στηρίζονται σε παραβίαση του Συντάγματος. Το Δικαστήριο απάντησε ότι το δίκαιο της Ένωσης απαγορεύει την εφαρμογή της ρυθμίσεως αυτής, αφού υπενθύμισε τις αρχές που διέπουν την υποχρέωση αποκατάστασης των ζημιών την οποία υπέχουν τα κράτη μέλη σε περίπτωση παραβίασεως του δικαίου της Ένωσης, δυνάμει της υπεροχής του εν λόγω δικαίου. Στηριζόμενο στην αρχή της ισοδυναμίας, αποφάνθηκε ότι το σύνολο των διατάξεων που ρυθμίζουν την άσκηση των προσφυγών πρέπει να εφαρμόζεται αδιακρίτως τόσο στις προσφυγές που στηρίζονται σε παραβίαση του δικαίου της Ένωσης όσο και σε εκείνες που βασίζονται σε παράβαση κανόνα του εσωτερικού δικαίου: εν προκειμένω, το αντικείμενο των δύο αγωγών είναι το ίδιο, εφόσον σε αμφότερες τις περιπτώσεις ζητείται η αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε από πράξη ή παράλειψη του Δημοσίου. Υπό το πρίσμα της αρχής της ισοδυναμίας, η μοναδική διαφορά, η οποία σχετίζεται με το ζήτημα ποιο δικαστήριο είναι αρμόδιο να διαπιστώσει την παραβίαση του δικαίου, δεν αρκεί για να θεμελιώσει διάκριση μεταξύ των δύο αυτών αγωγών.

Στην υπόθεση *Melki και Abdeli* (αποφάσεις της 22ας Ιουνίου 2010, C-188/10 και C-189/10), δόθηκε στο Δικαστήριο η ευκαιρία να αποφανθεί επί της συμβατότητας με το δίκαιο της Ένωσης του προσφάτως θεσπισθέντος στη Γαλλία δικονομικού μηχανισμού του «προκριματικού ζητήματος συνταγματικότητας». Με την αφορμή αυτή, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, προκειμένου να διασφαλίζεται η υπεροχή του δικαίου της Ένωσης, η λειτουργία του συστήματος συνεργασίας μεταξύ του ιδίου και των εθνικών δικαστηρίων προϋποθέτει ότι ο εθνικός δικαστής είναι ελεύθερος να του υποβάλει σε όποιο στάδιο της διαδικασίας κρίνει ενδεδειγμένο, και μάλιστα ακόμη και μετά το πέρας μιας παρεμπόπτουσας διαδικασίας ελέγχου της συνταγματικότητας, οποιοδήποτε προδικαστικό ερώτημα κρίνει αναγκαίο. Επομένως, το άρθρο 267 ΣΛΕΕ δεν αντίκειται σε εθνική ρύθμιση που καθιερώνει παρεμπόπτουσα διαδικασία ελέγχου της συνταγματικότητας των εσωτερικών νόμων, εφόσον τα λοιπά εθνικά δικαστήρια εξακολουθούν να είναι ελεύθερα:

- να υποβάλουν στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα σε όποιο στάδιο της διαδικασίας κρίνουν ενδεδειγμένο, και μάλιστα ακόμη και μετά το πέρας της παρεμπόπτουσας διαδικασίας ελέγχου της συνταγματικότητας,
- να διατάξουν κάθε αναγκαίο μέτρο προς διασφάλιση της προσωρινής δικαστικής προστασίας των δικαιωμάτων που απονέμει η έννομη τάξη της Ένωσης και
- να μην εφαρμόσουν, μετά το πέρας της παρεμπόπτουσας αυτής διαδικασίας, την επίμαχη εθνική νομοθετική διάταξη, αν τη θεωρούν αντίθετη προς το δίκαιο της Ένωσης.

Μολονότι το Δικαστήριο έχει επανειλημμένως παράσχει διευκρινίσεις συναφώς, το ζήτημα των συνεπειών που πρέπει να αντλούνται από την εκ μέρους του ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης στο πλαίσιο της ασκήσεως της προδικαστικής του αρμοδιότητας επανήλθε στο προσκήνιο με την υπόθεση *Albron Catering* (απόφαση της 21ης Οκτωβρίου 2010, C-242/09), η οποία αποτέλεσε την αφορμή για να υπενθυμίσει το Δικαστήριο ότι, κατά την άσκηση της αρμοδιότητας που του παρέχει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, μόνον όλως κατ' εξαίρεση δύναται, κατ' εφαρμογήν της συμφυούς με

την έννομη τάξη της Ενώσεως γενικής αρχής της ασφάλειας δικαίου, να περιορίσει τη δυνατότητα κάθε ενδιαφερόμενου να επικαλεστεί ερμηνευθείσα από το Δικαστήριο διάταξη για να θέσει υπό αμφισβήτηση έννομες σχέσεις που δημιουργήθηκαν καλόπιστα. Για να αποφασιστεί ένας τέτοιος περιορισμός, απαιτείται να πληρούνται δύο ουσιώδη κριτήρια, δηλαδή η καλή πίστη των ενδιαφερομένων και ο κίνδυνος σοβαρών προβλημάτων. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι, εφόσον δεν του προσκομίστηκε κάποιο συγκεκριμένο στοιχείο ικανό να αποδείξει την ύπαρξη κινδύνου σοβαρών προβλημάτων οφειλόμενου στον εξαιρετικά μεγάλο αριθμό αγωγών που θα μπορούσαν, κατόπιν της εκδόσεως της αποφάσεώς του στην υπόθεση αυτή, η οποία αφορούσε την ερμηνεία της οδηγίας 2001/23/ΕΚ³, να ασκηθούν κατά επιχειρήσεων που είχαν προβεί σε μεταβίβαση εμπόρουσα στο πεδίο εφαρμογής της ως άνω οδηγίας, δεν έπρεπε να περιορίσει διαχρονικώς τα αποτελέσματα της εν λόγω αποφάσεώς του.

Όσον αφορά τη συνεισφορά του Δικαστηρίου στον καθορισμό των αποτελεσμάτων των συμφωνιών που έχουν συναφθεί μεταξύ της Ένωσης και τρίτων κρατών, επισημαίνεται η υπόθεση *Brita* (απόφαση της 25ης Φεβρουαρίου 2010, C-386/08), στο πλαίσιο της οποίας τέθηκαν πολλά σημαντικά ζητήματα σχετικά με την ερμηνεία διεθνών συμφωνιών, ειδικότερα δε της Συμφωνίας Συνδέσεως ΕΚ-Ισραήλ⁴.

Το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι οι κανόνες της Συμβάσεως της Βιέννης για το δίκαιο των συνθηκών⁵ εφαρμόζονται επί συμφωνίας συναφθείσας μεταξύ κράτους και διεθνούς οργανισμού, όπως η Συμφωνία Συνδέσεως ΕΚ-Ισραήλ, στο μέτρο που οι κανόνες αυτοί αποτελούν έκφραση του εθιμικού γενικού διεθνούς δικαίου. Ειδικότερα, οι διατάξεις της Συμφωνίας Συνδέσεως που προσδιορίζουν το εδαφικό πεδίο εφαρμογής της πρέπει να ερμηνεύονται σύμφωνα με την αρχή «*pacta tertiis nec cent nec prosunt*». Βάσει των ως άνω στοιχείων, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι οι τελωνειακές αρχές κρατών μέλους εισαγωγής δύνανται να μην παράσχουν την προνομιακή μεταχείριση, την οποία προβλέπει η Συμφωνία Συνδέσεως ΕΚ-Ισραήλ, σε εμπορεύματα που κατάγονται από τη Δυτική Όχθη. Συγκεκριμένα, από μίαν άλλη Συμφωνία Συνδέσεως, τη συμφωνία ΕΚ-ΟΑΠ⁶, προκύπτει ότι μόνον οι τελωνειακές αρχές της Δυτικής Όχθης και της Λωρίδας της Γάζας μπορούν να εκδίδουν πιστοποιητικό κυκλοφορίας, σε περίπτωση που τα οικεία εμπορεύματα μπορούν να θεωρηθούν ως προϊόντα καταγόμενα από τη Δυτική Όχθη και τη Λωρίδα της Γάζας. Έτσι, τυχόν ερμηνεία της Συμφωνίας Συνδέσεως ΕΚ-Ισραήλ υπό την έννοια ότι οι ισραηλινές αρχές έχουν τελωνειακές αρμοδιότητες όσον αφορά προϊόντα καταγωγής Δυτικής Όχθης θα ισοδυναμούσε με επιβολή στις παλαιστινιακές τελωνειακές αρχές της υποχρέωσης να μην ασκούν αρμοδιότητες οι οποίες τους έχουν ανατεθεί δυνάμει των διατάξεων της συμφωνίας ΕΚ-ΟΑΠ. Τέτοια ερμηνεία, συνεπαγόμενη την επιβολή υποχρεώσεων σε τρίτους χωρίς τη συναίνεσή τους, θα ερχόταν σε αντίθεση προς την προαναφερθείσα αρχή «*pacta tertiis nec cent nec prosunt*» του γενικού διεθνούς δικαίου, όπως αυτή κωδικοποιείται στη Σύμβαση της Βιέννης.

³ Οδηγία 2001/23/ΕΚ του Συμβουλίου, της 12ης Μαρτίου 2001, περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών, σχετικά με τη διατήρηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων σε περίπτωση μεταβιβάσεων επιχειρήσεων, εγκαταστάσεων ή τμημάτων εγκαταστάσεων ή επιχειρήσεων (ΕΕ L 82, σ. 16).

⁴ Ευρωμεσογειακή Συμφωνία Συνδέσεως μεταξύ των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και των κρατών μελών τους, αφενός, και του Κράτους του Ισραήλ, αφετέρου, που υπογράφηκε στις Βρυξέλλες στις 20 Νοεμβρίου 1995 (ΕΕ 2000, L 147, σ. 3).

⁵ Σύμβαση της Βιέννης για το δίκαιο των συνθηκών, της 23ης Μαΐου 1969 (Recueil des traités des Nations unies, τόμος 1155, σ. 331).

⁶ Ευρωμεσογειακή Ενδιάμεση Συμφωνία Συνδέσεως για το εμπόριο και τη συνεργασία μεταξύ της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, αφενός, και της Οργάνωσης για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης (ΟΑΠ) εξ ονόματος της Παλαιστινιακής Αρχής της Δυτικής Όχθης και της Λωρίδας της Γάζας, αφετέρου, που υπογράφηκε στις Βρυξέλλες στις 24 Φεβρουαρίου 1997 (ΕΕ 1997, L 187, σ. 3).

Το Δικαστήριο διευκρίνισε επίσης ότι, στο πλαίσιο της διαδικασίας που προβλέπει η Συμφωνία Συνδέσεως ΕΚ-Ισραήλ, οι τελωνειακές αρχές του κράτους εισαγωγής δεν δεσμεύονται από το υποβληθέν πιστοποιητικό καταγωγής και από την απάντηση των τελωνειακών αρχών του κράτους εξαγωγής, όταν η εν λόγω απάντηση δεν περιλαμβάνει επαρκείς πληροφορίες για τον προσδιορισμό της πραγματικής καταγωγής των προϊόντων.

Όπως και τα προηγούμενα έτη, η πρόσβαση στα έγγραφα των θεσμικών οργάνων αποτέλεσε αντικείμενο διαφορών και τρεις αποφάσεις χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής στον τομέα αυτόν. Στην υπόθεση *Επιτροπή κατά Bavarian Lager* (απόφαση της 29ης Ιουνίου 2010, C-28/08 P), το Δικαστήριο ασχολήθηκε με τη σχέση μεταξύ των κανονισμών (ΕΚ) 1049/2001⁷ και (ΕΚ) 45/2001⁸.

Ο κανονισμός 1049/2001 καθιερώνει ως γενικό κανόνα την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα των θεσμικών οργάνων, αλλά προβλέπει εξαιρέσεις, ιδίως στην περίπτωση που η γνωστοποίησή του θα έθιγε την προστασία της ιδιωτικής ζωής και της ακεραιότητας του ατόμου, σύμφωνα με τη σχετική με την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα νομοθεσία της Ένωσης. Κατά το Δικαστήριο, όταν αίτηση δυνάμει του κανονισμού 1049/2001 έχει ως αντικείμενο την πρόσβαση σε έγγραφα που περιέχουν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, οι διατάξεις του κανονισμού 45/2001 εφαρμόζονται πλήρως. Επομένως, το Γενικό Δικαστήριο, παραλείποντας να λάβει υπόψη την παραπομπή αυτή στη σχετική με την προστασία προσωπικών δεδομένων νομοθεσία της Ένωσης και περιορίζοντας την εφαρμογή της εξαιρέσεως στις καταστάσεις στις οποίες η ιδιωτική ζωή ή η ακεραιότητα του ατόμου προσβάλλεται κατά την έννοια του άρθρου 8 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, προέβη σε ιδιαίτερη και περιοριστική ερμηνεία του κανονισμού 1049/2001, η οποία δεν ανταποκρίνεται στην ισορροπία που ο νομοθέτης της Ένωσης είχε την πρόθεση να θεμελιώσει μεταξύ των δύο επίμαχων κανονισμών.

Επί της ουσίας, το Δικαστήριο κατέληξε ότι ορθώς η Επιτροπή αποφάσισε ότι ο κατάλογος των μετεχόντων σε συνεδρίαση, η οποία διεξήχθη στο πλαίσιο διαδικασίας λόγω παραβάσεως, περιείχε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα και ότι, απαιτώντας, όσον αφορά τα πρόσωπα που δεν είχαν δώσει τη ρητή συγκατάθεσή τους, από τον αιτούντα την πρόσβαση να αποδείξει την αναγκαιότητα διαβίβασης των εν λόγω δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, η Επιτροπή ενήργησε σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 8, στοιχείο β', του κανονισμού 45/2001.

Την ίδια ημέρα, το Δικαστήριο εξέδωσε άλλη μία πολύ σημαντική απόφαση στον τομέα της προσβάσεως στα έγγραφα (απόφαση της 29ης Ιουνίου 2010, *Επιτροπή κατά Technische Glaswerke Ilmenau*, C-139/07 P), η οποία αφορούσε, αυτή τη φορά, τη σχέση του κανονισμού 1049/2001 με τον κανονισμό 659/1999, για τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του άρθρου 93 ΕΚ⁹. Το Δικαστήριο έκρινε ότι, για να μπορεί να δικαιολογηθεί η απόρριψη αιτήσεως για τη δημοσιοποίηση εγγράφου, δεν αρκεί, κατ' αρχήν, το έγγραφο αυτό να αφορά δραστηριότητα στην οποία αναφέρεται το άρθρο 4, παράγραφος 2, του κανονισμού 1049/2001. Το οικείο θεσμικό όργανο οφείλει

⁷ Κανονισμός (ΕΚ) 1049/2001 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 30ής Μαΐου 2001, για την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής (ΕΕ L 145, σ. 43).

⁸ Κανονισμός (ΕΚ) 45/2001 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 18ης Δεκεμβρίου 2000, σχετικά με την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τα όργανα και τους οργανισμούς της Κοινότητας και σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών (ΕΕ 2001, L 8, σ. 1).

⁹ Κανονισμός (ΕΚ) 659/1999 του Συμβουλίου, της 22ας Μαρτίου 1999, για τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του άρθρου 93 της Συνθήκης ΕΚ (ΕΕ L 83, σ. 1).

επίσης να εξηγήσει τους λόγους για τους οποίους η πρόσβαση στο εν λόγω έγγραφο θα μπορούσε να θίξει συγκεκριμένα και ουσιαστικά το συμφέρον που προστατεύει μια από τις προβλεπόμενες στο άρθρο αυτό εξαιρέσεις. Το Δικαστήριο διευκρίνισε, πάντως, συναφώς ότι επιτρέπεται στο οικείο κοινοτικό όργανο να στηρίζεται σε γενικά τεκμήρια τα οποία έχουν εφαρμογή σε ορισμένες κατηγορίες εγγράφων.

Όσον αφορά τις διαδικασίες εξετάσεως κρατικών ενισχύσεων, τέτοιου είδους γενικά τεκμήρια μπορούν να συναχθούν από τον κανονισμό 659/1999, καθώς και από τη νομολογία περί του δικαιώματος ενημερώσεως επί του περιεχομένου εγγράφων του διοικητικού φακέλου που τηρεί η Επιτροπή. Ο κανονισμός 659/1999 δεν προβλέπει δικαίωμα προσβάσεως στα έγγραφα του διοικητικού φακέλου της Επιτροπής για τους ενδιαφερομένους, με εξαίρεση το κράτος μέλος το οποίο είναι υπεύθυνο για τη χορήγηση της ενισχύσεως. Πράγματι, αν αυτοί οι ενδιαφερόμενοι ήταν σε θέση να έχουν πρόσβαση στα έγγραφα του διοικητικού φακέλου της Επιτροπής βάσει του κανονισμού 1049/2001, θα διακυβευόταν το σύστημα ελέγχου των κρατικών εξετάσεων. Επιπλέον, πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι στις διαδικασίες ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων οι ενδιαφερόμενοι, πλην του οικείου κράτους μέλους, δεν έχουν δικαίωμα να λαμβάνουν γνώση των εγγράφων του διοικητικού φακέλου της Επιτροπής και, ως εκ τούτου, να αναγνωριστεί η ύπαρξη γενικού τεκμηρίου, υπό την έννοια ότι η δημοσιοποίηση των εγγράφων του διοικητικού φακέλου θίγει, κατ' αρχήν, την προστασία των σκοπών της έρευνας. Το γενικό αυτό τεκμήριο δεν αποκλείει το δικαίωμα των εν λόγω ενδιαφερομένων να αποδείξουν ότι συγκεκριμένο έγγραφο του οποίου ζητείται η δημοσιοποίηση δεν καλύπτεται από το τεκμήριο αυτό ή ότι υπάρχει υπέρτερο δημόσιο συμφέρον που δικαιολογεί τη γνωστοποίηση του οικείου εγγράφου δυνάμει του άρθρου 4, παράγραφος 2, του κανονισμού 1049/2001.

Η εφαρμογή αυτών των τεκμηρίων βρίσκεται στο επίκεντρο και της υποθέσεως *Σουηδία κατά API και Επιτροπής* (απόφαση της 21ης Σεπτεμβρίου 2010, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-514/07 P, C-528/07 P και C-532/07 P), στην οποία το Δικαστήριο ασχολήθηκε με το ζήτημα της προσβάσεως στα υπομνήματα που έχουν κατατεθεί ενώπιόν του από θεσμικό όργανο στο πλαίσιο ένδικων διαδικασιών. Κατά το Δικαστήριο, τέτοια υπομνήματα έχουν εντελώς ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, καθόσον μετέχουν, εκ της φύσεώς τους, στη δικαιοδοτική δραστηριότητα του Δικαστηρίου. Συγκεκριμένα, τα υπομνήματα αυτά συντάσσονται αποκλειστικά για τους σκοπούς της εν λόγω ένδικης διαδικασίας και συνιστούν το ουσιώδες στοιχείο της. Σημειωτέον ότι η δικαιοδοτική δραστηριότητα αυτή καθαυτή αποκλείεται από το πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος προσβάσεως στα έγγραφα, το οποίο κατοχυρώνεται με την οικεία ρύθμιση του δικαίου της Ένωσης. Η προστασία των ένδικων διαδικασιών προϋποθέτει, μεταξύ άλλων, την εξασφάλιση της τηρήσεως των αρχών της ισότητας των όπλων των διαδίκων και της ορθής απονομής της δικαιοσύνης. Αν το περιεχόμενο των υπομνημάτων θεσμικού οργάνου καθίστατο αντικείμενο δημόσιας συζήτησης, οι επικρίσεις που θα διατυπώνονταν κατά των υπομνημάτων αυτών θα ενείχαν τον κίνδυνο να επηρεάσουν τη θέση την οποία υποστηρίζει το εν λόγω θεσμικό όργανο. Μια τέτοια κατάσταση θα μπορούσε να διαταράξει τη θεμελιώδη ισορροπία μεταξύ των διαδίκων ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ένωσης, στον βαθμό που μόνο το θεσμικό όργανο το οποίο αφορά μια αίτηση προσβάσεως στα έγγραφά του, και όχι το σύνολο των διαδίκων, θα υπείχε υποχρέωση δημοσιοποιήσεως. Εξάλλου, ο αποκλεισμός της δικαιοδοτικής δραστηριότητας από το πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος προσβάσεως στα έγγραφα δικαιολογείται με βάση την ανάγκη να διασφαλιστεί, καθ' όλη τη διάρκεια της ένδικης διαδικασίας, ότι οι συζητήσεις μεταξύ των διαδίκων, καθώς και η διάσκεψη, θα διεξαχθούν με απόλυτη ηρεμία. Η δημοσιοποίηση όμως των υπομνημάτων θα είχε ως συνέπεια να καταστήσει δυνατή την άσκηση, έστω και μόνο στην αντίληψη του κοινού, εξωτερικών πιέσεων στην ένδικη δραστηριότητα και να ταράξει την ηρεμία των συζητήσεων. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι υφίσταται γενικό τεκμήριο, σύμφωνα με το οποίο η δημοσιοποίηση των υπομνημάτων που ένα θεσμικό όργανο έχει καταθέσει στο πλαίσιο ένδικης διαδικασίας θίγει την προστασία της διαδικασίας αυτής κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 2, δεύτερη περίπτωση, του

κανονισμού 1049/2001, ενόσω η εν λόγω διαδικασία είναι εκκρεμής, ωστόσο το ως άνω γενικό τεκμήριο δεν αποκλείει το δικαίωμα του ενδιαφερομένου να αποδείξει ότι συγκεκριμένο έγγραφο δεν καλύπτεται από το τεκμήριο αυτό.

Αντιθέτως, εφόσον η δικαιοδοτική δραστηριότητα του Δικαστηρίου έχει τερματιστεί, δεν συντρέχει πλέον λόγος εφαρμογής του τεκμηρίου ότι η δημοσιοποίηση των υπομνημάτων θα προσβάλει τη δραστηριότητα αυτή, οπότε απαιτείται συγκεκριμένη εξέταση των εγγράφων στα οποία ζητείται η πρόσβαση προκειμένου να διαπιστωθεί αν η αίτηση δημοσιοποίησης μπορεί να απορριφθεί βάσει του άρθρου 4, παράγραφος 2, δεύτερη περίπτωση, του κανονισμού 1049/2001.

Ευρωπαϊκή ιθαγένεια

Στον τομέα αυτόν, ο οποίος εξελίσσεται διαρκώς, η υπόθεση *Τσακουρίδης* (απόφαση της 23ης Νοεμβρίου 2010, C-145/09) αποτέλεσε την αφορμή για να ασχοληθεί το Δικαστήριο με το ευαίσθητο ζήτημα των προϋποθέσεων απελάσεως πολίτη της Ένωσης, ο οποίος απολαύει δικαιώματος μόνιμης διαμονής κατά την έννοια του άρθρου 28 της οδηγίας 2004/38/ΕΚ, σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία και διαμονή¹⁰. Το Δικαστήριο διευκρίνισε κατ' αρχάς ότι το μέτρο απέλασης πρέπει να βασίζεται σε ατομική εξέταση της καταστάσεως του ενδιαφερόμενου, λαμβανομένων υπόψη κριτηρίων όπως η ηλικία, η κατάσταση της υγείας του, το κέντρο των προσωπικών, οικογενειακών και επαγγελματικών συμφερόντων του, η διάρκεια των απουσιών του από το κράτος μέλος υποδοχής και το πόσο ισχυρούς δεσμούς έχει με τη χώρα καταγωγής του, ενώ το αποφασιστικό κριτήριο για την αναγνώριση ενισχυμένης προστασίας κατά του μέτρου απελάσεως εξακολουθεί να είναι το αν ο πολίτης της Ένωσης διέμενε στο κράτος μέλος υποδοχής κατά τα δέκα έτη που προηγήθηκαν της απόφασης περί απελάσεώς του. Εξάλλου, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι το εν λόγω μέτρο απελάσεως θα μπορούσε να δικαιολογηθεί από «επιτακτικούς λόγους δημόσιας ασφάλειας» ή από «σοβαρούς λόγους δημόσιας τάξης ή δημόσιας ασφάλειας» κατά την έννοια του άρθρου 28 της οδηγίας 2004/38 μόνον αν ήταν αναγκαίο, λόγω της εξαιρετικής σοβαρότητας της απειλής, για την προστασία των συμφερόντων που επιδιώκει να διασφαλίσει, υπό την προϋπόθεση ότι ο σκοπός αυτός δεν μπορεί να επιτευχθεί με λιγότερο αυστηρά μέτρα, λαμβανομένης υπόψη της διάρκειας της διαμονής του πολίτη της Ένωσης στο κράτος μέλος υποδοχής. Τέλος, το Δικαστήριο υπενθύμισε επίσης ότι η καταπολέμηση της εγκληματικότητας που συνδέεται με την παράνομη διακίνηση ναρκωτικών από συμμορίες, παράβαση για την οποία καταδικάστηκε ο ενδιαφερόμενος, είναι δυνατόν να συνιστά «επιτακτικό λόγο δημόσιας ασφάλειας» ή «σοβαρό λόγο δημόσιας τάξης ή δημόσιας ασφάλειας» κατά την έννοια του άρθρου 28 της εν λόγω οδηγίας.

Όσον αφορά πάντοτε τα δικαιώματα της ελεύθερης κυκλοφορίας και της ελεύθερης διαμονής που συναρτώνται με την ευρωπαϊκή ιθαγένεια, επισημαίνεται η υπόθεση *Bressol κ.λπ.* (απόφαση της 13ης Απριλίου 2010, C-73/08), στην οποία το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί της συμβατότητας με το δίκαιο της Ένωσης μιας εθνικής ρυθμίσεως που περιορίζει τον αριθμό των σπουδαστών-πολιτών της Ένωσης, οι οποίοι θεωρούνται κάτοικοι αλλοδαπής, στα προγράμματα ιατρικών και παραϊατρικών σπουδών των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων. Το Δικαστήριο έκρινε, κατ' αρχάς ότι, ανεξαρτήτως του ενδεχομένου να τυγχάνει το άρθρο 24 της οδηγίας 2004/38 εφαρμογής στην περίπτωση αυτών των σπουδαστών, τα άρθρα 18 ΣΛΕΕ και 21 ΣΛΕΕ απαγορεύουν εθνική ρύθμιση που περιορίζει τον αριθμό των θεωρούμενων στο οικείο κράτος μέλος ως κατοίκων αλλοδαπής σπουδαστών οι οποίοι μπορούν να εγγραφούν για πρώτη φορά σε ιδρύματα ανώτερης εκπαίδευσης, καθόσον

¹⁰ Οδηγία 2004/38/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών, για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 και την κατάργηση των οδηγιών 64/221/ΕΟΚ, 68/360/ΕΟΚ, 72/194/ΕΟΚ, 73/148/ΕΟΚ, 75/34/ΕΟΚ, 75/35/ΕΟΚ, 90/364/ΕΟΚ, 90/365/ΕΟΚ και 93/96/ΕΟΚ (ΕΕ L 158, σ. 77, και διορθωτικά ΕΕ L 229, σ. 35, και ΕΕ 2005, L 197, σ. 34).

η ρύθμιση αυτή συνιστά άνιση μεταχείριση των σπουδαστών ημεδαπής και των σπουδαστών αλλοδαπής και, επομένως, έμμεση δυσμενή διάκριση λόγω ιθαγένειας. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι μια τέτοια περιοριστική ρύθμιση μπορεί να δικαιολογηθεί από τον σκοπό της προστασίας της δημόσιας υγείας μόνον εφόσον οι αρμόδιες αρχές προβούν σε ενδελεχή εξέτασή της, προκειμένου να διαπιστώσουν σε τρία στάδια, βάσει αντικειμενικών, εμπεριστατωμένων και στηριζόμενων σε αριθμητικά δεδομένα στοιχείων, τα εξής: ότι υφίστανται πράγματι κίνδυνοι από πλευράς του επιδιωκόμενου σκοπού, ότι η επίμαχη ρύθμιση είναι κατάλληλη προς επίτευξή του, καθώς και ότι δεν υπερβαίνει το αναγκαίο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού μέτρο. Τέλος, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι οι εθνικές αρχές δεν μπορούν να επικαλεστούν το άρθρο 13 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, που υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στις 16 Δεκεμβρίου 1966, αν το αιτούν δικαστήριο διαπιστώσει ότι η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης ρύθμιση δεν είναι συμβατή με τα άρθρα 18 ΣΛΕΕ και 21 ΣΛΕΕ.

Στην υπόθεση *Lassal* (απόφαση της 7ης Οκτωβρίου 2010, C-162/09), το Δικαστήριο εστίασε στο άρθρο 16 της οδηγίας 2004/38. Η προδικαστική παραπομπή αφορούσε ειδικότερα το ζήτημα αν, για την απόκτηση του δικαιώματος μόνιμης διαμονής που προβλέπει το άρθρο 16, πρέπει να ληφθεί υπόψη πενταετής περίοδος αδιάλειπτης διαμονής, η οποία συμπληρώθηκε πριν από την ημερομηνία μεταφοράς της ως άνω οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο, ήτοι την 30ή Απριλίου 2006, σύμφωνα με τις ισχύουσες πριν από την ημερομηνία αυτή διατάξεις του δικαίου της Ένωσης και, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, αν προσωρινές απουσίες πριν από τις 30 Απριλίου 2006 και μετά την προαναφερθείσα πενταετή περίοδο αδιάλειπτης διαμονής μπορούν να επηρεάσουν την απόκτηση δικαιώματος μόνιμης διαμονής κατά την έννοια της εν λόγω οδηγίας. Το Δικαστήριο απάντησε καταφατικά στο πρώτο σκέλος του ερωτήματος, κρίνοντας ότι, ναι μεν η δυνατότητα αποκτήσεως δικαιώματος μόνιμης διαμονής, υπό την προϋπόθεση της πενταετίας, δεν προβλεπόταν στις προγενέστερες της οδηγίας 2004/38 διατάξεις του δικαίου της Ένωσης, πλην όμως τυχόν μη συνεκτίμηση αυτής της περιόδου συνεχούς διαμονής θα στερούσε την εν λόγω οδηγία από κάθε πρακτική αποτελεσματικότητα και θα ήταν ασυμβίβαστη προς την ιδέα της ενσωματώσεως στο κράτος μέλος υποδοχής λόγω της διάρκειας της παραμονής σε αυτό, η οποία αποτελεί τη βάση ολόκληρης της οδηγίας. Ακολούθως, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το πνεύμα και οι σκοποί της οδηγίας 2004/38, οι οποίοι συνίστανται ιδίως στη διευκόλυνση της ασκήσεως του θεμελιώδους δικαιώματος της ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής στο έδαφος των κρατών μελών, στην προαγωγή της κοινωνικής συνοχής και στην ενίσχυση της συνειδήσεως της ιθαγενείας της Ένωσης μέσω του δικαιώματος μόνιμης διαμονής, θα θίγονταν σοβαρά αν το εν λόγω δικαίωμα διαμονής δεν παρέχόταν σε πολίτες της Ένωσης που διέμεναν νομίμως στο έδαφος του κράτους μέλους υποδοχής για συνεχή περίοδο πέντε ετών συμπληρωθείσα πριν από τις 30 Απριλίου 2006, με τη μόνη αιτιολογία ότι προσωρινές απουσίες, διάρκειας μικρότερης των δύο συναπτών ετών, επήλθαν μετά από την εν λόγω περίοδο, αλλά πριν από την αναφερθείσα ημερομηνία.

Στο ίδιο πλαίσιο της νομολογίας σχετικά με την ευρωπαϊκή ιθαγένεια, θα αναφέρουμε τέλος την υπόθεση *Rottmann* (απόφαση της 2ας Μαρτίου 2010, C-135/08), στην οποία το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί των προϋποθέσεων της στέρησης από Ευρωπαίο πολίτη της ιθαγενείας κράτους μέλους την οποία απέκτησε με πολιτογράφηση χάρη σε απάτη. Κατά το Δικαστήριο, το δίκαιο της Ένωσης, και ιδίως το άρθρο 17 ΕΚ, δεν απαγορεύει σε κράτος μέλος να ανακαλέσει την πράξη απονομής της ιθαγενείας του σε πολίτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όταν αυτή αποκτήθηκε κατόπιν πολιτογράφησης χάρη σε απάτη, στο μέτρο που η απόφαση για ανάκληση της πολιτογράφησης στηρίζεται σε λόγο γενικού συμφέροντος, δεδομένου ότι η απάτη συνεπάγεται διάρρηξη του δεσμού της ιθαγενείας μεταξύ του κράτους μέλους και του υπηκόου του. Ωστόσο, η απόφαση αυτή πρέπει οπωσδήποτε να είναι σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας. Όταν, όπως εν προκειμένω, ο πολίτης που διέπραξε την απάτη έχει ήδη απολέσει την αρχική του ιθαγένεια λόγω της πολιτογραφησεώς του, στα εθνικά δικαστήρια απόκειται να εξετάσουν τις συνέπειες της απόφασης

περί ανακλήσεως για τον ενδιαφερόμενο και για τα μέλη της οικογένειάς του, και ιδίως να εκτιμήσουν αν η απώλεια όλων των δικαιωμάτων των οποίων απολαύει ένας πολίτης της Ένωσης είναι δικαιολογημένη σε σχέση με τη βαρύτητα της παράβασης που έχει τελέσει ο ενδιαφερόμενος, με τον χρόνο που έχει παρέλθει μεταξύ της απόφασης περί πολιτογράφησης και της απόφασης περί ανακλήσεώς της και με την ενδεχόμενη δυνατότητά του να ανακτήσει την αρχική του ιθαγένεια. Επομένως, η απώλεια τόσο της αρχικής ιθαγένειας όσο και της ιθαγένειας που αποκτήθηκε με πολιτογράφηση δεν είναι, κατ' αρχήν, ασύμβατη προς το δίκαιο της Ένωσης, ακόμη και αν η απόφαση περί στερήσεως της ιθαγένειας επιφέρει και την απώλεια της ιθαγένειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων

Στην υπόθεση *Ker-Optika* (απόφαση της 2ας Δεκεμβρίου 2010, C-108/09), το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι εθνική ρύθμιση η οποία απαγορεύει την πώληση φακών επαφής που προέρχονται από άλλα κράτη μέλη μέσω Διαδικτύου και την παράδοσή τους στην κατοικία του καταναλωτή στερεί από τις εγκατεστημένες σε άλλα κράτη μέλη επιχειρήσεις έναν ιδιαιτέρως αποτελεσματικό τρόπο εμπορίας των προϊόντων αυτών και δυσχεραίνει σημαντικά την πρόσβασή τους στην εθνική αγορά, οπότε συνιστά εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων. Βεβαίως, όπως τόνισε το Δικαστήριο, το κράτος μέλος μπορεί να απαιτεί να παραδίδονται οι φακοί επαφής από ειδικευμένο προσωπικό, ικανό να παράσχει στον πελάτη πληροφορίες σχετικά με την ορθή χρήση και τη συντήρηση των προϊόντων αυτών, καθώς και με τους κινδύνους που διατρέχουν οι χρήστες επαφών. Η επιλογή να παραδίδονται οι φακοί επαφής αποκλειστικώς και μόνο εντός των καταστημάτων οπτικών, τα οποία προσφέρουν υπηρεσίες ειδικευμένου οπτικού, διασφαλίζει την επίτευξη του σκοπού που συνδέεται με την προστασία της υγείας των καταναλωτών. Το Δικαστήριο υπενθύμισε, ωστόσο, ότι οι υπηρεσίες αυτές μπορούν επίσης να παρασχεθούν από οφθαλμίατρο, εκτός των καταστημάτων οπτικών. Εξάλλου, η παροχή των εν λόγω υπηρεσιών επιβάλλεται, καταρχήν, μόνον κατά την πρώτη παράδοση φακών επαφής. Κατά τις μεταγενέστερες παραδόσεις, αρκεί ο πελάτης να αναφέρει στον πωλητή τον τύπο φακών επαφής που έλαβε κατά την πρώτη παράδοση και να τον ενημερώσει για τυχόν μεταβολές στην όρασή του, οι οποίες έχουν διαγνωστεί από οφθαλμίατρο. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο επιδιωκόμενος σκοπός της προστασίας της υγείας των χρηστών φακών επαφής μπορεί να υλοποιηθεί με λιγότερο περιοριστικά μέτρα απ' ό,τι εκείνα που απορρέουν από την οικεία εθνική ρύθμιση. Κατά συνέπεια, η απαγόρευση της πώλησεως φακών επαφής μέσω Διαδικτύου δεν είναι ανάλογη προς τον σκοπό της προστασίας της δημόσιας υγείας και είναι, επομένως, αντίθετη προς τους κανόνες της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων.

Ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων, υπηρεσιών και κεφαλαίων

Κατά το υπό εξέταση έτος, το Δικαστήριο εξέδωσε πολυάριθμες αποφάσεις στον τομέα της ελευθερίας εγκαταστάσεως, της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών και της ελεύθερης κυκλοφορίας των κεφαλαίων καθώς και της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων. Για λόγους σαφήνειας, οι επιλεγείσες υποθέσεις θα παρουσιαστούν ομαδόν ανά τομέα ελευθερίας, και στη συνέχεια, ενδεχομένως, ανά τομέα δραστηριότητας.

Στον τομέα της ελευθερίας εγκαταστάσεως, χρήζουν μνείας οι συνεκδικασθείσες υποθέσεις *Blanco Pérez* και *Chao Gómez* (απόφαση της 1ης Ιουνίου 2010, C-570/07 και C-571/07) οι οποίες είχαν ως αντικείμενο ισπανική ρύθμιση που όριζε ότι απαιτείται προηγούμενη διοικητική άδεια προκειμένου να ανοίξουν νέα φαρμακεία σε συγκεκριμένη περιοχή. Η χορήγηση μιας τέτοιας άδειας συνδεόταν, ειδικότερα, με τα κριτήρια της δημογραφικής πυκνότητας και της ελάχιστης απόστασης μεταξύ των φαρμακείων στην εν λόγω περιοχή. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το άρθρο 49 ΣΛΕΕ δεν απαγορεύει, κατ' αρχήν, μια τέτοια ρύθμιση. Συγκεκριμένα, κατά το Δικαστήριο, ένα κράτος μέλος μπορεί να θεωρήσει ότι υπάρχει κίνδυνος τα φαρμακεία σε ορισμένα τμήματα του εδάφους

του να μην είναι αρκετά και, κατά συνέπεια, να ανακλύψει πρόβλημα όσον αφορά τον ασφαλή και ποιοτικό εφοδιασμό σε φάρμακα. Κατόπιν τούτου, το εν λόγω κράτος δύναται να θεσπίσει, ενόψει αυτού του κινδύνου, ρύθμιση η οποία να προβλέπει ότι σε ορισμένο αριθμό κατοίκων μπορεί να αντιστοιχεί ένα μόνο νέο φαρμακείο, ώστε τα φαρμακεία να κατανέμονται ισόρροπα στο εθνικό έδαφος. Το Δικαστήριο διευκρίνισε, πάντως, ότι το άρθρο 49 ΣΛΕΕ αντίκειται σε μια τέτοια εθνική ρύθμιση, εφόσον το εθνικό δικαστήριο διαπιστώσει ότι αυτή εμποδίζει, ως προς όλες τις γεωγραφικές ζώνες που έχουν ιδιαίτερα δημογραφικά χαρακτηριστικά, τη δημιουργία επαρκούς αριθμού φαρμακείων ικανών να εξασφαλίσουν την παροχή κατάλληλης φαρμακευτικής υπηρεσίας στο κοινό. Εξάλλου, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το άρθρο 49 ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό τόσο με το άρθρο 1, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 85/432, για τον συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων που αφορούν ορισμένες δραστηριότητες στον τομέα της φαρμακευτικής, όσο και με το άρθρο 45, παράγραφος 2, στοιχεία ε' και στ', της οδηγίας 2005/36, σχετικά με την αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων, αποκλείει τη χρησιμοποίηση, στο πλαίσιο εθνικής ρυθμίσεως, κριτηρίων επιλογής των προσώπων που θα λάβουν άδεια ιδρύσεως νέων φαρμακείων, βάσει των οποίων, πρώτον, προσαυξάνονται κατά 20 % τα επαγγελματικά προσόντα όσων απέκτησαν την επαγγελματική τους πείρα σε συγκεκριμένη περιοχή του εθνικού εδάφους και δεύτερον, σε περίπτωση που προκύψει ισοβαθμία μετά την εφαρμογή της σχετικής κλίμακας, οι άδειες χορηγούνται με σειρά που δίνει προτεραιότητα στους φαρμακοποιούς οι οποίοι άσκησαν την επαγγελματική τους δραστηριότητα στην εν λόγω περιοχή του εθνικού εδάφους, δεδομένου ότι στα κριτήρια αυτά μπορούν προφανώς να ανταποκριθούν ευκολότερα οι ημεδαποί φαρμακοποιοί.

Η αρχή της ελευθερίας εγκαταστάσεως αποτέλεσε επίσης το αντικείμενο πολλών αποφάσεων που εκδόθηκαν επί φορολογικών υποθέσεων. Μεταξύ αυτών, ξεχωρίζει, πρώτον, η υπόθεση *X Holding* (απόφαση της 25ης Φεβρουαρίου 2010, C-337/08), στην οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν αντιβαίνει στα άρθρα 43 ΕΚ και 48 ΕΚ ρύθμιση κράτους μέλους που παρέχει στη μητρική εταιρία τη δυνατότητα να συγκροτεί, μαζί με την εγκατεστημένη στην ημεδαπή θυγατρική της, ενιαία φορολογική μονάδα, αλλά απαγορεύει τη δημιουργία τέτοιας ενιαίας φορολογικής μονάδας με εγκατεστημένες στην αλλοδαπή θυγατρικές, εφόσον τα κέρδη των εταιριών αυτών δεν εμπίπτουν στη φορολογική νομοθεσία του εν λόγω κράτους μέλους. Κατά το Δικαστήριο, η ανάγκη διαφύλαξης της κατανομής των φορολογικών εξουσιών μεταξύ των κρατών μελών συνιστά δικαιολογητικό λόγο για ένα τέτοιο φορολογικό καθεστώς. Πράγματι, δεδομένου ότι η μητρική εταιρία είναι ελεύθερη να αποφασίζει κάθε χρόνο αν θα σχηματίσει ενιαία φορολογική μονάδα με τη θυγατρική της ή αν θα προχωρήσει στη λύση της μονάδας αυτής, η δυνατότητα ένταξης μιας αλλοδαπής θυγατρικής εταιρίας στην ενιαία φορολογική μονάδα θα σήμαινε ότι η μητρική εταιρία θα ήταν ελεύθερη να επιλέγει τόσο το φορολογικό καθεστώς που θα εφαρμοζόταν στις ζημιές της θυγατρικής αυτής όσο και τον τόπο συνυπολογισμού των ζημιών αυτών. Επιπλέον, το γεγονός ότι ένα κράτος μέλος αποφασίζει να επιτρέψει τον προσωρινό συνυπολογισμό των ζημιών μιας αλλοδαπής μόνιμης επιχειρηματικής εγκατάστασης στην κύρια έδρα της εταιρίας δεν σημαίνει ότι η δυνατότητα αυτή πρέπει να παρέχεται και για τις αλλοδαπές θυγατρικές της ημεδαπής μητρικής εταιρίας. Συγκεκριμένα, δεδομένου ότι, από πλευράς κατανομής των φορολογικών εξουσιών, η κατάσταση των μόνιμων επιχειρηματικών εγκαταστάσεων που βρίσκονται σε άλλο κράτος μέλος δεν είναι συγκρίσιμη με την κατάσταση των αλλοδαπών θυγατρικών, το κράτος μέλος καταγωγής δεν είναι υποχρεωμένο να εφαρμόζει στις αλλοδαπές θυγατρικές το ίδιο φορολογικό καθεστώς στο οποίο υπόκεινται οι αλλοδαπές μόνιμες επιχειρηματικές εγκαταστάσεις.

Δεύτερον, επισημαίνεται η υπόθεση *Gielen* (απόφαση της 18ης Μαρτίου 2010, C-440/08) σχετικά με τη χορήγηση, βάσει ολλανδικής ρυθμίσεως στον τομέα της φορολογίας εισοδήματος, εκπτώσεως υπέρ των ανεξάρτητων επαγγελματιών οι οποίοι είχαν συμπληρώσει συγκεκριμένο αριθμό ωρών εργασίας ως επιχειρηματίες. Η ίδια ρύθμιση προέβλεπε, ωστόσο, ότι δεν λαμβάνονταν υπόψη συναφώς οι ώρες εργασίας που είχαν συμπληρώσει σε μόνιμη εγκατάσταση σε άλλο κράτος μέλος οι φορολογούμενοι κάτοικοι αλλοδαπής. Κατά το Δικαστήριο, το άρθρο 49 ΣΛΕΕ απαγορεύει μια

τέτοια ρύθμιση η οποία δημιουργεί διακρίσεις σε βάρος των φορολογούμενων που είναι κάτοικοι αλλοδαπής, έστω και αν οι φορολογούμενοι αυτοί μπορούν να επιλέξουν, σε σχέση με το επίδικο πλεονέκτημα, την υπαγωγή τους στο καθεστώς που ισχύει για τους φορολογούμενους κατοίκους ημεδαπής. Επί του τελευταίου σημείου, το Δικαστήριο έκρινε συγκεκριμένα ότι η ύπαρξη έμμεσης διακρίσεως λόγω ιθαγένειας, κατά την έννοια του άρθρου 49 ΣΛΕΕ, δεν αναιρείται από το γεγονός ότι στους φορολογούμενους κατοίκους αλλοδαπής παρέχεται η εναλλακτική της εξομίσωσης, δηλαδή το δικαίωμα να επιλέξουν μεταξύ του φορολογικού καθεστώτος που δημιουργεί διακρίσεις και εκείνου το οποίο εφαρμόζεται στους κατοίκους ημεδαπής, αφού η επιλογή αυτή δεν μπορεί να αποκλείσει τη δημιουργία διακρίσεων από το πρώτο από τα δύο αυτά φορολογικά καθεστώτα. Αν γινόταν δεκτό ότι η επιλογή αυτή έχει το εν λόγω αποτέλεσμα, η συνέπεια θα ήταν να αναγνωριστεί ως έγκυρο ένα φορολογικό καθεστώς το οποίο παραμένει, καθαυτό, αντίθετο προς το άρθρο 49 ΣΛΕΕ, καθόσον εισάγει διακρίσεις. Εξάλλου, οποιοδήποτε εθνικό σύστημα περιορίζει την ελευθερία εγκαταστάσεως δεν παύει να είναι ασύμβατο προς το δίκαιο της Ένωσης, έστω και αν η εφαρμογή του είναι προαιρετική.

Αξιοσημείωτη είναι και μια τρίτη απόφαση του Δικαστηρίου όσον αφορά φορολογικά ζητήματα, σχετικά, αυτή τη φορά, με την αρχή της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών. Με την απόφαση *Schmelz* (απόφαση της 26ης Οκτωβρίου 2010, C-97/09) το Δικαστήριο κλήθηκε να εξετάσει αν είναι συμβατό με το άρθρο 49 ΕΚ το ειδικό καθεστώς μικρών επιχειρήσεων, το οποίο προβλέπουν τα άρθρα 24, παράγραφος 3, και 28θ της έκτης οδηγίας 77/388/ΕΚ¹¹, καθώς και το άρθρο 283, παράγραφος 1, στοιχείο γ', της οδηγίας 2006/112/ΕΚ¹², στον βαθμό που παρέχει στα κράτη μέλη την ευχέρεια να χορηγούν στις εγκατεστημένες στο έδαφός τους μικρές επιχειρήσεις απαλλαγή από τον φόρο προστιθέμενης αξίας με επακόλουθη απώλεια του δικαιώματος εκπτώσεως, αλλά δεν αναγνωρίζει την ίδια δυνατότητα όσον αφορά τις εγκατεστημένες σε άλλα κράτη μέλη μικρές επιχειρήσεις. Κατά το Δικαστήριο, μολονότι το καθεστώς αυτό συνιστά απαγόρευση της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, σε αυτό το στάδιο εξελίξεως του κοινού συστήματος για τον φόρο προστιθέμενης αξίας, ο σκοπός της διασφαλίσεως της αποτελεσματικότητας των φορολογικών ελέγχων προς καταπολέμηση της απάτης, της φοροδιαφυγής και των καταχρήσεων, καθώς και ο σκοπός της ειδικής ρυθμίσεως για τις μικρές επιχειρήσεις, ο οποίος συνίσταται στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητάς τους, δικαιολογούν, εντούτοις, τη χορήγηση απαλλαγής από τον φόρο προστιθέμενης αξίας μόνο για τις δραστηριότητες των μικρών επιχειρήσεων που είναι εγκατεστημένες στο κράτος μέλος όπου οφείλεται ο ΦΠΑ. Ειδικότερα, το κράτος μέλος υποδοχής δεν είναι σε θέση να ελέγχει αποτελεσματικά τις δραστηριότητες τις οποίες ασκεί στο πλαίσιο της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών μικρή επιχείρηση μη εγκατεστημένη στο έδαφός του. Επιπλέον, οι κανόνες περί διοικητικής συνδρομής που περιλαμβάνονται τόσο στον κανονισμό (ΕΚ) 1798/2003, για τη διοικητική συνεργασία στον τομέα του φόρου προστιθέμενης αξίας και την κατάργηση του κανονισμού (ΕΟΚ) 218/92¹³, όσο και στην οδηγία 77/799/ΕΟΚ¹⁴, δεν μπορούν να εξασφαλίσουν την πρόσφορη ανταλλαγή πληροφοριακών στοιχείων όσον αφορά τις μικρές επιχειρήσεις που ασκούν δραστηριότητες στο έδαφος του κράτους μέλους το οποίο χορηγεί απαλλαγή από τον φόρο προστιθέμενης αξίας. Επομένως, κατά το Δικαστήριο, το άρθρο 49 ΕΚ δεν αποκλείει την εφαρμογή αυτού του καθεστώτος.

¹¹ Έκτη οδηγία 77/388/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 17ης Μαΐου 1977, περί εναρμονίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών, των σχετικών με τους φόρους κύκλου εργασιών – Κοινό σύστημα φόρου προστιθέμενης αξίας: ομοιόμορφη φορολογική βάση (ΕΕ ειδ. έκδ. 09/001, σ. 49).

¹² Οδηγία 2006/112/ΕΚ του Συμβουλίου, της 28ης Νοεμβρίου 2006, σχετικά με το κοινό σύστημα φόρου προστιθέμενης αξίας (ΕΕ L 347, σ. 1).

¹³ Κανονισμός (ΕΚ) 1798/2003 του Συμβουλίου, της 7ης Οκτωβρίου 2003 (ΕΕ L 264, σ. 1).

¹⁴ Οδηγία 77/799/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1977, περί της αμοιβαίας συνδρομής των αρμοδίων αρχών των κρατών μελών στον τομέα των αμέσων φόρων (ΕΕ ειδ. έκδ. 09/001, σ. 86).

Όσον αφορά την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, το Δικαστήριο εξέδωσε πλείονες αποφάσεις σε διάφορους τομείς, όπως, μεταξύ άλλων, της δημόσιας υγείας, της απόσπασης εργαζομένων και των τυχηρών παιγνίων.

Με την απόφασή του *Επιτροπή κατά Γαλλίας* (απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 2010, C-512/08), κατ' αρχάς, το Δικαστήριο έκρινε ότι κράτος μέλος που έχει θεσπίσει ρύθμιση η οποία, πλην ιδιαίτερων περιστάσεων που σχετίζονται ιδίως με την κατάσταση της υγείας του ασφαλισμένου ή τον επείγοντα χαρακτήρα της αναγκαίας περιθάλψεως, εξαρτά από προηγούμενη έγκριση την κάλυψη εκ μέρους του αρμόδιου φορέα, σύμφωνα με το ισχύον στο οικείο κράτος μέλος ασφαλιστικό σύστημα, του κόστους περιθάλψεως η οποία είναι προγραμματισμένη να παρασχεθεί εντός άλλου κράτους μέλους και απαιτεί τη χρησιμοποίηση βαρέος εξοπλισμού σε μη νοσοκομειακές εγκαταστάσεις δεν παραβαίνει τις υποχρεώσεις που υπέχει από το άρθρο 49 ΕΚ. Συγκεκριμένα, κατά το Δικαστήριο, λαμβανομένων υπόψη ορισμένων κινδύνων που απειλούν την οργάνωση της πολιτικής δημόσιας υγείας και την οικονομική ισορροπία του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, η εν λόγω απαίτηση προεγκρίσεως συνιστά, στο παρόν στάδιο εξελίξεως του δικαίου της Ενώσεως, δικαιολογημένο περιορισμό. Οι κίνδυνοι αυτοί συνδέονται με το γεγονός ότι ο βαρύς εξοπλισμός, ανεξαρτήτως αν πρόκειται να εγκατασταθεί και να χρησιμοποιηθεί εντός νοσοκομείου ή σε άλλο χώρο, πρέπει να μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο πολιτικής σχεδιασμού όσον αφορά, ιδίως, τον αριθμό και τη γεωγραφική κατανομή του, και τούτο με σκοπό τη συμβολή στη διασφάλιση της προσφοράς, σε ολόκληρη την εθνική επικράτεια, μιας ορθολογικής, σταθερής, ισόρροπης και προσιτής περιθάλψεως σύγχρονων προδιαγραφών, αλλά και προς αποφυγή, στο μέτρο του δυνατού, οποιασδήποτε σπατάλης οικονομικών, τεχνικών και ανθρώπινων πόρων. Αντιθέτως, με την απόφαση *Elchiv* (απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 2010, C-173/09), το Δικαστήριο έκρινε ότι η ερμηνεία ρύθμισης κράτους μέλους υπό την έννοια ότι αποκλείει σε κάθε περίπτωση την κάλυψη των δαπανών νοσοκομειακής περιθάλψεως που έχει παρασχεθεί σε άλλο κράτος μέλος χωρίς να έχει δοθεί η σχετική προέγκριση αντιβαίνει στο άρθρο 49 ΕΚ και στο άρθρο 22 του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71, όπως τροποποιήθηκε και ενημερώθηκε με τον κανονισμό (ΕΚ) 118/97, ο οποίος τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΚ) 1992/2006¹⁵. Συγκεκριμένα, αν και το δίκαιο της Ένωσης δεν απαγορεύει καταρχήν τα συστήματα υποχρεωτικής προεγκρίσεως, όπως μαρτυρεί και η προαναφερθείσα απόφαση *Επιτροπή κατά Γαλλίας*, οι προϋποθέσεις για τη χορήγηση της εν λόγω προεγκρίσεως πρέπει να είναι δικαιολογημένες. Τούτο δεν συμβαίνει, κατά το Δικαστήριο, στην περίπτωση της επίμαχης ρυθμίσεως, καθόσον αυτή στερεί από τον ασφαλισμένο ο οποίος, λόγω της κατάστασης της υγείας του ή της ανάγκης επείγουσας νοσηλείας του, δεν μπόρεσε είτε να ζητήσει τη σχετική προέγκριση είτε να περιμένει την απάντηση του αρμόδιου φορέα, τη δυνατότητα κάλυψης των δαπανών αυτών από τον ως άνω φορέα, ακόμη και αν συνέτρεχαν κατά τα λοιπά οι προϋποθέσεις για την κάλυψή τους. Η κάλυψη όμως των δαπανών αυτών δεν μπορεί να θέσει σε κίνδυνο την επίτευξη των σκοπών που συνδέονται με τον νοσοκομειακό σχεδιασμό ούτε να διαταράξει σοβαρά την οικονομική ισορροπία του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η εν λόγω ρύθμιση συνεπαγόταν αδικαιολόγητο περιορισμό της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών.

Στη συνέχεια, όσον αφορά το ζήτημα της απόσπασης εργαζομένων, επισημαίνεται η απόφαση *Santos Palhota κ.λπ.* (απόφαση της 7ης Οκτωβρίου 2010, C-515/08) με την οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι τα άρθρα 56 ΣΛΕΕ και 57 ΣΛΕΕ απαγορεύουν ρύθμιση κράτους μέλους που προβλέπει υποχρέωση του εργοδότη, ο οποίος είναι εγκατεστημένος σε άλλο κράτος μέλος και αποσπά εργαζομένους στο έδαφος του πρώτου κράτους μέλους, να αποστέλλει προηγούμενη δήλωση αποσπάσεως, καθόσον, αφενός, η έναρξη της σκοπούμενης αποσπάσεως εξαρτάται από την κοινοποίηση,

¹⁵ Κανονισμός (ΕΚ) 1992/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 18ης Δεκεμβρίου 2006, για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71 περί εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης στους μισθωτούς, στους μη μισθωτούς και στα μέλη των οικογενειών τους που διακινούνται εντός της Κοινότητας (ΕΕ L 392, σ. 1).

στον εργοδότη αυτόν, αριθμού καταχωρίσεως της εν λόγω δηλώσεως και, αφετέρου, οι εθνικές αρχές διαθέτουν προθεσμία πέντε εργάσιμων ημερών από την παραλαβή της δηλώσεως προκειμένου να προβούν στην κοινοποίηση αυτή. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε, συγκεκριμένα, ότι η ως άνω διαδικασία πρέπει να θεωρηθεί ως διοικητική διαδικασία χορηγήσεως αδείας, η οποία μπορεί να εμποδίσει, ιδιαιτέρως λόγω της προθεσμίας που προβλέπεται για τη σχετική κοινοποίηση, τη σκοπούμενη απόσπαση και, κατά συνέπεια, την εκ μέρους του εργοδότη των προς απόσπαση εργαζομένων άσκηση δραστηριοτήτων παροχής υπηρεσιών, ιδίως σε περίπτωση που η προς εκπλήρωση παροχή απαιτεί ταχεία δράση. Αντιθέτως, τα ίδια άρθρα 56 ΣΛΕΕ και 57 ΣΛΕΕ δεν απαγορεύουν, κατά το Δικαστήριο, ρύθμιση κράτους μέλους η οποία προβλέπει υποχρέωση του εργοδότη που είναι εγκατεστημένος σε άλλο κράτος μέλος και αποσπά εργαζομένους στο έδαφος του πρώτου κράτους μέλους να τηρεί στη διάθεση των εθνικών του αρχών, κατά τη διάρκεια της περιόδου αποσπάσεως, αντίγραφα των εγγράφων που είναι ισότιμα με τα απαιτούμενα από τη νομοθεσία του πρώτου κράτους μέλους έγγραφα για την κοινωνική ασφάλιση ή την εργασιακή σχέση, καθώς και να αποστέλλει τα ως άνω αντίγραφα στις εν λόγω αρχές μετά τη λήξη της περιόδου αποσπάσεως. Πράγματι, τα μέτρα αυτά είναι ανάλογα προς τον σκοπό της προστασίας των εργαζομένων, εφόσον είναι κατάλληλα να παράσχουν στις αρχές τη δυνατότητα να ελέγξουν την τήρηση, ως προς τους αποσπασμένους εργαζομένους, των όρων εργασίας που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 96/71/ΕΚ¹⁶ και, ως εκ τούτου, να εξασφαλίσουν την προστασία των εν λόγω εργαζομένων.

Το Δικαστήριο ασχολήθηκε επίσης, σε πολλές υποθέσεις, με το λεπτό ζήτημα των εθνικών μονοπωλίων στον τομέα των τυχηρών παιγνίων και των αθλητικών στοιχημάτων, οπότε είχε την ευκαιρία να διευκρινίσει τις προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούν τέτοια μονοπώλια για να θεωρούνται δικαιολογημένα. Κατ' αρχάς, με τις αποφάσεις του *Sporting Exchange* (απόφαση της 3ης Ιουνίου 2010, C-203/08) και *Ladbrokes Betting & Gaming και Ladbrokes International* (απόφαση της 3ης Ιουνίου 2010, C-258/08) το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 49 ΕΚ δεν αποκλείει την εφαρμογή ρυθμίσεως κράτους μέλους η οποία υποβάλλει την οργάνωση και διαφήμιση τυχηρών παιγνίων σε καθεστώς αποκλειστικότητας υπέρ μόνον ενός επιχειρηματία και απαγορεύει σε κάθε άλλον επιχειρηματία, περιλαμβανομένων των εγκατεστημένων σε άλλο κράτος μέλος, να προτείνει μέσω Διαδικτύου, στο έδαφος του πρώτου κράτους μέλους, υπηρεσίες που υπόκεινται στο καθεστώς αυτό. Συγκεκριμένα, κατά το Δικαστήριο, εφόσον ο τομέας των τυχηρών παιγνίων που προσφέρονται μέσω Διαδικτύου δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο εναρμονίσεως εντός της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, το κάθε κράτος μέλος δικαιούται να θεωρήσει ότι το γεγονός και μόνον ότι ένας επιχειρηματίας προτείνει νομίμως υπηρεσίες του τομέα αυτού μέσω Διαδικτύου εντός άλλου κράτους μέλους, όπου είναι εγκατεστημένος και όπου κατ' αρχήν υπόκειται σε νομικές προϋποθέσεις και σε ελέγχους εκ μέρους των αρμοδίων αρχών του τελευταίου κράτους, δεν συνιστά επαρκή εγγύηση προστασίας των καταναλωτών της ημεδαπής από τους κινδύνους της απάτης και της εγκληματικότητας, λαμβανομένων υπόψη των δυσκολιών τις οποίες οι αρχές του κράτους μέλους εγκαταστάσεως ενδέχεται να αντιμετωπίζουν, σε ένα τέτοιο πλαίσιο, κατά την αξιολόγηση των επαγγελματικών προσόντων και της επαγγελματικής εντιμότητας των επιχειρηματιών. Επιπλέον, λόγω ελλείψεως άμεσης επαφής μεταξύ του καταναλωτή και του επιχειρηματία, τα προσβάσιμα μέσω Διαδικτύου τυχερά παίγνια συνεπάγονται κινδύνους διαφορετικής φύσεως και μεγαλύτερης σημασίας σε σχέση με τις παραδοσιακές αγορές τέτοιων παιγνίων, όσον αφορά τυχόν απάτες των επιχειρηματιών εις βάρος των καταναλωτών. Επομένως, ο ως άνω περιορισμός μπορεί, λαμβανομένων υπόψη των ιδιαιτεροτήτων της προσφοράς τυχηρών παιγνίων μέσω Διαδικτύου, να θεωρηθεί ότι δικαιολογείται από τον σκοπό της καταστολής της απάτης και της εγκληματικότητας. Στην προαναφερθείσα απόφασή του *Ladbrokes Betting & Gaming και Ladbrokes International*, το Δικαστήριο πρόσθεσε ότι

¹⁶ Οδηγία 96/71/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 1996, σχετικά με την απόσπαση εργαζομένων στο πλαίσιο παροχής υπηρεσιών (ΕΕ 1997, L 18, σ. 1).

εθνική ρύθμιση η οποία αποσκοπεί στον περιορισμό της εξαρτήσεως από τα τυχερά παίγνια και στην καταπολέμηση της απάτης και η οποία πράγματι συμβάλλει στην επίτευξη των σκοπών αυτών μπορεί να θεωρηθεί ως περιορίζουσα κατά συνεπή και συστηματικό τρόπο τις σχετικές με στοιχήματα δραστηριότητες, μολονότι επιτρέπεται στον/στους κάτοχο/κατόχους άδειας να καθιστά/καθιστούν ελκυστική την από μέρους του/τους προσφορά τυχηρών παιγνίων μέσω της εισαγωγής νέων παιγνίων και μέσω διαφημίσεων. Στο εθνικό δικαστήριο απόκειται να ελέγξει, αφενός, αν οι παράνομες δραστηριότητες παιγνίων μπορούν να αποτελέσουν πρόβλημα για το συγκεκριμένο κράτος μέλος, το οποίο είναι δυνατό να αντιμετωπιστεί με την επέκταση των εγκεκριμένων και νομοθετικώς ρυθμιζόμενων δραστηριοτήτων και, αφετέρου, αν η επέκταση αυτή δεν είναι τέτοιας εκτάσεως, ώστε να καθίσταται ασύμβατη προς τον σκοπό του περιορισμού της εξαρτήσεως από τα τυχερά παίγνια.

Ακολούθως, στις υποθέσεις *Carmen Media Group* (απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2010, C-46/08) και *Stoß* (απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2010, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-316/07, C-358/07 έως C-360/07, C-409/07 και C-410/07), το Δικαστήριο ασχολήθηκε με τη γερμανική ρύθμιση η οποία απαγορεύει τη διοργάνωση και την πρακτορεία δημόσιων τυχηρών παιγνίων στο Διαδίκτυο. Το Δικαστήριο έκρινε, στο πνεύμα των προαναφερθεισών αποφάσεων *Sporting Exchange* και *Ladbrokes Betting & Gaming* και *Ladbrokes International*, ότι, προκειμένου να διοχετεύουν σε ένα ελεγχόμενο κύκλωμα την επιθυμία για συμμετοχή σε τυχερά παίγνια και την εκμετάλλευσή τους, τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα να καθιερώνουν κρατικό μονοπώλιο στον οικείο τομέα, καθόσον με τον τρόπο αυτό μπορούν να ελέγχουν τους σχετικούς κινδύνους πιο αποτελεσματικά απ' ό,τι με ένα σύστημα χορηγήσεως αδειών σε ιδιώτες επιχειρηματίες για τη διοργάνωση στοιχημάτων, υπό την επιφύλαξη της τηρήσεως της εφαρμοστέας νομοθεσίας. Ειδικότερα, κατά το Δικαστήριο, το γεγονός ότι διάφορα είδη τυχηρών παιγνίων υπόκεινται τα μεν σε κρατικό μονοπώλιο, τα δε σε σύστημα αδειών χορηγουμένων σε ιδιώτες επιχειρηματίες δεν μπορεί, καθεαυτό, να θέσει υπό αμφισβήτηση τη συνοχή του γερμανικού συστήματος, εφόσον τα παίγνια αυτά έχουν διαφορετικά χαρακτηριστικά. Το Δικαστήριο επισήμανε πάντως ότι τα γερμανικά δικαστήρια, λαμβανομένων υπόψη των διαπιστώσεων στις οποίες προέβησαν στο πλαίσιο των ως άνω υποθέσεων, βασίμως έκριναν ότι η εθνική ρύθμιση δεν περιορίζει κατά τρόπο συνεπή και συστηματικό τα τυχερά παίγνια. Πράγματι, τα εν λόγω δικαστήρια διαπίστωσαν, αφενός, ότι οι φορείς των κρατικών μονοπωλίων επιδίδονται σε εντατικές διαφημιστικές εκστρατείες προκειμένου να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη τα οποία προκύπτουν από παίγνια λαχειοφόρων αγορών, με αποτέλεσμα να αφίστανται των σκοπών που δικαιολογούν την ύπαρξη των μονοπωλίων αυτών και ότι, αφετέρου, όσον αφορά τα τυχερά παίγνια, όπως τα παίγνια σε καζίνο και τις αυτόματες μηχανές παιγνίων, τα οποία δεν εμπίπτουν στο κρατικό μονοπώλιο, αλλά εγκυμονούν υψηλότερο κίνδυνο εξαρτήσεως απ' ό,τι εκείνα που υπόκεινται σε μονοπώλιο, οι γερμανικές αρχές αναπτύσσουν ή ανέχονται πολιτικές που αποβλέπουν στην ενθάρρυνση της συμμετοχής στα παίγνια αυτά. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο προληπτικός σκοπός του οικείου μονοπωλίου δεν μπορεί πλέον να επιδιώκεται αποτελεσματικώς, σε βαθμό ώστε παύει να δικαιολογείται η ίδια η ύπαρξή του.

Εξάλλου, στην προαναφερθείσα απόφαση *Stoß*, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι τα κράτη μέλη διαθέτουν ευρεία εξουσία εκτιμήσεως για τον καθορισμό του επιπέδου προστασίας από τους κινδύνους που απορρέουν από τα τυχερά παίγνια. Ως εκ τούτου, και ελλείψει οιασδήποτε σχετικής κοινοτικής εναρμονίσεως, δεν είναι υποχρεωμένα να αναγνωρίζουν τις άδειες που χορηγούν άλλα κράτη μέλη στον τομέα αυτό. Για τους ίδιους λόγους και λαμβανομένων υπόψη των κινδύνων που ενέχουν τα τυχερά παίγνια στο Διαδίκτυο σε σχέση με τα παραδοσιακά τυχερά παίγνια, τα κράτη μέλη μπορούν επίσης να απαγορεύουν την προσφορά τυχηρών παιγνίων στο Διαδίκτυο. Εντούτοις, το Δικαστήριο διευκρίνισε, στην προαναφερθείσα απόφαση *Carmen Media Group*, ότι τα συστήματα αδειοδοτήσεως, καθόσον παρεκκλίνουν της αρχής της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, πρέπει να βασίζονται σε αντικειμενικά κριτήρια που δεν εισάγουν δυσμενείς διακρίσεις και είναι εκ των προτέρων γνωστά, έτσι ώστε να οριοθετούν την άσκηση της διακριτικής ευχέρειας των αρχών,

προκειμένου η ευχέρεια αυτή να μη χρησιμοποιείται με αυθαίρετο τρόπο. Επιπλέον, σε κάθε πρόσωπο το οποίο πλήττεται από περιοριστικό μέτρο στηριζόμενο σε μια τέτοια παρέκκλιση πρέπει να παρέχεται η δυνατότητα ασκήσεως ενδίκου βοηθήματος.

Τέλος, με την απόφασή του *Winner Wetten* (απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2010, C-409/06), το Δικαστήριο έκρινε ότι, λόγω της υπεροχής των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης που έχουν άμεση εφαρμογή, δεν μπορεί να συνεχίσει να εφαρμόζεται για μεταβατική περίοδο εθνική ρύθμιση περί κρατικού μονοπωλίου επί των στοιχημάτων για τις αθλητικές αναμετρήσεις, η οποία συνεπάγεται περιορισμούς ασύμβατους προς την ελευθερία εγκαταστάσεως και την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, εφόσον αυτοί δεν συμβάλλουν στον περιορισμό των σχετικών με τα στοιχήματα δραστηριοτήτων κατά τρόπο συνεπή και συστηματικό, όπως απαιτεί η νομολογία του Δικαστηρίου.

Τέλος, όσον αφορά την ελεύθερη κυκλοφορία των κεφαλαίων, εφιστάται η προσοχή στην απόφαση *Επιτροπή κατά Πορτογαλίας* (απόφαση της 8ης Ιουλίου 2010, C-171/08). Στην υπόθεση αυτή, το Δικαστήριο κλήθηκε να εκτιμήσει τη συμβατότητα με το άρθρο 56 ΕΚ του ειδικού καθεστώτος των «golden shares» (προνομιούχων μετοχών) του Πορτογαλικού Δημοσίου στην ιδιωτικοποιημένη Portugal Telecom, το οποίο συνεπαγόταν ειδικά δικαιώματα σχετικά με την εκλογή του ενός τρίτου του συνολικού αριθμού των διοικητών της εταιρίας, με την εκλογή συγκεκριμένου αριθμού μελών της εκτελεστικής επιτροπής του διοικητικού της συμβουλίου, με τον διορισμό τουλάχιστον ενός των διοικητών που εκλέγονται για να ασχοληθούν ειδικώς με ορισμένα διοικητικά θέματα, καθώς και με την έκδοση σημαντικών αποφάσεως της γενικής συνελεύσεως. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η Πορτογαλική Δημοκρατία, διατηρώντας τα ως άνω ειδικά δικαιώματα, τα οποία της παρέχουν τη δυνατότητα ασκήσεως τέτοιας επιρροής στη διαχείριση της εταιρίας που δεν δικαιολογείται από το εύρος της συμμετοχής της στο κεφάλαιό της, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από το άρθρο 56 ΕΚ. Όσον αφορά τις επιτρεπόμενες από το άρθρο 58 ΕΚ εξαιρέσεις, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η δημόσια ασφάλεια ή, εν προκειμένω, η ανάγκη να διασφαλιστεί ότι το δίκτυο των τηλεπικοινωνιών θα είναι διαθέσιμο σε περιπτώσεις κρίσεως, πολέμου ή τρομοκρατία, μπορεί να προβληθεί μόνο σε περίπτωση πραγματικής και αρκούντως σοβαρής απειλής, η οποία θίγει θεμελιώδες συμφέρον της κοινωνίας. Τέλος, όσον αφορά την εκτίμηση του επίμαχου περιορισμού από πλευράς της αρχής της αναλογικότητας, η αβεβαιότητα που δημιουργείται από το γεγονός ότι ούτε εθνικός νόμος ούτε το καταστατικό της οικείας εταιρίας καθορίζουν συγκεκριμένα κριτήρια σχετικά με τις περιστάσεις υπό τις οποίες είναι δυνατό να ασκηθούν οι εν λόγω ειδικές εξουσίες συνιστά σοβαρό περιορισμό της ελεύθερης κυκλοφορίας κεφαλαίων, καθόσον παρέχει στις εθνικές αρχές, ως προς τη δυνατότητά τους να χρησιμοποιήσουν τις εξουσίες αυτές, διακριτική ευχέρεια τόσο ευρεία, ώστε να μην μπορεί να θεωρηθεί ανάλογη προς τους επιδιωκόμενους σκοπούς.

Νομολογιακές εξελίξεις σημειώθηκαν και στον τομέα των δημοσίων συμβάσεων, μιας ειδικής πτυχής της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών. Στην ίδια ακολουθία με τις περιώνυμες υποθέσεις *Viking Line* (απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 2007, C-438/05) και *Laval un Partneri* (απόφαση της 18ης Δεκεμβρίου 2007, C-341/05), η υπόθεση *Επιτροπή κατά Γερμανίας* (απόφαση της 15ης Ιουλίου 2010, C-271/08) αφορούσε το ζήτημα με ποιον τρόπο μπορούν να συμβιβαστούν το δικαίωμα της συλλογικής διαπραγματεύσεως με τις αρχές της ελεύθερης εγκαταστάσεως και της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, στον τομέα των δημοσίων συμβάσεων. Στην υπόθεση αυτή, η προσφυγή που άσκησε η Επιτροπή είχε ως αίτημα να αναγνωρίσει το Δικαστήριο ότι η Γερμανική Δημοκρατία παρέβη τις υποχρεώσεις τις οποίες υπέχει τόσο από την οδηγία 92/50/ΕΟΚ¹⁷ όσο

¹⁷ Οδηγία 92/50/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 18ης Ιουνίου 1992, για τον συντονισμό των διαδικασιών σύναψης δημόσιων συμβάσεων υπηρεσιών (ΕΕ L 209, σ. 1).

και από την οδηγία 2004/18/EK¹⁸, στο πλαίσιο της συνάψεως συμβάσεων επαγγελματικής ασφάλισης γήρατος κατ'εφαρμογήν συλλογικής συμβάσεως εργασίας, η οποία αποτέλεσε αντικείμενο διαπραγματεύσεως μεταξύ κοινωνικών εταίρων. Κατά την εκτίμηση της Επιτροπής, το οικείο κράτος μέλος παρέβη τις υποχρεώσεις που υπείχε από τις ως άνω οδηγίες, καθώς και από τις αρχές της ελεύθερης εγκαταστάσεως και της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, καθόσον προχωρούσε σε απευθείας σύναψη, χωρίς να προηγηθεί διαγωνισμός σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, τέτοιων συμβάσεων με οργανισμούς ή με επιχειρήσεις κατά την έννοια του άρθρου 6 της συλλογικής συμβάσεως, σχετικά με τη μετατροπή μέρους των αποδοχών των δημοτικών υπαλλήλων σε εισφορές για αποταμιευτικό-συνταξιοδοτικό πρόγραμμα. Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ισχυρίστηκε ότι η σύναψη των επίμαχων συμβάσεων ενέπιπτε στο ειδικό πλαίσιο της εφαρμογής μιας συλλογικής συμβάσεως εργασίας.

Το Δικαστήριο έκρινε, με την απόφασή του αυτή, ότι δεν είναι δυνατόν, απλώς και μόνον επειδή το μεν δικαίωμα συλλογικής διαπραγματεύσεως είναι θεμελιώδες, ο δε σκοπός που επιδιώκει μια συλλογική σύμβαση, σχετικά με τη μετατροπή μέρους των αποδοχών των δημοτικών υπαλλήλων σε εισφορές για αποταμιευτικό-συνταξιοδοτικό πρόγραμμα, είναι κοινωνικής φύσεως, οι φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης να εξαιρούνται αυτοδικαίως ως εργοδότες από την υποχρέωση τήρησης των επιταγών των οδηγιών 92/50 και 2004/18, διά των οποίων εφαρμόζονται στον τομέα των δημοσίων συμβάσεων οι αρχές της ελεύθερης εγκαταστάσεως και της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών. Η άσκηση του θεμελιώδους δικαιώματος της συλλογικής διαπραγματεύσεως πρέπει να συμβιβάζεται με τις επιταγές που απορρέουν από τις ελευθερίες τις οποίες προστατεύει η Συνθήκη ΛΕΕ και να είναι σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας. Αφού εξέτασε, σημείο προς σημείο, τους λόγους που θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν τυχόν εξαίρεση των διαδικασιών συνάψεως των επίμαχων συμβάσεων από το πεδίο εφαρμογής των ευρωπαϊκών ρυθμίσεων για τη σύναψη δημόσιων συμβάσεων, όπως, παραδείγματος χάρη, τη συμμετοχή των εργαζομένων στην επιλογή της επιχειρήσεως για την υλοποίηση του μέτρου της μετατροπής των αποδοχών, τα στοιχεία αλληλεγγύης στα οποία στηρίζονται οι προσφορές των οργανισμών και των επιχειρήσεων που αφορά η εν λόγω συλλογική σύμβαση, ή ακόμη την πείρα και την οικονομική τους ευρωστία, το Δικαστήριο συνήγαγε το συμπέρασμα ότι η τήρηση των ως άνω οδηγιών στον τομέα των δημοσίων συμβάσεων μπορούσε, εν προκειμένω, να συμβιβαστεί με τον κοινωνικό σκοπό που επιδιώκει η επίμαχη συλλογική σύμβαση. Τέλος, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι πληρούνταν και οι προϋποθέσεις χαρακτηρισμού των συμβάσεων αυτών ως «δημοσίων συμβάσεων». Αφενός, το Δικαστήριο τόνισε ότι οι φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης να μην εφαρμόζουν ως εργοδότες, στον τομέα της επαγγελματικής ασφάλισης γήρατος, τα προβλεπόμενα από συλλογική σύμβαση, πλην όμως είναι αναθέτουσες αρχές, στον βαθμό που εκπροσωπούνται κατά τη διαπραγμάτευση της εφαρμοζόμενης εν προκειμένω συλλογικής συμβάσεως. Αφετέρου, έκρινε ότι οι συμβάσεις ομαδικής ασφαλίσεως προσπορίζουν άμεσο οικονομικό όφελος στους εργοδότες που τις συνάπτουν, οπότε πρόκειται για συμβάσεις εξ επαχθούς αιτίας. Κατά συνέπεια, στην υπόθεση αυτή το Δικαστήριο κατέληξε ότι η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας παρέβη την υποχρέωση να διεξάγει διαγωνισμό, σύμφωνα με τις ευρωπαϊκές οδηγίες περί δημοσίων συμβάσεων, για την κατ'εφαρμογήν συλλογικής συμβάσεως σύναψη των επίμαχων συμβάσεων.

Η ερμηνεία της οδηγίας 2004/18, περί συντονισμού των διαδικασιών σύναψης δημόσιων συμβάσεων έργων, προμηθειών και υπηρεσιών, αποτέλεσε το αντικείμενο μιας ακόμη σημαντικής αποφάσεως που εξέδωσε το Δικαστήριο στις 18 Νοεμβρίου 2010 (απόφαση *Επιτροπή κατά Ιρλανδίας*, C-226/09). Εν προκειμένω, ανέκυψε το ζήτημα ότι η αναθέτουσα αρχή, ενώ δεν όφειλε να προσδιορίσει με την προκήρυξη του διαγωνισμού το σχετικό βάρος που θα προσέδιδε σε καθένα από τα

¹⁸ Οδηγία 2004/18/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 2004, περί συντονισμού των διαδικασιών σύναψης δημόσιων συμβάσεων έργων, προμηθειών και υπηρεσιών (ΕΕ L 134, σ. 114).

κριτήρια αναθέσεως, εντούτοις το έπραξε, και μάλιστα μετά την παρέλευση της προθεσμίας που τάχθηκε στις επιχειρήσεις για την υποβολή των προσφορών τους. Η Επιτροπή άσκησε προσφυγή λόγω παραβάσεως κατά του αναθέτοντος κράτους μέλους, προσάπτοντάς του ότι παραβίασε την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως και αθέτησε την υποχρέωση διαφάνειας.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε, κατ' αρχάς, ότι, ναι μεν η υποχρέωση προσδιορισμού του σχετικού βάρους καθενός από τα κριτήρια αναθέσεως μιας σύμβασης που εμπίπτει στο παράρτημα II Α ανταποκρίνεται στην επιταγή της διασφάλισης της τηρήσεως της αρχής ίσης μεταχειρίσεως και της παρεπόμενης υποχρέωσης διαφάνειας, πλην όμως δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι, ελλείψει ειδικών διατάξεων για τις συμβάσεις της κατηγορίας του παραρτήματος II Β, απαιτείται από την αναθέτουσα αρχή, η οποία αποφασίζει παρ' όλα αυτά να παράσχει τέτοιες διευκρινίσεις, να το πράξει πριν εκπνεύσει η προθεσμία υποβολής των προσφορών. Κατά το Δικαστήριο, η αναθέτουσα αρχή, προβαίνοντας σε στάθμιση των κριτηρίων αυτών, διευκρίνισε απλώς τον τρόπο με τον οποίο έπρεπε να αξιολογηθούν οι υποβληθείσες προσφορές. Αντιθέτως, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η τροποποίηση της σταθμίσεως των κριτηρίων αναθέσεως της επίμαχης συμβάσεως κατόπιν της πρώτης εξετάσεως των προσφορών που υποβλήθηκαν συνιστά παραβίαση της αρχής ίσης μεταχειρίσεως και παράβαση της παρεπόμενης υποχρέωσης διαφάνειας. Η τροποποίηση αυτή αντιβαίνει στη νομολογία του Δικαστηρίου, κατά την οποία αυτές οι θεμελιώδεις αρχές του δικαίου της Ένωσης συνεπάγονται για τις αναθέτουσες αρχές την υποχρέωση να ακολουθούν την ίδια ερμηνεία των κριτηρίων αναθέσεως καθόλη τη διάρκεια της διαδικασίας.

Στον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων, αξιοσημείωτη είναι η υπόθεση *Olympique Lyonnais* (απόφαση της 16ης Μαρτίου 2010, C-325/08) η οποία αφορά τη συμβατότητα εθνικής ρυθμίσεως στον τομέα του επαγγελματικού ποδοσφαίρου με το άρθρο 45 ΣΛΕΕ. Κατά την εν λόγω ρύθμιση, ποδοσφαιριστής της κατηγορίας των «ελπίδων» μπορεί να υποχρεωθεί στην καταβολή αποζημιώσεως σε περίπτωση κατά την οποία, κατά το πέρας της περιόδου καταρτίσεώς του, δεν υπογράψει σύμβαση επαγγελματία ποδοσφαιριστή με τον σύλλογο καταρτίσεώς του, αλλά με σύλλογο άλλου κράτους μέλους. Στην απόφασή του, το Δικαστήριο εξέτασε κατ' αρχάς αν η επίδικη ρύθμιση πράγματι ενέπιπτε στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 45 ΣΛΕΕ. Επρόκειτο, συγκεκριμένα, για τον Χάρτη Επαγγελματικού Ποδοσφαίρου της Γαλλικής Ποδοσφαιρικής Ομοσπονδίας. Κατά το Δικαστήριο, το κείμενο αυτό επέχει θέση συλλογικής συμβάσεως με σκοπό τη ρύθμιση της μισθωτής εργασίας και, ως εκ τούτου, υπόκειται στο δίκαιο της Ένωσης. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι το υπό εξέταση καθεστώς δύναται να αποτρέψει ποδοσφαιριστή της κατηγορίας των «ελπίδων» από την άσκηση του δικαιώματός του ελεύθερης κυκλοφορίας. Επομένως, ένα τέτοιο σύστημα συνιστά περιορισμό της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων. Εντούτοις, όπως έχει κρίνει το Δικαστήριο με την απόφαση *Bosman*¹⁹, ενόψει της μεγάλης κοινωνικής σπουδαιότητας που έχει η αθλητική δραστηριότητα και, ιδίως, το ποδόσφαιρο στην Ένωση, ο σκοπός της ενθαρρύνσεως της προσλήψεως και καταρτίσεως νέων παικτών πρέπει να αναγνωριστεί ως θεμιτός. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο συνήγαγε το συμπέρασμα ότι το άρθρο 45 ΣΛΕΕ δεν απαγορεύει ρύθμιση η οποία, προς επίτευξη τέτοιου σκοπού, εξασφαλίζει την καταβολή αποζημιώσεως στον σύλλογο καταρτίσεως σε περίπτωση κατά την οποία νεαρός ποδοσφαιριστής, μετά το πέρας της περιόδου καταρτίσεώς του, υπογράφει σύμβαση επαγγελματία ποδοσφαιριστή με σύλλογο άλλου κράτους μέλους, υπό την προϋπόθεση ότι η ρύθμιση αυτή είναι κατάλληλη για να διασφαλίσει την υλοποίηση του σκοπού αυτού και δεν υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο για την επίτευξή του. Αντιθέτως, καθεστώς όπως το επίμαχο στην υπόθεση της κύριας δίκης δεν είναι αναγκαίο προς διασφάλιση της υλοποιήσεως του επιδιωκόμενου σκοπού, εφόσον το ύψος της αποζημιώσεως την οποία μπορεί να υποχρεωθεί να καταβάλει ο νεαρός ποδοσφαιριστής δεν τελεί σε αναλογία προς τις πραγματικές δαπάνες καταρτίσεώς του.

¹⁹ Απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 1995, C-415/93, *Bosman* (Συλλογή 1995, σ. I-4921).

Πάντοτε στον τομέα των εργαζομένων, το Δικαστήριο εξέδωσε την ίδια ημέρα δύο αποφάσεις (αποφάσεις της 23ης Φεβρουαρίου 2010, *Ibrahim*, C-310/08, και *Teixeira*, C-480/08) οι οποίες αφορούσαν την ερμηνεία του άρθρου 12 του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68, σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων²⁰, και, ειδικότερα, τη σχέση του με την οδηγία 2004/38/ΕΚ, για την ελεύθερη κυκλοφορία των πολιτών της Ένωσης²¹. Στις δύο αυτές υποθέσεις, οι εθνικές αρχές απέρριψαν την αίτηση που είχαν υποβάλει οι προσφεύγουσες για τη χορήγηση ενισχύσεως προς ανεύρεση στέγης για τις ίδιες και τα τέκνα τους, με το αιτιολογικό ότι δεν είχαν δικαίωμα διαμονής στο Ηνωμένο Βασίλειο κατ' εφαρμογήν του δικαίου της Ένωσης. Συγκεκριμένα, η μία ήταν διαζευγμένη, ο δε σύζυγός της, αφού εργάστηκε στο Ηνωμένο Βασίλειο, εγκατέλειψε τελικώς τη χώρα, ενώ η άλλη, επίσης σε διάσταση με τον σύζυγό της, είχε απολέσει την ιδιότητα του εργαζομένου. Ωστόσο, δεδομένου ότι τα τέκνα τους συνέχιζαν τις σπουδές τους στο Ηνωμένο Βασίλειο, οι προσφεύγουσες επικαλέστηκαν το άρθρο 12 του προαναφερθέντος κανονισμού, όπως το ερμήνευσε το Δικαστήριο στην απόφασή του *Baumbast και R*²². Επιβεβαιώνοντας τη νομολογία του, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το άρθρο 12 του εν λόγω κανονισμού παρέχει τη δυνατότητα αναγνώρισεως αυτοτελούς δικαιώματος διαμονής υπέρ του τέκνου διακινούμενου εργαζομένου, σε συνδυασμό με το δικαίωμά του προσβάσεως στο εκπαιδευτικό σύστημα του κράτους μέλους υποδοχής, και προς τούτο απαιτεί απλώς και μόνο να έχει ζήσει το τέκνο με τουλάχιστον έναν από τους γονείς στο κράτος μέλος στο οποίο αυτός διέμενε ως εργαζόμενος. Ουδεμία επιρροή ασκεί συναφώς το γεγονός ότι οι γονείς έχουν εν τω μεταξύ διαζευχθεί ή το γεγονός ότι ο μόνος από τους γονείς που είναι πολίτης της Ένωσης δεν έχει πλέον την ιδιότητα του διακινούμενου εργαζομένου στο κράτος μέλος υποδοχής. Έτσι, κατά την εκτίμηση του Δικαστηρίου, το άρθρο 12 του κανονισμού 1612/68 πρέπει να εφαρμόζεται αυτοτελώς σε σχέση τις διατάξεις του δικαίου της Ένωσης οι οποίες διέπουν ρητώς τις προϋποθέσεις ασκήσεως του δικαιώματος διαμονής σε άλλο κράτος μέλος, τούτο δε και μετά την έναρξη ισχύος της νέας οδηγίας για την ελεύθερη κυκλοφορία των Ευρωπαίων πολιτών. Αντλώντας τις συνέπειες αυτής της αυτοτέλειας, το Δικαστήριο διαπίστωσε στη συνέχεια ότι το δικαίωμα διαμονής του γονέα που ασκεί στην πράξη την επιμέλεια τέκνου διακινούμενου εργαζομένου, το οποίο σπουδάζει, δεν εξαρτάται από το αν ο γονέας αυτός διαθέτει επαρκείς πόρους ούτως ώστε να μην επιβαρύνει το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας του κράτους μέλους υποδοχής. Τέλος, στη δεύτερη υπόθεση (προαναφερθείσα υπόθεση *Teixeira*), το Δικαστήριο διευκρίνισε επίσης ότι, κατά γενικό κανόνα, το δικαίωμα διαμονής υπέρ του γονέα που ασκεί πράγματι την επιμέλεια τέκνου διακινούμενου εργαζομένου, το οποίο φοιτά στο κράτος μέλος υποδοχής, παύει να υφίσταται όταν το τέκνο ενηλικιωθεί, εκτός αν εξακολουθεί να χρειάζεται την παρουσία και τη φροντίδα του γονέα αυτού προκειμένου να μπορέσει να συνεχίσει και να ολοκληρώσει τις σπουδές του. Επομένως, απόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εκτιμήσει κατά πόσο συντρέχει πράγματι τέτοια περίπτωση.

Προσέγγιση των νομοθεσιών

Εφόσον είναι αδύνατη η πλήρης καταγραφή των νομολογιακών εξελίξεων στον συγκεκριμένο τομέα, ο οποίος χαρακτηρίζεται από τη μεγαλύτερη ποικιλότητα, καθώς καθρεφτίζει την ολόενα και πιο πολυσχιδή επέμβαση του νομοθέτη της Ένωσης, κρίθηκε σκόπιμο να δοθεί έμφαση σε δύο τομείς, τις εμπορικές πρακτικές γενικά, με ιδιαίτερη προσοχή στην προστασία των καταναλωτών, και τις τηλεπικοινωνίες, με ταυτόχρονη μνεία και ορισμένων άλλων αποφάσεων, λόγω του προφανούς ενδιαφέροντός τους.

²⁰ Κανονισμός (ΕΟΚ) 1612/68 του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 1968, περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 33).

²¹ Βλ. υποσημείωση 10.

²² Απόφαση του Δικαστηρίου της 17ης Σεπτεμβρίου 2002, C-413/99, *Baumbast και R* (Συλλογή 2002, σ. I-7091).

Στον τομέα των αθέμιτων εμπορικών πρακτικών που χρησιμοποιούν οι επιχειρήσεις έναντι των καταναλωτών, η οδηγία 2005/29/EK²³ έγινε, κατά το υπό εξέταση έτος, αντικείμενο ερμηνείας σε δύο περιπτώσεις. Η οδηγία αυτή εναρμονίζει πλήρως τους κανόνες σχετικά με τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές των επιχειρήσεων έναντι των καταναλωτών, ενώ το παράρτημα Ι της οδηγίας αυτής περιέχει εξαντλητικό κατάλογο 31 εμπορικών πρακτικών οι οποίες, κατά το άρθρο 5, παράγραφος 5, της ίδιας οδηγίας, λογίζονται αθέμιτες υπό οποιεσδήποτε περιστάσεις. Όπως ρητώς διευκρινίζει η δέκατη έβδομη αιτιολογική της σκέψη, μόνον αυτές οι εμπορικές πρακτικές μπορούν να θεωρούνται αθέμιτες χωρίς κατά περίπτωση αξιολόγηση βάσει των διατάξεων των άρθρων 5 έως 9 της εν λόγω οδηγίας.

Κατά συνέπεια, στην πρώτη υπόθεση *Mediaprint Zeitungs- und Zeitschriftenverlag* (απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 2010, C-540/08), το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η οδηγία αυτή πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι αντίκειται σε εθνική διάταξη η οποία προβλέπει γενική απαγόρευση των πωλήσεων με προσφορά δώρων και δεν προβλέπει μόνο στην προστασία των καταναλωτών, αλλά επιδιώκει και άλλους σκοπούς. Οι πρακτικές που συνίστανται στην προσφορά δώρων στους καταναλωτές σε συνάρτηση με την αγορά προϊόντων ή υπηρεσιών δεν περιλαμβάνονται στο παράρτημα Ι της οδηγίας και δεν μπορούν να απαγορευθούν σε όλες τις περιπτώσεις, αλλά μόνον κατόπιν ειδικής αναλύσεως από την οποία προκύπτει ο αθέμιτος χαρακτήρας τους. Έτσι, η δυνατότητα συμμετοχής, υπό την προϋπόθεση της αγοράς μιας συγκεκριμένης εφημερίδας, σε παίγνιο με βραβεία δεν συνιστά αθέμιτη εμπορική πρακτική κατά την έννοια του άρθρου 5, παράγραφος 2, της εν λόγω οδηγίας για τον λόγο και μόνον ότι η δυνατότητα αυτή συμμετοχής αποτελεί, τουλάχιστον για μέρος των ενδιαφερόμενων καταναλωτών, το αποφασιστικό κίνητρο για να αγοράσουν την ως άνω εφημερίδα.

Στη δεύτερη υπόθεση, *Plus Warenhandels-gesellschaft* (απόφαση της 14ης Ιανουαρίου 2010, C-304/08), το Δικαστήριο έκρινε ότι η ίδια οδηγία αντίκειται επίσης σε εθνική ρύθμιση η οποία απαγορεύει εξ ορισμού τις εμπορικές πρακτικές που εξαρτούν τη συμμετοχή των καταναλωτών σε διαγωνισμό ή σε διαφημιστικό παίγνιο από την αγορά προϊόντος ή υπηρεσίας, χωρίς να εξετάζονται οι ειδικές περιστάσεις κάθε περίπτωσης. Το Δικαστήριο τόνισε κατ' αρχάς ότι οι διαφημιστικές εκστρατείες οι οποίες εξαρτούν τη δωρεάν συμμετοχή καταναλωτή σε κλήρωση από την αγορά ορισμένης ποσότητας προϊόντων ή υπηρεσιών συνιστούν εμπορικές πράξεις που εντάσσονται σαφώς στο πλαίσιο της εμπορικής στρατηγικής του επιχειρηματία και έχουν ως άμεσο σκοπό την προώθηση των προϊόντων του και τη διοχέτευσή τους στην αγορά. Επομένως, αποτελούν πράγματι εμπορικές πρακτικές κατά την έννοια της εν λόγω οδηγίας και εμπίπτουν, κατά συνέπεια, στο πεδίο εφαρμογής της. Το Δικαστήριο υπενθύμισε στη συνέχεια ότι η ίδια οδηγία, με την οποία επιχειρείται πλήρης εναρμόνιση των κανόνων, ρητώς ορίζει ότι τα κράτη μέλη δεν μπορούν να λαμβάνουν μέτρα αυστηρότερα αυτών που προβλέπει η εν λόγω οδηγία, ακόμη και αν σκοπός των μέτρων αυτών είναι η διασφάλιση υψηλότερου επιπέδου προστασίας των καταναλωτών. Δεδομένου ότι, επιπλέον, η επίμαχη πρακτική δεν περιλαμβάνεται στο παράρτημα Ι της οδηγίας αυτής, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι δεν έπρεπε να απαγορεύεται γενικώς, χωρίς να έχει προηγουμένως εξεταστεί, με βάση τα πραγματικά περιστατικά κάθε περίπτωσης, αν έχει «αθέμιτο» χαρακτήρα υπό το πρίσμα των κριτηρίων που θέτει η οδηγία. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνεται ιδίως το κριτήριο αν η πρακτική στρεβλώνει, ή ενδέχεται να στρεβλώσει, ουσιωδώς την οικονομική συμπεριφορά του μέσου καταναλωτή σε σχέση με το προϊόν.

²³ Οδηγία 2005/29/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Μαΐου 2005, για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές των επιχειρήσεων προς τους καταναλωτές στην εσωτερική αγορά και για την τροποποίηση της οδηγίας 84/450/ΕΟΚ του Συμβουλίου, των οδηγιών 97/7/ΕΚ, 98/27/ΕΚ, 2002/65/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και του κανονισμού (ΕΚ) 2006/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (ΕΕ L 149, σ. 22).

Κατά το υπό εξέταση έτος, το Δικαστήριο κλήθηκε επίσης δύο φορές να ερμηνεύσει την οδηγία 93/13/ΕΟΚ²⁴, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές.

Στην πρώτη υπόθεση *Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid* (απόφαση της 3ης Ιουνίου 2010, C-484/08), το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι το σύστημα προστασίας που θέτει σε εφαρμογή η οδηγία στηρίζεται στο σκεπτικό ότι ο καταναλωτής βρίσκεται σε υποδεέστερη θέση έναντι του επαγγελματία, όσον αφορά τόσο την εξουσία διαπραγματεύσεως όσο και το επίπεδο πληροφόρησης, κατάσταση η οποία τον υποχρεώνει να προσχωρήσει στους όρους που έχει καταρτίσει εκ των προτέρων ο επαγγελματίας, αδυνατώντας να επηρεάσει το περιεχόμενό τους. Η εν λόγω οδηγία προχωρεί μόνο σε μερική και κατ' ελάχιστο περιεχόμενο εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών περί καταχρηστικών ρητρών, αναγνωρίζοντας ταυτοχρόνως στα κράτη μέλη τη δυνατότητα να διασφαλίζουν υπέρ των καταναλωτών υψηλότερο επίπεδο προστασίας από εκείνο που προβλέπει η ίδια. Έτσι, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίζουν ή να διατηρούν σε ισχύ, ως προς το σύνολο του τομέα που διέπεται από την εν λόγω οδηγία, αυστηρότερες διατάξεις σε σχέση με αυτές που η ίδια περιέχει, υπό την προϋπόθεση ότι σκοπός τους είναι να εξασφαλιστεί μεγαλύτερη προστασία του καταναλωτή. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η οδηγία αυτή δεν απαγορεύει εθνική ρύθμιση η οποία επιτρέπει τον δικαστικό έλεγχο του καταχρηστικού χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών που αφορούν είτε τον καθορισμό του κύριου αντικειμένου της σύμβασης είτε την αναλογία μεταξύ της τιμής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, ακόμη και στην περίπτωση που οι εν λόγω ρήτρες είναι διατυπωμένες με τρόπο σαφή και κατανοητό.

Στη δεύτερη υπόθεση, *VB Pénzügyi Lízing* (απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 2010, C-137/08), το Δικαστήριο κλήθηκε να εμβαθύνει στην απόφαση *Pannon GSM* (απόφαση της 4ης Ιουνίου 2009, C-243/08) (βλ. Έκθεση Πεπραγμένων 2009). Υπενθύμισε ότι το άρθρο 267 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι η αρμοδιότητα του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης αφορά τόσο την ερμηνεία της έννοιας «καταχρηστική ρήτρα» του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 και του παραρτήματός της όσο και τα κριτήρια τα οποία ο εθνικός δικαστής μπορεί ή πρέπει να εφαρμόζει κατά την εξέταση συμβατικής ρήτρας υπό το πρίσμα των διατάξεων της εν λόγω οδηγίας, εξυπακουμένου ότι απόκειται στον εν λόγω δικαστή να αποφαινεται, λαμβανομένων υπόψη των κριτηρίων αυτών, επί του ενδεδειγμένου χαρακτηρισμού συγκεκριμένης συμβατικής ρήτρας βάσει των περιστάσεων της κάθε περιπτώσεως. Ο καταχρηστικός χαρακτήρας συμβατικής ρήτρας πρέπει να εκτιμάται λαμβάνοντας υπόψη τόσο τη φύση των αγαθών ή υπηρεσιών που αποτελούν το αντικείμενο της σύμβασης όσο και όλα τα πραγματικά περιστατικά τα οποία ανάγονται στον χρόνο της συνάψεώς της, όπως το γεγονός ότι η ρήτρα που απονέμει αποκλειστική αρμοδιότητα στο δικαστήριο στην περιφέρεια του οποίου βρίσκεται η έδρα του επαγγελματία ενσωματώθηκε στη σύμβαση που συνήφθη μεταξύ καταναλωτή και επαγγελματία χωρίς να αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως. Το Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι ο εθνικός δικαστής οφείλει να διατάσσει αυτεπαγγέλτως τη διεξαγωγή αποδείξεων προκειμένου να διαπιστωθεί αν μια ρήτρα περί απονομής αποκλειστικής κατά τόπον αρμοδιότητας, που περιλαμβάνεται στη συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή σύμβαση η οποία αποτελεί το αντικείμενο της ενώπιόν του διαφοράς, εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13 και, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, να εκτιμά αυτεπαγγέλτως τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα μιας τέτοιας ρήτρας. Συγκεκριμένα, προς εξασφάλιση του επιδιωκόμενου από τον νομοθέτη της Ένωσης σκοπού της προστασίας του καταναλωτή, λόγω της ανισότητας μεταξύ αυτού και του επαγγελματία, η οποία μπορεί να αντισταθμιστεί μόνο με έξωθεν θετική παρέμβαση, μη εξαρτώμενη από τους αντισυμβαλλομένους, ο εθνικός δικαστής

²⁴ Οδηγία 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (ΕΕ L 95, σ. 29).

οφείλει, σε όλες τις περιπτώσεις και ανεξαρτήτως του περιεχομένου των κανόνων του εσωτερικού δικαίου, να εξετάζει αν η επίμαχη ρήτρα αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή.

Όσον αφορά, αυτή τη φορά, την προστασία των καταναλωτών σε περιπτώσεις συμβάσεων που συνάπτονται εκτός εμπορικού καταστήματος, το Δικαστήριο αποφάνθηκε, στην υπόθεση *E. Friz* (απόφαση της 15ης Απριλίου 2010, C-215/08), ότι η οδηγία 85/577/ΕΟΚ²⁵ εφαρμόζεται σε σύμβαση που συνήψε καταναλωτής στην οικία του με εμπορικό αντιπρόσωπο ο οποίος τον επισκέφθηκε αυτοκλήτως, σχετικά με την προσχώρηση του καταναλωτή σε σταθερού κεφαλαίου εταιρία επενδύσεων σε ακίνητα, συσταθείσα υπό τη μορφή προσωπικής εταιρίας αστικού δικαίου, όταν ο πρωταρχικός σκοπός της προσχωρήσεως δεν είναι να γίνει ο καταναλωτής μέλος της εν λόγω εταιρίας, αλλά να προβεί σε επένδυση κεφαλαίων. Το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι, κατά συνέπεια, το άρθρο 5, παράγραφος 2, της οδηγίας 85/577 δεν απαγορεύει εθνικό κανόνα που προβλέπει ότι, σε περίπτωση ανακλήσεως της δηλώσεως προσχωρήσεως σε τέτοια εταιρία επενδύσεων σε ακίνητα, η οποία εχώρησε στο πλαίσιο επισκέψεως αυτόκλητης επισκέψεως αντιπροσώπου στην οικία του καταναλωτή, ο υπαναχωρών καταναλωτής μπορεί να προβάλει αξίωση κατά της εταιρίας, για το δικό του εκκαθαριστικό υπόλοιπο, υπολογιζόμενη με βάση την αξία του εταιρικού του μεριδίου κατά τον χρόνο της υπαναχωρήσεώς του από την εταιρία αυτή, με συνέπεια να μην αποκλείεται το ενδεχόμενο να του επιστραφεί ποσό μικρότερο από την αξία της συνεισφοράς του ή να υποχρεωθεί ακόμη και σε συμμετοχή στις ζημίες της εταιρίας. Πράγματι, δεν υπάρχει μεν αμφιβολία ότι η εν λόγω οδηγία έχει ως σκοπό την προστασία των καταναλωτών, πλην όμως τούτο δεν σημαίνει ότι η προστασία αυτή είναι απόλυτη. Τόσο από την όλη οικονομία της ως άνω οδηγίας όσο και από το γράμμα διαφόρων διατάξεων της προκύπτει ότι η εν λόγω προστασία έχει κάποια όρια. Όσον αφορά, ειδικότερα, τις συνέπειες που απορρέουν από την άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως, η κοινοποίηση της ανακλήσεως της σχετικής δήλωσης έχει ως αποτέλεσμα, τόσο για τον καταναλωτή όσο και για τον έμπορο, την επαναφορά των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση. Ωστόσο, ουδόλως συνάγεται από την εν λόγω οδηγία ότι αποκλείεται το ενδεχόμενο ο καταναλωτής να υπέχει, σε ορισμένες ειδικές περιπτώσεις, υποχρεώσεις έναντι του εμπόρου, με συνέπεια να υφίσταται, ενδεχομένως, ορισμένες συνέπειες λόγω της ασκήσεως του δικαιώματός του να λύσει τη σύμβαση.

Στο πλαίσιο παραπλήσιας προβληματικής, το Δικαστήριο έκρινε, στην υπόθεση *Heinrich Heine* (απόφαση της 15ης Απριλίου 2010, C-511/08) σχετικά με την προστασία των καταναλωτών στον τομέα των συμβάσεων εξ αποστάσεως, ότι το άρθρο 6, παράγραφοι 1, πρώτο εδάφιο, δεύτερη περίπτωση, και 2, της οδηγίας 97/7/ΕΚ²⁶ έχει την έννοια ότι απαγορεύει εθνική ρύθμιση η οποία, οσάκις πρόκειται για σύμβαση εξ αποστάσεως, παρέχει στον προμηθευτή τη δυνατότητα να επιβαρύνει τον καταναλωτή με τα έξοδα αποστολής των εμπορευμάτων σε περίπτωση που αυτός ασκήσει το δικαίωμά του υπαναχωρήσεως. Σαφής σκοπός των σχετικών με τις έννομες συνέπειες της υπαναχωρήσεως διατάξεων της εν λόγω οδηγίας είναι να μην αποθαρρυνθεί ο καταναλωτής από την άσκηση του δικαιώματος υπαναχωρήσεως. Επομένως, θα ήταν αντίθετη προς τον ως άνω σκοπό τυχόν ερμηνεία των διατάξεων αυτών υπό την έννοια ότι παρέχουν στα κράτη μέλη την ευχέρεια να επιτρέψουν την επιβάρυνση των καταναλωτών με τα έξοδα αποστολής σε περίπτωση υπαναχωρήσεως. Εξάλλου, ο καταλογισμός στον καταναλωτή και των εξόδων αποστολής, πέραν του άμεσου κόστους της επιστροφής των εμπορευμάτων, θα μπορούσε να διακυβεύσει την ισόρροπη κατανομή των κινδύνων μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών στις συμβάσεις που συνάπτονται εξ

²⁵ Οδηγία 85/577/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 20ής Δεκεμβρίου 1985, για την προστασία των καταναλωτών κατά τη σύναψη συμβάσεων εκτός εμπορικού καταστήματος (ΕΕ L 372, σ. 31).

²⁶ Οδηγία 97/7/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 20ής Μαΐου 1997, για την προστασία των καταναλωτών κατά τις εξ αποστάσεως συμβάσεις (ΕΕ L 144, σ. 19).

αποστάσεως, επιρρίπτοντας στον καταναλωτή το σύνολο των εξόδων τα οποία συνδέονται με τη μεταφορά των εμπορευμάτων.

Όσον αφορά τις εμπορικές πρακτικές, αξιοσημείωτη είναι τέλος η υπόθεση *Lidl* (απόφαση της 18ης Νοεμβρίου 2010, C-159/09) η οποία ανάγεται σε διαφημιστική εκστρατεία ενός σούπερ μάρκετ. Η επιχείρηση αυτή πλήρωσε ώστε να δημοσιευθεί σε τοπική εφημερίδα διαφήμισή της που συνέκρινε ταμειακές αποδείξεις αγοράς προϊόντων, κυρίως τροφίμων, από δύο αλυσίδες σούπερ μάρκετ για να καταδείξει το διαφορετικό συνολικό κόστος, μέθοδο την οποία αμφισβήτησε ο οικείος ανταγωνιστής. Το Δικαστήριο έκρινε κατ' αρχάς ότι η οδηγία σχετικά με την παραπλανητική διαφήμιση και τη συγκριτική διαφήμιση²⁷ έχει την έννοια ότι το γεγονός και μόνον ότι τα τρόφιμα διαφέρουν, ως προς τον τρόπο που καταναλώνονται και την ικανοποίηση που παρέχει η κατανάλωσή τους, ανάλογα με τις συνθήκες και τον τόπο παραγωγής τους, τα συστατικά τους και την ταυτότητα του παραγωγού τους, δεν αρκεί για να αποκλείσει το ενδεχόμενο η σύγκριση τέτοιων προϊόντων να πληροί την απαίτηση ότι τα οικεία προϊόντα πρέπει να ικανοποιούν τις ίδιες ανάγκες ή να έχουν τον ίδιο σκοπό, δηλαδή να είναι αμοιβαίως εναλλάξιμα σε επαρκή βαθμό²⁸. Πράγματι, αν γινόταν δεκτό ότι, εκτός των περιπτώσεων απόλυτης ομοιότητας, δύο τρόφιμα δεν μπορούν να είναι συγκρίσιμα μεταξύ τους, τούτο θα ισοδυναμούσε στην πράξη με πλήρη αποκλεισμό της συγκριτικής διαφήμισης, όσον αφορά μίαν ιδιαίτερα σημαντική κατηγορία καταναλωτικών αγαθών. Το Δικαστήριο πρόσθεσε ότι διαφήμιση που στηρίζεται στη σύγκριση των τιμών των τροφίμων που διατίθενται στο εμπόριο από δύο ανταγωνιστικές αλυσίδες καταστημάτων μπορεί να έχει παραπλανητικό χαρακτήρα²⁹, ιδίως, αν διαπιστώνεται, λαμβανομένων υπόψη όλων των κρίσιμων περιστάσεων της συγκεκριμένης υποθέσεως, πρωτίστως δε των σχετικών με τη διαφήμιση αυτή ενδείξεων ή παραλείψεων, ότι σημαντικός αριθμός καταναλωτών στους οποίους απευθύνεται ενδέχεται να σχηματίσει την εσφαλμένη εντύπωση ότι η επιλογή των προϊόντων στην οποία προέβη ο διαφημιζόμενος είναι αντιπροσωπευτική του γενικού επιπέδου τιμών του τελευταίου σε σχέση με εκείνο του ανταγωνιστή του και ότι, επομένως, οι καταναλωτές αυτοί θα μπορούν να εξοικονομήσουν τα ποσά που προβάλλει η εν λόγω διαφήμιση αν πραγματοποιούν τακτικά τις αγορές τους ειδών τρέχουσας καταναλώσεως από τον διαφημιζόμενο και όχι από τον ανταγωνιστή του, ή ακόμη την εσφαλμένη εντύπωση ότι όλα τα προϊόντα του διαφημιζόμενου είναι φθηνότερα εκείνων του ανταγωνιστή του. Ενδέχεται επίσης να έχει παραπλανητικό χαρακτήρα, αν διαπιστώνεται ότι, για τη σύγκριση, η οποία αφορά αποκλειστικώς και μόνον τις τιμές, επιλέχθηκαν τρόφιμα που έχουν στην πραγματικότητα διαφορές ικανές να επηρεάσουν αισθητά την επιλογή του μέσου καταναλωτή, οι οποίες όμως δεν προκύπτουν από την επίμαχη διαφήμιση. Τέλος, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η προϋπόθεση της δυνατότητας επαληθεύσεως³⁰ επιβάλλει, όσον αφορά διαφήμιση που συγκρίνει τις τιμές δύο ομάδων προϊόντων, να μπορούν τα εν λόγω προϊόντα να προσδιοριστούν επακριβώς βάσει των πληροφοριακών στοιχείων που περιέχει η διαφήμιση αυτή πληροφοριών, παρέχοντας έτσι στον αποδέκτη του σχετικού μηνύματος τη βεβαιότητα ότι ενημερώθηκε ορθώς όσον αφορά τις μέλλουσες αγορές του προϊόντων τρέχουσας καταναλώσεως.

²⁷ Οδηγία 84/450/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 10ης Σεπτεμβρίου 1984, για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την παραπλανητική διαφήμιση (ΕΕ L 250, σ. 17), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 97/55/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 6ης Οκτωβρίου 1997, προκειμένου να συμπεριληφθεί η συγκριτική διαφήμιση (ΕΕ L 290, σ. 18).

²⁸ Άρθρο 3α, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας 84/450 σχετικά με την παραπλανητική διαφήμιση και τη συγκριτική διαφήμιση, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 97/55.

²⁹ Άρθρο 3α, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας 84/450 σχετικά με την παραπλανητική διαφήμιση και τη συγκριτική διαφήμιση, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 97/55.

³⁰ Άρθρο 3α, παράγραφος 1, στοιχείο γ', της οδηγίας 84/450 σχετικά με την παραπλανητική διαφήμιση και τη συγκριτική διαφήμιση, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 97/55.

Η νομολογία στον τομέα των τηλεπικοινωνιών υπήρξε πολύ πλούσια κατά το υπό εξέταση έτος. Κατ' αρχάς, η υπόθεση *Polska Telefonía Cyfrowa* (απόφαση της 1ης Ιουλίου 2010, C-99/09) έδωσε στο Δικαστήριο την ευκαιρία να ερμηνεύσει το άρθρο 30, παράγραφος 2, της οδηγίας 2002/22/EK για την «καθολική υπηρεσία»³¹, σχετικά με το κόστος φορητότητας αριθμού κινητού τηλεφώνου που επιτρέπει σε συνδρομητή της τηλεφωνίας να διατηρεί τον ίδιο αριθμό κλήσεως σε περίπτωση αλλαγής φορέα. Κατά το Δικαστήριο, το εν λόγω άρθρο έχει την έννοια ότι η εθνική ρυθμιστική αρχή οφείλει, κατά την εκτίμηση του αποτρεπτικού χαρακτήρα της επιβαρύνσεως που επιβάλλεται στους συνδρομητές σε περίπτωση χρήσεως της υπηρεσίας φορητότητας αριθμού, να λαμβάνει υπόψη το κόστος με το οποίο βαρύνεται ο φορέας εκμεταλλεύσεως δικτύου κινητής τηλεφωνίας για την παροχή της εν λόγω υπηρεσίας. Η αρχή διατηρεί, πάντως, τη δυνατότητα να καθορίσει το ανώτατο ύψος της επιβαρύνσεως που χρεώνουν οι φορείς σε επίπεδο χαμηλότερο από αυτό του κόστους με το οποίο οι ίδιοι βαρύνονται, οσάκις η υπολογιζόμενη με βάση αποκλειστικώς το εν λόγω κόστος επιβάρυνση είναι ικανή να αποθαρρύνει τους χρήστες από τη χρήση της ευχέρειας της φορητότητας.

Στον τομέα των τηλεπικοινωνιών, επισημαίνεται η υπόθεση *Alassini κ.λπ.* (απόφαση της 18ης Μαρτίου 2010, C-317/08, C-318/08, C-319/08 και C-320/08) στην οποία το Δικαστήριο απάντησε σε προδικαστικό ερώτημα σχετικό με την ερμηνεία της αρχής της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας σε σχέση με εθνική ρύθμιση, η οποία προβλέπει την υποχρεωτική απόπειρα εξώδικου συμβιβασμού ως προϋπόθεση του παραδεκτού των ένδικων μέσων στο πλαίσιο ορισμένων διαφορών μεταξύ παρεχόντων υπηρεσιών και τελικών χρηστών που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας για την «καθολική υπηρεσία»³². Κατά το Δικαστήριο, το άρθρο 34, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας τάσσει ως σκοπό στα κράτη μέλη τη θέσπιση εξώδικων διαδικασιών για την επίλυση των διαφορών οι οποίες αφορούν τους καταναλωτές και σχετίζονται με θέματα που ρυθμίζονται από την ίδια οδηγία. Εθνική ρύθμιση με την οποία θεσπίστηκε εξώδικη διαδικασία συμβιβασμού και κατέστη υποχρεωτική η προσφυγή σ' αυτήν προτού επιληφθεί δικαστικό όργανο όχι μόνο δεν μπορεί να θίξει την υλοποίηση του σκοπού γενικού συμφέροντος που επιδιώκει η εν λόγω οδηγία αλλά τείνει και στην ενίσχυση της πρακτικής αποτελεσματικότητας της, λόγω της ταχύτερης και λιγότερο δαπανηρής διευθέτησης των διαφορών, καθώς και της συνακόλουθης μείωσης του φόρτου εργασίας των δικαστηρίων. Έτσι, το Δικαστήριο έκρινε ότι το επιπλέον στάδιο πριν την πρόσβαση στον δικαστή, το οποίο συνίσταται στην προκαταρκτική διαδικασία συμβιβασμού που κατέστη υποχρεωτική με την επίμαχη εθνική ρύθμιση, δεν αντιβαίνει στις αρχές της ισοδυναμίας, της αποτελεσματικότητας και της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας, εφόσον δεν καταλήγει σε δεσμευτική για τα εμπλεκόμενα μέρη απόφαση, δεν συνεπάγεται ούτε καθυστερήσεις στη διεξαγωγή της ένδικης διαδικασίας ούτε αυξημένα έξοδα για τους καταναλωτές, δεν αποκλείεται η δυνατότητα χρησιμοποίησης και άλλων μέσων προσβάσεως στην εν λόγω διαδικασία, πλην των ηλεκτρονικών, ενώ είναι δυνατή και η λήψη προσωρινών μέτρων σε εξαιρετικές περιπτώσεις στις οποίες το επείγον της καταστάσεως τα επιβάλλει.

Ακολούθως, στην υπόθεση *Vodafone κ.λπ.* (απόφαση της 8ης Ιουνίου 2010, C-58/08), το Δικαστήριο κλήθηκε να αποφανθεί επί του κύρους του κανονισμού (ΕΚ) 717/2007, για την περιαγωγή σε δημόσια δίκτυα κινητής τηλεφωνίας³³, στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ, αφενός, πλειόνων φορέων

³¹ Οδηγία 2002/22/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 7ης Μαρτίου 2002, για την καθολική υπηρεσία και τα δικαιώματα των χρηστών όσον αφορά δίκτυα και υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών (οδηγία καθολικής υπηρεσίας) (ΕΕ L 108, σ. 51).

³² Βλ. προηγούμενη υποσημείωση.

³³ Κανονισμός (ΕΚ) 717/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Ιουνίου 2007, για την περιαγωγή σε δημόσια δίκτυα κινητής τηλεφωνίας εντός της Κοινότητας και για την τροποποίηση της οδηγίας 2002/21/EK (ΕΕ L 171, σ. 32).

εκμεταλλεύσεως δημοσίων δικτύων κινητής τηλεφωνίας και, αφετέρου, της οικείας εθνικής αρχής, με αντικείμενο τη νομιμότητα εθνικών εκτελεστικών διατάξεων του ως άνω κανονισμού. Απαντώντας στα τρία προδικαστικά ερωτήματα που του υποβλήθηκαν, το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι ο κανονισμός ο οποίος εκδόθηκε βάσει του άρθρου 95 ΕΚ εισάγει κοινή προσέγγιση προκειμένου να διασφαλιστεί ότι οι χρήστες δημόσιων δικτύων επίγειας κινητής τηλεφωνίας δεν θα καταβάλλουν υπερβολικό αντίτιμο για υπηρεσίες περιαγωγής ανά την Κοινότητα και ότι οι φορείς εκμετάλλευσης κινητής τηλεφωνίας των κρατών μελών θα μπορούν να λειτουργούν εντός ενιαίου και συνεκτικού πλαισίου κανονιστικών ρυθμίσεων, με βάση αντικειμενικώς καθιερωμένα κριτήρια, συμβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο στην ομαλή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς τόσο προς εξασφάλιση προστασίας υψηλού επιπέδου για τους καταναλωτές όσο και προς διαφύλαξη του ανταγωνισμού μεταξύ των φορέων εκμετάλλευσης δικτύων κινητής τηλεφωνίας. Ακολούθως, ερωτώμενο αν τίθεται ζήτημα παραβίασεως των αρχών της αναλογικότητας και της επικουρικότητας για τον λόγο ότι ο κανονισμός καθορίζει όχι μόνον ανώτατα όρια χρεώσεων ανά λεπτό σε επίπεδο χονδρικής, αλλά και σε επίπεδο λιανικής, καθώς και για τον πρόσθετο λόγο ότι προβλέπει υποχρεώσεις παροχής σχετικών πληροφοριών στους πελάτες περιαγωγής, το Δικαστήριο απάντησε ότι ο κοινοτικός νομοθέτης, λαμβανομένης υπόψη της ευρείας διακριτικής ευχέρειας που διέθετε στον οικείο τομέα, μπορούσε ευλόγως να εκτιμήσει, βάσει αντικειμενικών κριτηρίων και κατόπιν ενδελεχούς οικονομικής μελέτης, ότι η ρύθμιση μόνον των αγορών χονδρικής δεν θα είχε το ίδιο αποτέλεσμα με τη ρύθμιση αμφοτέρων των αγορών χονδρικής και λιανικής, η οποία ήταν ως εκ τούτου αναγκαία, και ότι η υποχρέωση παροχής πληροφοριών ενισχύει την πρακτική αποτελεσματικότητα του καθορισμού ανώτατων τιμών. Προεκτείνοντας την ως άνω εκτίμησή του, το Δικαστήριο κατέληξε ότι δεν συνέτρεχε περίπτωση παραβίασεως της αρχής της επικουρικότητας, λόγω της αμφίδρομης σχέσεως μεταξύ των τιμών χονδρικής και λιανικής και των αποτελεσμάτων της κοινής προσεγγίσεως που καθιερώνει ο εν λόγω κανονισμός, του οποίου ο επιδιωκόμενος σκοπός μπορεί να επιτευχθεί αποτελεσματικότερα σε κοινοτικό επίπεδο.

Τέλος, στην υπόθεση *Επιτροπή κατά Βελγίου* (απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2010, C-222/08), η οποία αφορούσε διαδικασία λόγω παραβίασεως κινηθείσα από την Επιτροπή κατά του Βασιλείου του Βελγίου για μερική μόνο μεταφορά στην εσωτερική του έννομη τάξη των άρθρων 12, παράγραφος 1, και 13, παράγραφος 1, καθώς και του παραρτήματος IV, μέρος Α, της οδηγίας για την «καθολική υπηρεσία»³⁴, το Δικαστήριο διαπίστωσε, κατ' αρχάς, ότι δεδομένου ότι η εν λόγω οδηγία θέτει απλώς και μόνον τους κανόνες υπολογισμού του καθαρού κόστους παροχής της καθολικής υπηρεσίας σε περίπτωση που οι εθνικές αρχές έχουν κρίνει ότι η παροχή της ενδέχεται να συνιστά αδικαιολόγητη επιβάρυνση, το οικείο κράτος μέλος δεν παρέβη τις υποχρεώσεις του, καθορίζοντας τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες η εν λόγω επιβάρυνση μπορεί να θεωρηθεί αδικαιολόγητη. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι ο κοινοτικός νομοθέτης, συνδέοντας τους μηχανισμούς καλύψεως του καθαρού κόστους το οποίο συνεπάγεται ενδεχομένως για μια επιχείρηση η παρεχόμενη καθολική υπηρεσία με την ύπαρξη υπερβολικής επιβαρύνσεώς της, θέλησε να αποκλείσει το ενδεχόμενο κάθε καθαρό κόστος σχετικό με την παροχή της καθολικής υπηρεσίας να γεννά αυτομάτως δικαίωμα αποζημιώσεως, εκτιμώντας ότι το καθαρό κόστος της εν λόγω υπηρεσίας δεν αποτελεί οπωσδήποτε υπερβολική επιβάρυνση για όλες τις ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις. Υπ' αυτές τις συνθήκες, ως αδικαιολόγητη επιβάρυνση, της οποίας την ύπαρξη οφείλει να διαπιστώνει η εθνική ρυθμιστική αρχή πριν από οποιαδήποτε αποζημίωση, νοείται κατ' ανάγκην η επιβάρυνση που είναι, ως προς καθεμία από τις οικείες επιχειρήσεις, υπερβολική σε σχέση με την ικανότητά της να την αναλάβει, λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των χαρακτηριστικών της γνωρισμάτων (επιπέδου των εξοπλισμών της, οικονομικής και χρηματοδοτικής καταστάσεώς της, μεριδίου της στην αγορά κ.λπ.). Εξάλλου, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το οικείο κράτος μέλος, το οποίο υπείχε από την ίδια οδηγία την υποχρέωση να θεσπίσει τους αναγκαίους μηχανισμούς για

³⁴ Βλ. υποσημείωση 31.

την αποζημίωση των επιχειρήσεων που επιβαρύνονταν αδικαιολογήτως, παρέβη τις υποχρεώσεις του καθόσον περιορίστηκε στη γενική διαπίστωση, στηριζόμενο στον υπολογισμό του καθαρού κόστους του παρέχοντος την καθολική υπηρεσία (ο οποίος ήταν κατά το παρελθόν ο μόνος που παρείχε την υπηρεσία αυτή), ότι όλες οι επιχειρήσεις που είναι πλέον επιφορτισμένες με την παροχή της ίδιας υπηρεσίας υφίστανται στην πράξη αδικαιολόγητη επιβάρυνση λόγω της παροχής, χωρίς να έχει προβεί σε χωριστή για κάθε ενδιαφερόμενο επιχειρηματία εξέταση τόσο του καθαρού κόστους, το οποίο συνεπάγεται γι' αυτόν η παρεχόμενη υπηρεσία, όσο και του συνόλου των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της επιχειρήσεώς του. Τέλος, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι παραβαίνει επίσης τις υποχρεώσεις του από την ως άνω οδηγία κράτος μέλος το οποίο παραλείπει να προβλέψει, κατά τον υπολογισμό του καθαρού κόστους εκ της παροχής της κοινωνικής συνιστώσας της καθολικής υπηρεσίας, τα εμπορικά πλεονεκτήματα που αντλούν οι επιφορτισμένες με την εν λόγω παροχή επιχειρήσεις, περιλαμβανομένων των άυλων κερδών.

Μολονότι φαίνεται να παγιώνεται μια ομοιογενής νομολογία σε δύο ιδιαίτερος ευαίσθητους τομείς, οι εξελίξεις όσον αφορά την προσέγγιση των νομοθεσιών σε καμία περίπτωση δεν περιορίζονται εκεί, όπως μαρτυρούν οι κάτωθι υποθέσεις.

Στην υπόθεση *Monsanto Technology* (απόφαση της 6ης Ιουλίου 2010, C-428/08) τέθηκε για πρώτη φορά το ζήτημα της εκτάσεως της ισχύος ευρωπαϊκού διπλώματος ευρεσιτεχνίας, το οποίο αφορά μια ακολουθία DNA. Κάτοχος, από το 1996, ευρωπαϊκού διπλώματος ευρεσιτεχνίας επί ακολουθίας DNA, η οποία, άπαξ και εισαχθεί στο DNA φυτού σόγιας, το καθιστά ανθεκτικό σε ένα συγκεκριμένο ζιζανιοκτόνο, η εταιρία Monsanto θέλησε να απαγορεύσει την εισαγωγή σε κράτος μέλος άλευρου σόγιας, παραγόμενου στην Αργεντινή από τέτοια γενετικώς τροποποιημένη σόγια, δεδομένου ότι η εφεύρεσή της δεν προστατεύεται από δίπλωμα ευρεσιτεχνίας στην Αργεντινή. Το εθνικό δικαστήριο που επιλήφθηκε της σχετικής διαφοράς ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν η ύπαρξη και μόνον της ακολουθίας DNA, η οποία προστατευόταν από ευρωπαϊκό δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, αρκούσε για να στοιχειοθετηθεί προσβολή των δικαιωμάτων της Monsanto από το οικείο δίπλωμα λόγω της εμπορίας του αλεύρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Κατά το Δικαστήριο, η οδηγία 98/44/EK³⁵ εξαρτά την παρεχόμενη από το ευρωπαϊκό δίπλωμα ευρεσιτεχνίας προστασία από την προϋπόθεση ότι η γενετική πληροφορία, η οποία είτε περιέχεται στο κατοχυρωμένο με δίπλωμα ευρεσιτεχνίας προϊόν είτε αποτελεί το προϊόν αυτό, πρέπει να ασκεί τη λειτουργία της στην ίδια την ύλη. Συναφώς, το Δικαστήριο επισήμανε ότι η λειτουργία της εφευρέσεως της Monsanto επιτελείται όταν η γενετική πληροφορία προστατεύει το φυτό σόγιας, στο οποίο ενσωματώνεται, από τη δράση του ζιζανιοκτόνου. Η λειτουργία, πάντως, της προστατευόμενης ακολουθίας DNA δεν μπορεί πλέον να επιτελεστεί όταν η γενετική πληροφορία βρίσκεται σε κατάσταση καταλοίπου στο άλευρο σόγιας, το οποίο είναι νεκρή ύλη που λαμβάνεται μετά από διάφορες πράξεις επεξεργασίας της σόγιας. Κατά συνέπεια, η προστασία δυνάμει του διπλώματος ευρεσιτεχνίας αποκλείεται όταν η γενετική πληροφορία έχει παύσει να επιτελεί τη λειτουργία που είχε στο αρχικό φυτό από το οποίο προήλθε. Επιπλέον, η προστασία αυτή δεν πρέπει να παρασχεθεί ούτε για τον λόγο ότι η γενετική πληροφορία που περιέχεται στο άλευρο σόγιας θα μπορούσε, ενδεχομένως, να επιτελέσει εκ νέου τη λειτουργία της μέσα σε άλλο φυτό. Πράγματι, θα ήταν αναγκαίο, προς τούτο, η ακολουθία DNA να εισαχθεί πράγματι στο άλλο αυτό φυτό προκειμένου να γεννηθεί, σε σχέση με το εν λόγω φυτό, δικαίωμα προστασίας δυνάμει ευρωπαϊκού διπλώματος ευρεσιτεχνίας. Υπό τις περιστάσεις αυτές, η Monsanto δεν μπορούσε να στηριχθεί στην οδηγία 98/44 για να απαγορεύσει την εμπορία του προερχόμενου από την Αργεντινή άλευρου σόγιας, το οποίο περιείχε τη βιοτεχνολογική της εφεύρεση σε κατάσταση καταλοίπου. Τέλος, το Δικαστήριο τόνισε ότι η ως άνω οδηγία απαγορεύει εθνική ρύθμιση η οποία παρέχει απόλυτη προστασία σε αυτή καθαυτή την

³⁵ Οδηγία 98/44/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 6ης Ιουλίου 1998, για την έννομη προστασία των βιοτεχνολογικών εφευρέσεων (ΕΕ L 213, σ. 13).

κατοχυρωμένη με δίπλωμα ευρεσιτεχνίας ακολουθία DNA, ανεξαρτήτως αν επιτελεί τη λειτουργία της στην ύλη που την περιέχει. Πράγματι, με τις διατάξεις της ως άνω οδηγίας, οι οποίες προβλέπουν το κριτήριο ότι η γενετική πληροφορία πρέπει να επιτελεί στην πράξη τη λειτουργία της, επιχειρείται πλήρης εναρμόνιση του οικείου τομέα στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Στην υπόθεση *Association of the British Pharmaceutical Industry* (απόφαση της 22ας Απριλίου 2010, C-62/09), το Δικαστήριο κλήθηκε να ερμηνεύσει την οδηγία 2001/83/EK³⁶. Μολονότι η οδηγία αυτή απαγορεύει κατ' αρχήν, στο πλαίσιο της διαφημίσεως φαρμάκων σε ιατρούς ή φαρμακοποιούς, τη χορήγηση, την προσφορά ή την υπόσχεση στα εν λόγω πρόσωπα χρηματικού ωφελήματος ή παροχής σε είδος, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η ίδια οδηγία δεν αντίκειται σε προγράμματα οικονομικών κινήτρων, τα οποία εφαρμόζουν οι αρμόδιες για τη δημόσια υγεία εθνικές αρχές, με σκοπό την περιστολή των σχετικών δαπανών τους και την προαγωγή της συνταγογραφήσεως εκ μέρους των ιατρών, όσον αφορά τη θεραπεία ορισμένων παθήσεων, ειδικώς κατονομαζόμενων φαρμάκων που περιέχουν διαφορετική ενεργό ουσία από εκείνη του φαρμάκου το οποίο είτε εχορηγείτο παλαιότερα είτε θα μπορούσε να έχει συνταγογραφηθεί, αν δεν υπήρχαν τα προαναφερθέντα προγράμματα. Γενικώς, η πολιτική υγείας την οποία χαράσσει κάθε κράτος μέλος και οι δημόσιες δαπάνες που αφιερώνονται σε αυτή δεν εξυπηρετούν κερδοσκοπικούς ή εμπορικούς σκοπούς. Επομένως, πρόγραμμα οικονομικών κινήτρων, το οποίο εντάσσεται στο πλαίσιο αυτής της πολιτικής δεν μπορεί να χαρακτηρίζεται ως μέτρο εμπορικής προωθήσεως φαρμάκων. Το Δικαστήριο υπενθύμισε, ωστόσο, ότι οι εθνικές αρχές είναι υποχρεωμένες να θέτουν στη διάθεση των επιχειρήσεων της φαρμακευτικής βιομηχανίας τα στοιχεία που αποδεικνύουν ότι το επίμαχο πρόγραμμα στηρίζεται σε αντικειμενικά κριτήρια και ότι ουδεμία διάκριση γίνεται μεταξύ των εγχώριων φαρμάκων και των φαρμάκων που προέρχονται από άλλα κράτη μέλη. Επίσης, οι αρχές αυτές οφείλουν να δημοσιοποιούν το πρόγραμμα και να γνωστοποιούν στις ως άνω επιχειρήσεις τις αξιολογήσεις οι οποίες πιστοποιούν την ισοδυναμία, από θεραπευτικής απόψεως, των διαθέσιμων ενεργών ουσιών που ανήκουν στην υπαγόμενη στο πρόγραμμα θεραπευτική ομάδα.

Στην υπόθεση *Επιτροπή κατά Γερμανίας* (απόφαση της 9 Μαρτίου 2010, C-518/07), σχετικά με την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η προβλεπόμενη από την οδηγία 95/46/EK³⁷ εγγύηση της ανεξαρτησίας των εθνικών αρχών ελέγχου σκοπεί στη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας και της αξιοπιστίας του ελέγχου της τηρήσεως των διατάξεων περί προστασίας των φυσικών προσώπων από την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και πρέπει να ερμηνεύεται υπό το πρίσμα του σκοπού αυτού. Δεν έχει θεσπιστεί προκειμένου να αναγνωρισθεί στις ίδιες τις αρχές αυτές και στους υπαλλήλους τους ένα ιδιαίτερο καθεστώς, αλλά προκειμένου να ενισχυθεί η προστασία των ατόμων και των οργανισμών τους οποίους αφορούν οι αποφάσεις τους, οπότε οι αρχές ελέγχου οφείλουν, κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, να ενεργούν αντικειμενικά και αμερόληπτα. Κατά συνέπεια, οι αρχές ελέγχου που είναι αρμόδιες για την επίβλεψη της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στον «εκτός του δημοσίου» τομέα πρέπει να απολαύουν ανεξαρτησίας, η οποία να τους παρέχει τη δυνατότητα να ασκούν τα καθήκοντά τους χωρίς εξωτερική επιρροή. Η ανεξαρτησία αυτή αποκλείει όχι μόνον κάθε εξωτερική επιρροή εκ μέρους των οργανισμών που υπόκεινται στον έλεγχο, αλλά και κάθε εντολή και κάθε άλλη εξωτερική επιρροή, άμεση ή έμμεση, η οποία θα μπορούσε να διακυβεύσει την εκ μέρους των εν λόγω αρχών εκπλήρωση του καθήκοντός τους, που συνίσταται στην επίτευξη

³⁶ Οδηγία 2001/83/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 6ης Νοεμβρίου 2001, περί κοινοτικού κώδικος για τα φάρμακα που προορίζονται για ανθρώπινη χρήση (ΕΕ L 311, σ. 67), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2004/27/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 2004 (ΕΕ L 136, σ. 34).

³⁷ Άρθρο 28, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 95/46/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 24ης Οκτωβρίου 1995, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών (ΕΕ L 281, σ. 31).

της δέουσας ισορροπίας μεταξύ της προστασίας του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή και της ελεύθερης κυκλοφορίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Απλώς και μόνον ο κίνδυνος να μπορουν οι εποπτεύουσες αρχές να ασκήσουν πολιτική επιρροή επί των αποφάσεων των αρμοδίων αρχών ελέγχου αρκεί για να παρακωλύσει την ανεξάρτητη άσκηση των καθηκόντων τους. Αφενός, οι αρχές αυτές θα μπορούσαν να επιδείξουν «εκ προοιμίου υπακοή», λαμβάνοντας υπόψη την πρακτική της εποπτεύουσας αρχής κατά τη λήψη αποφάσεων. Αφετέρου, ο ρόλος των θεματοφυλάκων του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή τον οποίο αναλαμβάνουν οι εν λόγω αρχές ελέγχου επιβάλλει όπως οι αποφάσεις τους και, συνεπώς, και οι ίδιες είναι υπεράνω κάθε υποψίας μεροληψίας. Η κρατική εποπτεία που ασκείται επί των εθνικών αρχών ελέγχου δεν συμβιβάζεται με την επιταγή περί ανεξαρτησίας τους.

Με την εκδοθείσα στον τομέα του δικαιώματος του δημιουργού και των συγγενικών δικαιωμάτων απόφαση *Padawan* (απόφαση της 21ης Οκτωβρίου 2010, C-467/08) αποσαφηνίστηκαν η έννοια, τα κριτήρια και οι περιορισμοί της δίκαιης αποζημίωσης για ιδιωτική αντιγραφή. Η οδηγία 2001/29/EK για την εναρμόνιση ορισμένων πτυχών του δικαιώματος του δημιουργού και συγγενικών δικαιωμάτων στην κοινωνία της πληροφορίας³⁸ δέχεται την εξαίρεση υπέρ της ιδιωτικής αντιγραφής που έχουν προβλέψει στο εθνικό τους δίκαιο ορισμένα κράτη μέλη, υπό τον όρο ότι οι δικαιούχοι του δικαιώματος αναπαραγωγής λαμβάνουν δίκαιη αποζημίωση. Με την απόφαση αυτή, το Δικαστήριο εξήγησε, κατ' αρχάς, ότι ο όρος «δίκαιη αποζημίωση», όπως χρησιμοποιείται στο άρθρο 5, παράγραφος 2, στοιχείο β', της οδηγίας 2001/29, αποτελεί αυτοτελή έννοια του δικαίου της Ένωσης, η οποία πρέπει να ερμηνεύεται κατά τρόπο ενιαίο σε όλα τα κράτη μέλη που έχουν θεσπίσει την εξαίρεση υπέρ της ιδιωτικής αντιγραφής. Στη συνέχεια, διευκρίνισε ότι η επιδιωκόμενη «δέουσα ισορροπία» μεταξύ των ενδιαφερομένων σημαίνει ότι η δίκαιη αποζημίωση πρέπει να υπολογίζεται με βάση το κριτήριο της ζημίας που προκαλείται στους δημιουργούς εξαιτίας της εξαιρέσεως υπέρ της ιδιωτικής αντιγραφής. Επιπλέον, διευκρίνισε ότι το «τέλος ιδιωτικής αντιγραφής» δεν βαρύνει ευθέως τους ιδιώτες χρήστες εξοπλισμού, συσκευών και υποθεμάτων αναπαραγωγής, αλλά εκείνους οι οποίοι προβαίνουν σε διάθεση του εν λόγω εξοπλισμού, των συσκευών και των υποθεμάτων, εφόσον τα πρόσωπα αυτά μπορούν να εντοπιστούν ευκολότερα και έχουν τη δυνατότητα να μετακυλίσουν την πραγματική επιβάρυνση από την ως άνω χρηματοδότηση στους ιδιώτες χρήστες. Τέλος, το Δικαστήριο εκτίμησε ότι είναι αναγκαία η ύπαρξη συνδέσμου μεταξύ, αφενός, της επιβολής του τέλους που προορίζεται να χρηματοδοτήσει τη δίκαιη αποζημίωση ως προς τον εξοπλισμό αναπαραγωγής και, αφετέρου, της τεκμαιρόμενης χρήσεώς του για ιδιωτική αναπαραγωγή. Κατά συνέπεια, η άνευ διακρίσεως επιβολή του τέλους ιδιωτικής αντιγραφής, ιδίως ως προς τον εξοπλισμό, τις συσκευές και τα υποθέματα ψηφιακής αναπαραγωγής που δεν τίθενται στη διάθεση ιδιωτών χρηστών και προορίζονται προδήλως για χρήσεις άλλες από την παραγωγή αντιγράφων για ιδιωτική χρήση, δεν είναι σύμφωνη με την οδηγία 2001/29. Αντιστρόφως, αφ' ης στιγμής ο επίμαχος εξοπλισμός διατέθηκε στα φυσικά πρόσωπα για ιδιωτικούς σκοπούς, δεν χρειάζεται να αποδειχθεί ότι τα πρόσωπα αυτά όντως παρήγαγαν με αυτόν ιδιωτικά αντίγραφα και προξένησαν έτσι όντως ζημία στον δημιουργό του προστατευόμενου έργου. Πράγματι, θεμιτώς τεκμαίρεται ότι τα ως άνω φυσικά πρόσωπα επωφελούνται πλήρως από τη θέση του εξοπλισμού στη διάθεσή τους, θεωρείται δηλαδή δεδομένο ότι κάνουν χρήση όλων των σχετικών με τον εν λόγω εξοπλισμό λειτουργιών, περιλαμβανομένης της λειτουργίας αναπαραγωγής.

Στην υπόθεση *Kyrian* (απόφαση της 14ης Ιανουαρίου 2010, C-233/08), η αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως αφορούσε, πρώτον, το ζήτημα αν, βάσει του άρθρου 12, παράγραφος 3, της οδηγίας 76/308/ΕΟΚ, για την αμοιβαία συνδρομή για την είσπραξη απαιτήσεων σχετικών με ορισμένες εισφορές, δασμούς, φόρους και άλλα μέτρα³⁹, όπως τροποποιήθηκε με την

³⁸ Οδηγία 2001/29/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Μαΐου 2001 (ΕΕ L 167, σ. 10).

³⁹ Οδηγία 76/308/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 15ης Μαρτίου 1976 (ΕΕ ειδ. έκδ. 02/002, σ. 16).

οδηγία 2001/44/EK⁴⁰, τα δικαστήρια του κράτους μέλους στο οποίο έχει την έδρα της η αρμόδια αρχή είναι αρμόδια να ελέγχουν την εκτελεστικότητα τίτλου για την είσπραξη απαιτήσεως, ο οποίος εκδόθηκε σε άλλο κράτος μέλος. Το Δικαστήριο διευκρίνισε, με την απόφαση αυτή, ότι δικαστήρια του κράτους μέλους στο οποίο απευθύνεται η αίτηση δεν είναι, κατ' αρχήν, αρμόδια να ελέγχουν την εκτελεστικότητα του τίτλου που επιτρέπει την είσπραξη της απαιτήσεως, εκτός αν ο έλεγχος αφορά τη συμβατότητα του τίτλου με τη δημόσια τάξη του εν λόγω κράτους μέλους. Αντιθέτως, το Δικαστήριο έκρινε ότι, στον βαθμό που η κοινοποίηση συνιστά «μέτρο εκτελέσεως» κατά την έννοια του άρθρου 12, παράγραφος 3, της οδηγίας 76/308, το δικαστήριο αυτού του κράτους μέλους είναι αρμόδιο να ελέγξει αν το ως άνω μέτρο εφαρμόστηκε νομοτύπως, σύμφωνα με τις εθνικές νομοθετικές και κανονιστικές του ρυθμίσεις. Δεύτερον, το Δικαστήριο κλήθηκε να αποφανθεί επί του ζητήματος αν, για να είναι νομότυπη, η κοινοποίηση τίτλου που επιτρέπει την είσπραξη απαιτήσεως πρέπει να απευθύνεται στον οφειλέτη στην επίσημη γλώσσα του κράτους μέλους στο οποίο έχει την έδρα της η αρμόδια αρχή. Η οδηγία 76/308 δεν προβλέπει τίποτε επί του σημείου αυτού. Όμως, κατά το Δικαστήριο, βάσει του σκοπού της εν λόγω οδηγίας, ο οποίος έγκειται στη διασφάλιση της αποτελεσματικής κοινοποίησης όλων των πράξεων και αποφάσεων, επιβάλλεται το συμπέρασμα ότι ο αποδέκτης του εκτελεστού τίτλου που επιτρέπει την είσπραξη απαιτήσεως πρέπει, για να είναι σε θέση να υπερασπισθεί τα δικαιώματά του, να λάβει την κοινοποίηση του τίτλου σε επίσημη γλώσσα του κράτους μέλους στο οποίο απευθύνεται η αίτηση. Επιπλέον, το Δικαστήριο έκρινε ότι, προκειμένου να διασφαλιστεί ο σεβασμός του δικαιώματος αυτού, απόκειται στον εθνικό δικαστή να εφαρμόσει το εσωτερικό δίκαιο, μεριμνώντας ταυτοχρόνως για τη διαφύλαξη της πλήρους αποτελεσματικότητας του δικαίου της Ένωσης.

Ανταγωνισμός

Ενδιαφέρουσες νομοθετικές εξελίξεις σημειώθηκαν στους τομείς των κρατικών ενισχύσεων και των εφαρμοστέων στις επιχειρήσεις κανόνων ανταγωνισμού.

Όσον αφορά τις κρατικές ενισχύσεις, στην υπόθεση *Επιτροπή κατά Deutsche Post* (απόφαση της 2ας Σεπτεμβρίου 2010, C-399/08 P), το Δικαστήριο εξέτασε τη μέθοδο την οποία χρησιμοποίησε η Επιτροπή προκειμένου να καταλήξει στη διαπίστωση ότι υπήρχε πράγματι πλεονέκτημα που συνιστούσε κρατική ενίσχυση προς ιδιωτική επιχείρηση παροχής υπηρεσίας γενικού οικονομικού συμφέροντος (στο εξής: ΥΓΟΣ). Ενώ η Επιτροπή είχε εκτιμήσει ότι οι κρατικοί πόροι που έλαβε η εν λόγω επιχείρηση ως αντιστάθμιση της παροχής ΥΓΟΣ υπερέβαιναν το ύψος του πρόσθετου κόστους το οποίο συνεπαγόταν η παροχή της ως άνω υπηρεσίας και ότι η υπεραντιστάθμιση αυτή συνιστούσε κρατική ενίσχυση ασυμβίβαστη προς την κοινή αγορά, το Πρωτοδικείο [νυν Γενικό Δικαστήριο] ακύρωσε την απόφαση της Επιτροπής, επειδή η Επιτροπή, αφενός, δεν απέδειξε επαρκώς, με την απόφασή της, την ύπαρξη πλεονεκτήματος κατά την έννοια του άρθρου 87, παράγραφος 1, ΕΚ και, αφετέρου, δεν έπρεπε να συναγάγει την ύπαρξη πλεονεκτήματος λόγω της χορηγήσεως κρατικών πόρων σε επιχείρηση, χωρίς να εξετάσει προηγουμένως αν οι πόροι αυτοί υπερέβαιναν πράγματι το συνολικό ύψος του πρόσθετου κόστους, το οποίο συνδεόταν με την παροχή ΥΓΟΣ και βάρυνε την εν λόγω επιχείρηση. Το Δικαστήριο επιβεβαίωσε την ανάλυση του Πρωτοδικείου, απορρίπτοντας τον λόγο ακυρώσεως που είχε προβάλει η Επιτροπή, σχετικά με παράβαση των άρθρων 87, παράγραφος 1, ΕΚ και 86, παράγραφος 2, ΕΚ. Υπενθυμίζοντας εκ προοιμίου ότι, για να μπορεί οικονομική αντιστάθμιση που χορηγείται σε επιχείρηση επιφορτισμένη με την παροχή ΥΓΟΣ να μη χαρακτηριστεί κρατική ενίσχυση, πρέπει να πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις, ιδίως η αντιστάθμιση αυτή να μην υπερβαίνει το ποσόν το οποίο απαιτείται για την κάλυψη όλων ή μέρους των δαπανών που προκύπτουν από την εκπλήρωση των υποχρεώσεων δημόσιας υπηρεσίας, λαμβανομένων υπόψη των σχετικών εσόδων, καθώς και ενός ευλόγου κέρδους για την

⁴⁰ Οδηγία 2001/44/EK του Συμβουλίου, της 15ης Ιουνίου 2001 (ΕΕ L 175, σ. 17).

εκπλήρωση αυτών των υποχρεώσεων (προϋποθέσεις που τέθηκαν με την απόφαση της 24ης Ιουλίου 2003, C-280/00, *Altmark Trans* και *Regierungspräsidium Magdeburg*, Συλλογή 2003, σ. I-7747, σκέψεις 74 και 75), το Δικαστήριο κατέληξε ότι, κατά την εξέταση της νομιμότητας της χρηματοδότησεως μιας τέτοιας υπηρεσίας υπό το πρίσμα των κανόνων του δικαίου των κρατικών ενισχύσεων, η Επιτροπή οφείλει να ελέγχει αν πληρούνται η ως άνω προϋπόθεση. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι το Πρωτοδικείο επισήμανε συναφώς παραλείψεις στη μέθοδο που χρησιμοποίησε η Επιτροπή και, επομένως, μπορούσε πράγματι ορθώς να συμπεράνει ότι η μέθοδος αυτή ήταν ανεπαρκής, χωρίς όμως ούτε να αντιστρέψει το βάρος αποδείξεως ούτε να υποκαταστήσει τη μέθοδο της Επιτροπής με τη δική του. Επομένως, ο περιοριστικός χαρακτήρας των προϋποθέσεων υπό τις οποίες η αντιστάθμιση της παροχής ΥΓΟΣ μπορεί να μη χαρακτηριστεί κρατική ενίσχυση δεν απαλλάσσει την Επιτροπή από την υποχρέωση εφαρμογής αυστηρών κριτηρίων αποδείξεως, όταν εκτιμά ότι οι προϋποθέσεις αυτές δεν πληρούνται.

Η υπόθεση *Επιτροπή κατά Scott* (απόφαση της 2ας Σεπτεμβρίου 2010, C-290/07 P) αφορούσε αναίρεση ασκηθείσα κατά της αποφάσεως του Πρωτοδικείου περί ακυρώσεως της απόφασης της Επιτροπής με την οποία κηρύχθηκε ασύμβατη η κρατική ενίσχυση, εκ μέρους των γαλλικών αρχών, αμερικανικής εταιρίας υπό τη μορφή πωλήσεως οικοπέδου με όρους που δεν αντανάκλουν την πραγματικότητα της αγοράς, και το Δικαστήριο κλήθηκε να προσδιορίσει τα όρια του δικαστικού ελέγχου που πρέπει να ασκεί το Γενικό Δικαστήριο στις περιπτώσεις στις οποίες ανακύπτουν σοβαρές δυσκολίες εκτιμήσεως κατά τον χαρακτηρισμό κρατικής ενισχύσεως. Η Επιτροπή προσήψε στο Πρωτοδικείο ότι υπερέβη τα όρια του ελέγχου του, εντοπίζοντας μεθοδολογικά σφάλματα και σφάλματα υπολογισμού ικανά να στοιχειοθετήσουν παράβαση της υποχρεώσεως επιμελούς διεξαγωγής της επίσημης διαδικασίας εξετάσεως, την οποία προβλέπει το άρθρο 88, παράγραφος 2, της Συνθήκης ΕΚ. Το Δικαστήριο δέχθηκε τον ως άνω λόγο αναίρέσεως, υπενθυμίζοντας κατ' αρχάς τις αρχές που τέθηκαν με την απόφαση *Tetra Laval* (απόφαση της 15ης Φεβρουαρίου 2005, C-12/03 P, *Επιτροπή κατά Tetra Laval*, Συλλογή 2005, σ. I-987, σκέψη 39), από την οποία προκύπτει ότι ο δικαστής της Ένωσης οφείλει να ελέγχει όχι μόνον την ακρίβεια των προβληθέντων αποδεικτικών στοιχείων, την αξιοπιστία και τη συνοχή τους, αλλά και αν τα στοιχεία αυτά αποτελούν το σύνολο των κρίσιμων στοιχείων που πρέπει να ληφθούν υπόψη για την εκτίμηση σύνθετης καταστάσεως και αν είναι ικανά να θεμελιώσουν τα συμπεράσματα τα οποία συνάγονται εξ αυτών. Η υπόμνηση αυτή συνοδεύεται από έναν σημαντικό όρο, ότι δηλαδή δεν απόκειται στον δικαστή της Ένωσης να υποκαταστήσει, στο πλαίσιο αυτού του ελέγχου, την Επιτροπή στην οικονομική της εκτίμηση. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι η Επιτροπή όφειλε να εφαρμόσει το κριτήριο του ιδιώτη επενδυτή προκειμένου να διαπιστώσει αν το τίμημα που κατέβαλε ο τεκμαιρόμενος αποδέκτης της ενισχύσεως αντιστοιχεί σε αυτό που θα είχε καθοριστεί υπό πραγματικές συνθήκες ανταγωνισμού, αν ο πωλητής ήταν ιδιώτης επενδυτής. Το Δικαστήριο έκρινε ότι, εν προκειμένω, το Πρωτοδικείο δεν προσδιόρισε ποια ήσαν τα πρόδηλα σφάλματα εκτιμήσεως της Επιτροπής που θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν την ακύρωση της αποφάσεως, με την οποία η ενίσχυση κηρύχθηκε ασύμβατη, υπερβαίνοντας έτσι τα όρια του δικαστικού του ελέγχου. Τέλος, κατά το Δικαστήριο, το Πρωτοδικείο δεν έπρεπε να προσάψει στην Επιτροπή ότι δεν έλαβε υπόψη πληροφοριακά στοιχεία, τα οποία θα μπορούσαν να φανούν χρήσιμα, για τον λόγο ότι αυτά προσκομίστηκαν μετά την επίσημη διαδικασία εξετάσεως, δεδομένου ότι η Επιτροπή δεν ήταν υποχρεωμένη να κινήσει εκ νέου την εν λόγω διαδικασία μετά την παραλαβή των νέων αυτών στοιχείων.

Στην υπόθεση *NDSHT κατά Επιτροπής* (απόφαση της 18ης Νοεμβρίου 2010, C-322/09 P), το Δικαστήριο κλήθηκε να αποσαφηνίσει το περιεχόμενο της έννοιας «δυνάμενη να προσβληθεί πράξη» κοινοτικού οργάνου. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο επιλήφθηκε αναίρέσεως κατά της αποφάσεως του Πρωτοδικείου με την οποία απορρίφθηκε ως απαράδεκτη προσφυγή με αίτημα την ακύρωση της αποφάσεως που φέρεται ότι περιείχαν έγγραφα της Επιτροπής προς την εταιρία NDSHT, σχετικά με καταγγελία για προβαλλόμενες παράνομες κρατικές ενισχύσεις τις οποίες χορήγησε ο Δήμος Στοκχόλμης σε ανταγωνίστρια επιχείρηση. Η προσφεύγουσα, NDSHT, υποστήριξε ότι το

Πρωτοδικείο υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο εκτιμώντας ότι τα επίμαχα έγγραφα, από τα οποία προέκυπτε ότι η Επιτροπή αποφάσισε να μη δώσει συνέχεια στην καταγγελία της NDSHT, συνιστούσαν ανεπίσημη πληροφορία, μη δυνάμενη να προσβληθεί κατά την έννοια του άρθρου 230 ΕΚ. Πράγματι, κατά την ισχύουσα διαδικασία, τυχόν διαπίστωση της Επιτροπής, κατόπιν εξετάσεως της καταγγελίας, ότι από την έρευνα δεν μπορεί να συναχθεί ότι υφίσταται κρατική ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 87 ΕΚ, ισοδυναμεί με έμμεση απόφασή της να μην κινήσει τη διαδικασία του άρθρου 88, παράγραφος 2, ΕΚ. Κατά το Δικαστήριο, η επίδικη πράξη δεν έπρεπε να χαρακτηριστεί απλώς ως ανεπίσημη πληροφορία ούτε ως προπαρασκευαστικό μέτρο, καθόσον αποτελούσε έκφραση της οριστικής θέσης της Επιτροπής να μη δώσει συνέχεια στην προκαταρκτική έρευνα, δηλαδή της αποφάσεώς της να μην κινήσει την επίσημη διαδικασία έρευνας, η οποία είχε αξιοσημείωτες συνέπειες για την προσφεύγουσα. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο, επιβεβαιώνοντας ότι η προσφεύγουσα ήταν επιχείρηση ανταγωνίστρια της δικαιούχου της καταγγελλείσας ενισχύσεως επιχειρήσεως και, επομένως, καταλεγόταν μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών κατά την έννοια του άρθρου 88, παράγραφος 2, ΕΚ, καταλόγισε στο Πρωτοδικείο πλάνη περί το δίκαιο, καθόσον είχε κρίνει ότι η επίδικη πράξη δεν συνιστούσε απόφαση δυνάμενη να προσβληθεί με προσφυγή ακυρώσεως δυνάμει του άρθρου 4 του κανονισμού (ΕΚ) 659/1999 ενώ, ανεξαρτήτως της *qualité ou sa forme*, παρήγε δεσμευτικά έννομα αποτελέσματα ικανά να θίξουν τα συμφέροντά της προσφεύγουσας. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο αναίρεσε την πρωτόδικη απόφαση, απέρριψε την ένσταση απαραδέκτου, με την οποία είχε προβληθεί ο ισχυρισμός ότι η επίδικη πράξη δεν μπορούσε να προσβληθεί με προσφυγή ακυρώσεως, και ανέπεμψε την υπόθεση ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου, προκειμένου αυτό να αποφανθεί επί της ουσίας.

Όσον αφορά τους εφαρμοστέους στις επιχειρήσεις κανόνες ανταγωνισμού, δύο αποφάσεις αξίζουν ιδιαίτερη προσοχή, η μία σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού σε ομίλους εταιριών, η άλλη σχετικά με το περιεχόμενο της αρχής της προστασίας του απορρήτου των επικοινωνιών μεταξύ των δικηγόρων και των πελατών τους.

Με την απόφαση *Knauf Gips κατά Επιτροπής* της 1ης Ιουλίου 2010 (C-407/08 P), το Δικαστήριο έκρινε ότι, στην περίπτωση ομίλου εταιριών επικεφαλής του οποίου βρίσκονται πλείονα νομικά πρόσωπα, η Επιτροπή δεν υπέπεσε σε πλάνη εκτιμήσεως, θεωρώντας τη μία εκ των εταιριών αυτών ως μόνη υπεύθυνη των ενεργειών των εταιριών του εν λόγω ομίλου, ο οποίος στο σύνολό του συνιστά οικονομική ενότητα. Συγκεκριμένα, το γεγονός ότι δεν υπήρχε ένα μόνο νομικό πρόσωπο επικεφαλής του ομίλου δεν αποκλείει το ενδεχόμενο να θεωρηθεί μία εταιρία υπεύθυνη για τη συμπεριφορά του ομίλου αυτού. Η συγκεκριμένη νομική διάρθρωση ομίλου εταιριών που χαρακτηρίζεται από την απουσία ενός και μόνου νομικού προσώπου επικεφαλής του ομίλου δεν είναι καθοριστικής σημασίας, όταν η διάρθρωση αυτή δεν αντικατοπτρίζει την πραγματική λειτουργία και την αληθή οργάνωση του εν λόγω ομίλου. Ειδικότερα, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η απουσία νομικών σχέσεων εξαρτήσεως μεταξύ δύο κορυφαίων εταιριών του ομίλου δεν μπορεί να αναιρέσει το συμπέρασμα ότι η μία από τις δύο αυτές εταιρίες πρέπει να θεωρηθεί υπεύθυνη για τις ενέργειες του ομίλου, εφόσον, στην πραγματικότητα, η δεύτερη δεν καθορίζει κατά τρόπο ανεξάρτητο τη συμπεριφορά της στην οικεία αγορά.

Επιπλέον, με την απόφαση *Knauf Gips κατά Επιτροπής* δόθηκαν διευκρινίσεις ως προς τα δικαιώματα που έχουν οι επιχειρήσεις κατά τη διάρκεια της διοικητικής διαδικασίας και κατά την άσκηση των ενδίκων μέσων. Το Δικαστήριο τόνισε, συγκεκριμένα, ότι καμία διάταξη του δικαίου της Ένωσης δεν επιβάλλει στον αποδέκτη της ανακοινώσεως αιτιάσεων να αμφισβητήσει τα διάφορα πραγματικά ή νομικά της στοιχεία κατά τη διάρκεια της διοικητικής διαδικασίας, προκειμένου να μην απολέσει το δικαίωμα να το πράξει στη συνέχεια, κατά την ένδικη διαδικασία, καθόσον ένας τέτοιος περιορισμός αντιβαίνει στις θεμελιώδεις αρχές της νομιμότητας και του σεβασμού των δικαιωμάτων άμυνας.

Στην υπόθεση *Akzo bel Chemicals και Akcros Chemicals κατά Επιτροπής* (απόφαση της 14ης Σεπτεμβρίου 2010, C-550/07 P) τέθηκε επίσης το ζήτημα των δικαιωμάτων που έχουν οι επιχειρήσεις κατά τη διάρκεια των ερευνών της Επιτροπής. Συγκεκριμένα, η Επιτροπή προχώρησε σε ελέγχους και κατέσχεσε διάφορα έγγραφα, μεταξύ των οποίων και αντίγραφα ηλεκτρονικών μηνυμάτων που είχαν ανταλλάξει ο γενικός διευθυντής της Akzo Nobel και ο συντονιστής της εταιρίας για το δίκαιο του ανταγωνισμού, δικηγόρος εγγεγραμμένος στον Δικηγορικό Σύλλογο των Κάτω Χωρών και υπάλληλος της Akzo Nobel. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο κλήθηκε να διευκρινίσει αν οι δικηγόροι που απασχολούνται με πάγια αντιμισθία από επιχειρήσεις απολαμβάνουν της προστασίας του απορρήτου των επικοινωνιών τους, όπως οι δικηγόροι που απασχολούνται ως ελεύθεροι επαγγελματίες. Το Δικαστήριο έκρινε ότι ούτε η εξέλιξη της κατάστασης του δικαίου στα κράτη μέλη της Ένωσης, ούτε η έκδοση του κανονισμού (ΕΚ) 1/2003, για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα 81 και 82 της Συνθήκης⁴¹, δικαιολογούν τυχόν μεταστροφή της νομολογίας⁴², έτσι ώστε να γίνει δεκτό ότι οι απασχολούμενοι με πάγια αντιμισθία σε επιχειρήσεις δικηγόροι απολαμβάνουν της προστασίας του απορρήτου. Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η παροχή αυτής της προστασίας εξαρτάται από δύο προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται σωρευτικώς. Αφενός, η επικοινωνία με τον δικηγόρο πρέπει να σχετίζεται με την άσκηση των «δικαιωμάτων άμυνας του εντολέα» και, αφετέρου, πρέπει να πρόκειται για επικοινωνία με ανεξάρτητο δικηγόρο, δηλαδή με δικηγόρο ο οποίος «δεν συνδέεται με τον πελάτη με εργασιακή σχέση». Η απαίτηση περί ανεξαρτησίας προϋποθέτει την έλλειψη οποιασδήποτε σχέσεως εργασίας μεταξύ του δικηγόρου και του εντολέα του, οπότε η προστασία που παρέχεται βάσει της αρχής του απορρήτου δεν εκτείνεται και στην εσωτερική επικοινωνία με τους απασχολούμενους σε επιχείρηση ή όμιλο δικηγόρους. Ο δικηγόρος που απασχολείται με πάγια αντιμισθία από επιχείρηση, παρά το γεγονός ότι είναι εγγεγραμμένος στον δικηγορικό σύλλογο και ότι, ως εκ τούτου, υπόκειται στους κανόνες περί ασκήσεως του επαγγέλματος, δεν απολαύει, έναντι του εργοδότη του, του ίδιου βαθμού ανεξαρτησίας με αυτήν της οποίας απολαύει έναντι του εντολέα του ο δικηγόρος που ασκεί τις δραστηριότητές του σε εξωτερικό δικηγορικό γραφείο. Υπό τις συνθήκες αυτές, είναι δυσχερέστερο για τον απασχολούμενο με πάγια αντιμισθία απ' ό,τι για τον απασχολούμενο ως ελεύθερο επαγγελματία δικηγόρο να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά ενδεχόμενες συγκρούσεις συμφερόντων μεταξύ των κανόνων επαγγελματικής δεοντολογίας και των σκοπών που επιδιώκει ο εντολέας του. Λόγω τόσο της οικονομικής εξαρτήσεώς του από τον εργοδότη του όσο και των στενών του δεσμών με αυτόν, ο απασχολούμενος με πάγια αντιμισθία δικηγόρος δεν απολαύει ανεξαρτησίας ανάλογης με αυτήν του δικηγόρου που απασχολείται από επιχείρηση ως ελεύθερος επαγγελματίας.

Φορολογία

Το Δικαστήριο κλήθηκε να αποφανθεί, στο πλαίσιο τριών υποθέσεων (αποφάσεις της 4ης Μαρτίου 2010, C-197/08, C-198/08 και C-221/08), επί προσφυγών λόγω παραβάσεως που άσκησε η Επιτροπή κατά της Γαλλικής Δημοκρατίας, της Δημοκρατίας της Αυστρίας και της Ιρλανδίας λόγω καθορισμού κατώτατης τιμής για τη λιανική πώληση επεξεργασμένων καπνών (τσιγάρων καθώς και άλλων προϊόντων καπνού στη Γαλλία, τσιγάρων και λεπτοκομμένου καπνού στην Αυστρία και τσιγάρων στην Ιρλανδία). Η Επιτροπή προσέφυγε στο Δικαστήριο διότι εκτίμησε ότι οι επίμαχες εθνικές ρυθμίσεις αντέβαιναν στην οδηγία 95/59/ΕΚ⁴³, η οποία θέτει ορισμένους κανόνες σχετικά με τον ειδικό φόρο καταναλώσεως επί των εν λόγω προϊόντων, καθόσον οι εν λόγω ρυθμί-

⁴¹ Κανονισμός (ΕΚ) 1/2003 του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2002 (ΕΕ 2003, L 1, σ. 1).

⁴² Απόφαση του Δικαστηρίου της 18ης Μαΐου 1982, 155/79, *AM & S Europe κατά Επιτροπής* (Συλλογή 1982, σ. 1575).

⁴³ Οδηγία 95/59/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 1995, περί των φόρων, πλην των φόρων κύκλου εργασιών, οι οποίοι επιβαρύνουν την κατανάλωση των επεξεργασιών καπνών (ΕΕ L 291, σ. 40), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2002/10/ΕΚ του Συμβουλίου, της 12ης Φεβρουαρίου 2002 (ΕΕ L 46, σ. 26).

σεις έθιγαν την ελευθερία των καπνοβιομηχάνων και των εισαγωγέων να καθορίζουν τις ανώτατες τιμές για τη λιανική πώληση των προϊόντων τους και, κατά συνέπεια, τον ελεύθερο ανταγωνισμό.

Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι σύστημα καθορισμού κατώτατης τιμής λιανικής πωλήσεως δεν μπορεί να κριθεί συμβατό με την εν λόγω οδηγία, αν δεν είναι έτσι διαμορφωμένο ώστε να αποκλείει, σε κάθε περίπτωση, περιορισμό του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος που μπορεί να προκύπτει, για ορισμένους καπνοβιομηχάνους ή εισαγωγείς τέτοιων προϊόντων, από χαμηλότερες τιμές κόστους. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι παραβαίνουν τις υποχρεώσεις που υπέχουν από το άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας 95/59 τα κράτη μέλη τα οποία επιβάλλουν κατώτατες τιμές λιανικής πωλήσεως των τσιγάρων, καθόσον το εν λόγω σύστημα δεν αποκλείει, σε κάθε περίπτωση, το ενδεχόμενο να περιορίζεται, λόγω της επιβαλλόμενης κατώτατης τιμής, το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα που ενδέχεται να απορρέει, για ορισμένους καπνοβιομηχάνους ή εισαγωγείς προϊόντων καπνού, από χαμηλότερες τιμές κόστους. Συγκεκριμένα, κατά το Δικαστήριο, το σύστημα αυτό, το οποίο επιπλέον καθορίζει το κατώτατο όριο τιμής σε συνάρτηση με τη μέση τιμή στην αγορά για κάθε κατηγορία τσιγάρων, ενδέχεται να έχει ως αποτέλεσμα την εξάλειψη των αποκλίσεων στις τιμές ανταγωνιστικών προϊόντων, με συνέπεια να συγκλίνουν οι τιμές αυτές με την υψηλότερη τιμή του προϊόντος. Επομένως, το εν λόγω σύστημα προσβάλλει την ελευθερία των καπνοβιομηχάνων και των εισαγωγέων να προσδιορίζουν τα ανώτατα όρια των τιμών λιανικής πωλήσεως, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 9, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 95/59.

Τα κράτη μέλη επιχείρησαν να δικαιολογήσουν τις εθνικές τους ρυθμίσεις επικαλούμενα τη σύμβαση-πλαίσιο της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας (ΠΟΥ)⁴⁴. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η ως άνω σύμβαση δεν πρέπει να ασκεί επιρροή ως προς το ζήτημα αν ένα τέτοιο σύστημα είναι συμβατό με το άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας 95/59 ή όχι, καθόσον η σύμβαση αυτή δεν επιβάλλει στα συμβαλλόμενα μέρη καμία συγκεκριμένη υποχρέωση σχετική με την τιμολογιακή πολιτική στον τομέα των προϊόντων καπνού, αλλά απλώς περιγράφει ενδεχόμενες λύσεις ώστε να ληφθούν υπόψη σκοποί εθνικού χαρακτήρα όσον αφορά την καταπολέμηση του καπνίσματος. Πράγματι, το άρθρο 6, παράγραφος 2, της Συμβάσεως αυτής προβλέπει απλώς και μόνον ότι τα συμβαλλόμενα μέρη θεσπίζουν ή διατηρούν σε ισχύ μέτρα «τα οποία μπορούν να περιλαμβάνουν» την υιοθέτηση φορολογικής πολιτικής και, «ανάλογα με την περίπτωση», τιμολογιακής πολιτικής όσον αφορά τα προϊόντα καπνού. Τα κράτη μέλη επικαλέστηκαν, εξάλλου, τις διατάξεις του άρθρου 30 ΕΚ για να δικαιολογήσουν ενδεχόμενη παράβαση του άρθρου 9, παράγραφος 1, της οδηγίας 95/59 βάσει του σκοπού της προστασίας της δημόσιας υγείας και της ανθρώπινης ζωής. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το άρθρο 30 ΕΚ δεν πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι επιτρέπει άλλα μέτρα πέραν των ποσοτικών περιορισμών επί των εισαγωγών και επί των εξαγωγών, καθώς και των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος στα οποία αναφέρονται τα άρθρα 28 και 29 ΕΚ.

Τέλος, το Δικαστήριο έκρινε ότι η οδηγία 95/59 δεν εμποδίζει τα κράτη μέλη να συνεχίσουν να λαμβάνουν μέτρα για την καταπολέμηση του καπνίσματος με σκοπό την προστασία της δημόσιας υγείας και υπενθύμισε ότι η φορολογική ρύθμιση αποτελεί σημαντικό και αποτελεσματικό μέσον καταπολεμήσεως της καταναλώσεως των προϊόντων καπνού και, ως εκ τούτου, προστασίας της δημόσιας υγείας, δεδομένου ότι ο σκοπός του καθορισμού και της διατηρήσεως των τιμών των εν λόγω προϊόντων σε υψηλά επίπεδα μπορεί κάλλιστα να επιδιώκεται με την επιβολή αυξημένων φόρων στα προϊόντα αυτά, καθόσον αργά ή γρήγορα οι αυξήσεις των ειδικών φόρων καταναλώσεως θα έχουν ως αποτέλεσμα την αύξηση των τιμών λιανικής, χωρίς τούτο να θίγει την ελευθερία καθορισμού των τιμών. Το Δικαστήριο πρόσθεσε ότι η απαγόρευση καθορισμού κατώτατων τιμών δεν εμποδίζει τα κράτη μέλη να απαγορεύουν την πώληση επεξεργασμένων καπνών σε τιμές κάτω

⁴⁴ Σύμβαση-πλαίσιο της ΠΟΥ για την καταπολέμηση του καπνίσματος εγκριθείσα από την Κοινότητα με την απόφαση 2004/513/ΕΚ του Συμβουλίου της 2ας Ιουνίου 2004 (ΕΕ L 213, σ. 8).

του κόστους, στο μέτρο που δεν προσβάλλεται η ελευθερία των καπνοβιομηχανών και των εισαγωγέων να καθορίζουν τα ανώτατα όρια των τιμών λιανικής πωλήσεως των προϊόντων τους. Έτσι, οι επιχειρηματίες αυτοί δεν θα είναι σε θέση να ανταπεξέλθουν στον αντίκτυπο των φόρων επί των τιμών αυτών, πωλώνοντας τα προϊόντα τους σε τιμή χαμηλότερη του αθροίσματος της τιμής κόστους και του συνόλου των επιβαλλόμενων φόρων.

Σήματα

Στην υπόθεση *Audi κατά ΓΕΕΑ* (απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 2010, C-398/08), το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι διαφημιστικό σύνθημα μπορεί να θεωρηθεί, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, ως διακριτικό σημείο και να αποτελέσει, ως εκ τούτου, έγκυρο σήμα, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7, παράγραφος 1, στοιχείο β', του κανονισμού (ΕΚ) 40/94⁴⁵. Κατά συνέπεια, ακύρωσε την απορριπτική απόφαση επί της αιτήσεως καταχωρίσεως του επίμαχου σήματος, το οποίο συνίστατο στο σύνθημα «Vorsprung durch Technik» («Πρόοδος μέσω της τεχνολογίας»). Συγκεκριμένα, το γεγονός ότι ένα σήμα συνίσταται σε διαφημιστικό σύνθημα το οποίο θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και από άλλες επιχειρήσεις δεν αρκεί, ως κριτήριο, για να συναχθεί το συμπέρασμα ότι το σήμα στερείται διακριτικού χαρακτήρα. Ένα τέτοιο σήμα μπορεί, συνεπώς, να γίνεται αντιληπτό από το ενδιαφερόμενο κοινό τόσο ως διαφημιστικό σύνθημα όσο και ως ένδειξη της εμπορικής προελεύσεως των προϊόντων και/ή των υπηρεσιών, η οποία είναι η κατεξοχήν λειτουργία του σήματος. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο εξέθεσε ορισμένα κριτήρια, όσον αφορά πιθανά χαρακτηριστικά του διαφημιστικού συνθήματος: πρόκειται συνήθως για φράση η οποία μπορεί να έχει πολλές σημασίες, να αποτελεί λογοπαίγνιο ή να είναι ευφάνταστη, να εκπλήσσει και να αιφνιδιάζει τον καταναλωτή, με συνέπεια να διατηρείται εύκολα στη μνήμη του. Η ύπαρξη των ως άνω χαρακτηριστικών γνωρισμάτων δεν συνιστά μεν αναγκαία προϋπόθεση, είναι όμως πιθανό να προσδίδει διακριτικό χαρακτήρα στο επίμαχο σήμα. Κατά το Δικαστήριο, ακόμη και αν τα διαφημιστικά συνθήματα συνίστανται σε ένα αντικειμενικό μήνυμα, τα σήματα που προέρχονται από το οικείο σύνθημα δεν στερούνται, εξ αυτού και μόνον του λόγου, διακριτικού χαρακτήρα, εφόσον δεν είναι περιγραφικά. Έτσι, κατά την εκτίμηση του Δικαστηρίου, για να έχει διακριτικό χαρακτήρα ένα διαφημιστικό σύνθημα που κατατέθηκε ως εμπορικό σήμα, πρέπει να διαθέτει ορισμένη πρωτοτυπία ή ικανότητα να εντυπώνεται στη μνήμη του ενδιαφερομένου κοινού, να απαιτεί από το κοινό αυτό μια ελάχιστη προσπάθεια ερμηνείας ή να θέτει σε κίνηση μια γνωστική διαδικασία. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, όσο απλό και αν ήταν το επίμαχο σύνθημα, δεν ήταν δυνατό να χαρακτηριστεί ως κοινότοπο, με συνέπεια να μην μπορεί να αποκλειστεί εξαρχής και άνευ ετέρου η ικανότητά του να λειτουργήσει για τον καταναλωτή ως ένδειξη της εμπορικής προελεύσεως των οικείων προϊόντων και υπηρεσιών.

Στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις *Google France SARL και Google Inc. κατά Louis Vuitton Malletier SA, Google France SARL κατά Viaticum SA και Luteciel SARL και Google France SARL κατά Centre national de recherche en relations humaines (CNRRH) SARL* και λοιπών (απόφαση της 23ης Μαρτίου 2010, C-236/08 έως C-238/08), το Δικαστήριο, επιληφθέν αιτήσεως του γαλλικού Cour de cassation για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως, αποφάνθηκε επί της ευθύνης που αντιστοιχεί στους παρέχοντες επ' αμοιβή υπηρεσίες αντιστοιχίσεων [referencing] και στους διαφημιζόμενους, στο πλαίσιο της χρήσεως των «AdWords». Το Δικαστήριο χρειάστηκε να ερμηνεύσει τις διατάξεις του κανονισμού 40/94⁴⁶ και της οδηγίας 89/104/ΕΟΚ⁴⁷, προκειμένου να αποσαφηνίσει το περιεχόμενο της έννοιας «χρήση του σήματος», κατά το άρθρο 9, παράγραφος 1, του ως άνω

⁴⁵ Κανονισμός (ΕΚ) 40/94 του Συμβουλίου, της 20ής Δεκεμβρίου 1993, για το κοινοτικό σήμα (ΕΕ 1994, L 11, σ. 1).

⁴⁶ Βλ. προηγούμενη υποσημείωση.

⁴⁷ Πρώτη οδηγία 89/104/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Δεκεμβρίου 1988, για την προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών περί σημάτων (ΕΕ 1989, L 40, σ. 1).

κανονισμού, και του άρθρου 5, παράγραφοι 1 και 2, της ως άνω οδηγίας. Η εταιρία Google εκμεταλλεύεται μηχανή αναζήτησης στο Διαδίκτυο, η οποία στηρίζεται στη χρήση λέξεων-κλειδιών, ενώ προσφέρει επ' αμοιβή την υπηρεσία αντιστοίχισης με την ονομασία «AdWords». Η υπηρεσία αυτή παρέχει τη δυνατότητα σε όλους τους επιχειρηματίες, μέσω της επιλογής μιας ή περισσοτέρων λέξεων-κλειδιών, να εμφανίζεται –σε περίπτωση που οι εν λόγω λέξεις-κλειδιά συμπίπτουν με τις λέξεις τις οποίες περιέχει η αναζήτηση που πραγματοποιεί ο χρήστης του Διαδικτύου με τη μηχανή αναζήτησης– ένας διαφημιστικός σύνδεσμος προς τον ιστότοπο του οικείου επιχειρηματία, συνοδευόμενος από σύντομο διαφημιστικό μήνυμα. Κατά τη χρήση της μηχανής αναζήτησης της Google, η εισαγωγή των λέξεων που συνθέτουν τα επίμαχα σήματα εμφάνιζε, στην κατηγορία «σύνδεσμοι διαφημιζομένων», συνδέσμους προς ιστότοπους για την πώληση απομιμήσεων προϊόντων της εταιρίας Louis Vuitton Malletier, καθώς και προς ιστότοπους ανταγωνιστών της εταιρίας Viaticum και του Centre national de recherche en relations humaines. Οι εν λόγω εταιρίες, δικαιούχοι σημάτων που χρησιμοποιούνται ως «AdWords» άσκησαν αγωγές κατά της εταιρίας Google ζητώντας να αναγνωριστεί, μεταξύ άλλων, ότι η εναγόμενη είχε προσβάλει τα δικαιώματά τους επί των σημάτων τους.

Το Cour de cassation, αποφαινόμενο σε τελευταίο βαθμό επί των αγωγών που άσκησαν οι δικαιούχοι των σημάτων κατά της εταιρίας Google, υπέβαλε στο Δικαστήριο ερώτημα ως προς τη νομιμότητα της χρήσεως, ως λέξεων-κλειδιών στο πλαίσιο υπηρεσίας αντιστοίχισης στο Διαδίκτυο, σημείων τα οποία αντιστοιχούν σε σήματα, χωρίς τη συγκατάθεση των δικαιούχων τους. Οι διαφημιζόμενοι χρησιμοποιούν τα σημεία αυτά για τα προϊόντα ή τις υπηρεσίες τους. Δεν ισχύει όμως το ίδιο για τον παρέχοντα την υπηρεσία αντιστοίχισης ο οποίος, όταν δίνει στους διαφημιζόμενους τη δυνατότητα να επιλέξουν ως λέξεις-κλειδιά σημεία πανομοιότυπα με σήματα, αποθηκεύει τα σημεία αυτά και αναρτά τις διαφημίσεις των πελατών του με βάση τα εν λόγω σημεία.

Το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η χρήση από τρίτον σημείου πανομοιότυπου ή παρόμοιου με το σήμα του δικαιούχου συνεπάγεται, τουλάχιστον, ότι αυτός χρησιμοποιεί το σημείο στο πλαίσιο της δικής του εμπορικής επικοινωνίας. Κατά το Δικαστήριο, ο παρέχων την υπηρεσία αντιστοίχισης καθιστά δυνατή για τους διαφημιζόμενους τη χρήση σημείων πανομοιότυπων ή παρόμοιων με σήματα τρίτων, χωρίς να χρησιμοποιεί ο ίδιος τα εν λόγω σημεία. Ο δικαιούχος των σημάτων, ναί μεν δεν μπορεί να επικαλεστεί τα δικαιώματά του επί των σημάτων έναντι του παρέχοντος την υπηρεσία αντιστοίχισης, πλην όμως δύναται να τα προβάλει έναντι των διαφημιζομένων, οι οποίοι, μέσω της λέξεως-κλειδιού που αντιστοιχεί στα σήματα, εξασφαλίζουν ότι η εταιρία Google θα αναρτήσει διαφημίσεις που δεν παρέχουν στον χρήστη του Διαδικτύου τη δυνατότητα ή δεν τον διευκολύνουν να προσδιορίσει την επιχείρηση από την οποία προέρχονται τα διαφημιζόμενα προϊόντα ή υπηρεσίες. Συγκεκριμένα, ο χρήστης ενδέχεται να εξαπατηθεί ως προς την προέλευση των εν λόγω προϊόντων ή υπηρεσιών. Θίγεται, επομένως, η λειτουργία του σήματος, η οποία είναι να εγγυάται στους καταναλωτές την προέλευση του προϊόντος ή της υπηρεσίας (λειτουργία του σήματος ως «ένδειξη προελεύσεως»). Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι στο εθνικό δικαστήριο απόκειται να εκτιμήσει, κατά περίπτωση, αν τα πραγματικά περιστατικά της ενώπιόν του διαφοράς στοιχειοθετούν τέτοια προσβολή, ή κίνδυνο τέτοιας προσβολής, της λειτουργίας του σήματος ως ένδειξης προελεύσεως. Όσον αφορά τη χρήση από τους διαφημιζόμενους στο Διαδίκτυο του αντιστοιχούντος στο αλλότριο σήμα σημείου ως λέξεως-κλειδιού για την εμφάνιση διαφημιστικών μηνυμάτων, το Δικαστήριο έκρινε ότι η χρήση αυτή ενδέχεται να έχει ορισμένες επιπτώσεις στη διαφημιστική χρήση του σήματος από τον δικαιούχο του, καθώς και στην εμπορική στρατηγική του. Ωστόσο, οι επιπτώσεις της χρήσης από τρίτους του πανομοιότυπου με το σήμα σημείου δεν συνιστούν καθαυτές προσβολή της «διαφημιστικής λειτουργίας» του σήματος.

Το Δικαστήριο ερωτήθηκε επίσης σχετικά με την ευθύνη επιχειρήσεως, όπως η εταιρία Google, για τα δεδομένα των πελατών της τα οποία αποθηκεύει στον διακομιστή της. Τα ζητήματα ευθύνης ρυθμίζονται από το εθνικό δίκαιο. Εντούτοις, το δίκαιο της Ένωσης προβλέπει περιορισμό της

ευθύνης για τους ενδιαμέσους φορείς παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας⁴⁸. Ως προς το ζήτημα αν υπηρεσία αντιστοίχισης στο Διαδίκτυο, όπως η «AdWords», αποτελεί υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας που συνίσταται στην αποθήκευση πληροφοριών παρεχομένων από τον διαφημιζόμενο και αν, ως εκ τούτου, ο παρέχων υπηρεσία αντιστοίχισης απολαύει του περιορισμού της ευθύνης, το Δικαστήριο επισήμανε ότι απόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξετάσει αν η δραστηριότητα την οποία ασκεί ο παρέχων την υπηρεσία είναι ουδέτερη, υπό την έννοια ότι ο ρόλος του είναι αμιγώς τεχνικός, αυτόματος και παθητικός, με συνέπεια να μην έχει γνώση ή έλεγχο των δεδομένων που αποθηκεύει. Επιπλέον, κατά το Δικαστήριο, αν αποδειχθεί ότι ο παρέχων υπηρεσία αντιστοίχισης δεν είχε ενεργό ρόλο, δεν μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνος για τα δεδομένα που αποθήκευσε κατόπιν αιτήματος διαφημιζόμενου, εκτός αν, έχοντας λάβει γνώση του παράνομου χαρακτήρα των δεδομένων αυτών ή των δραστηριοτήτων του εν λόγω διαφημιζόμενου, δεν προέβη αμέσως σε ενέργειες για να τα αποσύρει ή να καταστήσει αδύνατη την πρόσβαση σ' αυτά.

Κοινωνική πολιτική

Διάφορες πτυχές της κοινωνικής πολιτικής, όπως αντανakλάται σε πλείονες οδηγίες που έχουν εκδοθεί στον οικείο τομέα, απασχόλησαν το Δικαστήριο κατά το υπό εξέταση έτος.

Στην υπόθεση *Albron Catering* (απόφαση της 21ης Οκτωβρίου 2010, C-242/09), το Δικαστήριο κλήθηκε να αποσαφηνίσει την έννοια «εκχωρητής», όπως χρησιμοποιείται στην οδηγία 2001/23/EK, περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών σχετικά με τη διατήρηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων σε περίπτωση μεταβιβάσεων επιχειρήσεων, εγκαταστάσεων ή τμημάτων εγκαταστάσεων ή επιχειρήσεων⁴⁹. Κατά την τρίτη αιτιολογική της σκέψη, η εν λόγω οδηγία αφορά «την προστασία των εργαζομένων σε περίπτωση αλλαγής του επιχειρηματικού φορέα». Στο πνεύμα αυτό, το άρθρο της 3, παράγραφος 1, προβλέπει ότι «τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις του εκχωρητή, που απορρέουν από σύμβαση εργασίας ή από εργασιακή σχέση υφισταμένη κατά την ημερομηνία της μεταβιβάσεως, μεταβιβάζονται, διά της μεταβιβάσεως αυτής, στον εκδοχέα». Το ερώτημα το οποίο υποβλήθηκε στο Δικαστήριο στο πλαίσιο της υποθέσεως αυτής ήταν αν, σε περίπτωση που επιχείρηση ανήκουσα σε όμιλο μεταβιβάζεται, κατά την έννοια της οδηγίας 2001/23, σε επιχείρηση που δεν ανήκει στον όμιλο αυτό, μπορεί να χαρακτηριστεί ως «εκχωρητής», κατά την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 1, στοιχείο α', της εν λόγω οδηγίας, και η επιχείρηση του ομίλου στην οποία ήταν μονίμως τοποθετημένοι οι εργαζόμενοι, χωρίς πάντως να συνδέονται μ' αυτήν με σύμβαση εργασίας, δεδομένου ότι εντός του ομίλου αυτού υφίσταται επιχείρηση με την οποία συνδέονταν οι οικείοι εργαζόμενοι δυνάμει τέτοιας συμβάσεως εργασίας. Το Δικαστήριο απάντησε καταφατικά. Συγκεκριμένα, η κατά το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 2001/23 προϋπόθεση να υφίσταται είτε σύμβαση εργασίας είτε, εναλλακτικά και επομένως ισότιμα, εργασιακή σχέση κατά τον χρόνο της μεταβιβάσεως συνεπάγεται ότι, για τον νομοθέτη της Ένωσης, δεν απαιτείται σε κάθε περίπτωση η ύπαρξη συμβάσεως συναφθείσας με τον εκχωρητή, προκειμένου να μπορούν οι εργαζόμενοι να απολαύουν της προστασίας που παρέχεται βάσει της οδηγίας αυτής.

Στην υπόθεση *Roca Álvarez* (απόφαση της 30ής Σεπτεμβρίου 2010, C-104/09), το Δικαστήριο έκρινε ότι εθνικό μέτρο το οποίο προβλέπει ότι οι εργαζόμενες μητέρες που παρέχουν εξαρτημένη

⁴⁸ Οδηγία 2000/31/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 8ης Ιουνίου 2000, για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά («οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο») (ΕΕ L 178, σ. 1).

⁴⁹ Οδηγία 2001/23/EK του Συμβουλίου, της 12ης Μαρτίου 2001, περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών, σχετικά με τη διατήρηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων σε περίπτωση μεταβιβάσεων επιχειρήσεων, εγκαταστάσεων ή τμημάτων εγκαταστάσεων ή επιχειρήσεων (ΕΕ L 82, σ. 16).

εργασία μπορούν να λαμβάνουν άδεια, υπό διάφορες μορφές, κατά τους εννέα πρώτους μήνες μετά τη γέννηση του τέκνου τους, ενώ οι εργαζόμενοι πατέρες που επίσης παρέχουν εξαρτημένη εργασία έχουν δικαίωμα τέτοιας άδειας μόνο στην περίπτωση κατά την οποία η μητέρα του τέκνου τους εργάζεται και αυτή ως μισθωτή, αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης και, ειδικότερα, στα άρθρα 2, παράγραφοι 1, 3 και 4, και 5 της οδηγίας 76/207/ΕΟΚ⁵⁰. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο τόνισε ότι η επίμαχη άδεια, εφόσον μπορεί να λαμβάνεται αδιακρίτως από τον πατέρα που εργάζεται ως μισθωτός ή τη μητέρα που εργάζεται ως μισθωτή, όπερ σημαίνει ότι το τάισμα του παιδιού και ο χρόνος ενασχόλησης με αυτό μπορούν να καλύπτονται είτε από τον πατέρα είτε από τη μητέρα, χορηγείται προφανώς στους εργαζόμενους λόγω της ιδιότητας του γονέα τέκνου. Κατά συνέπεια, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αποσκοπεί στην προστασία της βιολογικής κατάστασης της μητέρας μετά την εγκυμοσύνη της ή στην προστασία των ειδικών σχέσεων μεταξύ της μητέρας και του τέκνου της. Εξάλλου, κατά το Δικαστήριο, η μη χορήγηση της επίμαχης άδειας στους πατέρες που εργάζονται ως μισθωτοί για τον λόγο και μόνον ότι η μητέρα του παιδιού δεν έχει το ίδιο εργασιακό καθεστώς θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα να αναγκάζεται η γυναίκα η οποία είναι ελεύθερη επαγγελματίας να περιορίσει την επαγγελματική της δραστηριότητα και να αναλάβει μόνη της την επιβάρυνση που συνεπάγεται η γέννηση του τέκνου της, χωρίς να μπορεί να τη βοηθήσει ο πατέρας του παιδιού. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ένα τέτοιο μέτρο δεν συνιστά ούτε μέτρο το οποίο έχει ως αποτέλεσμα την εξάλειψη ή τη μείωση των ανισοτήτων που εκδηλώνονται ενδεχομένως στην πράξη εις βάρος των γυναικών εντός του κοινωνικού βίου, κατά την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 4, της οδηγίας 76/207, ούτε μέτρο που αποσκοπεί στην υλοποίηση μιας ουσιαστικής και όχι τυπικής ισότητας, αμβλύνοντας τις ανισότητες οι οποίες εκδηλώνονται ενδεχομένως στην πράξη εντός του κοινωνικού βίου, με συνέπεια να προλαμβάνει ή να αντισταθμίζει, σύμφωνα με το άρθρο 157, παράγραφος 4, ΣΛΕΕ, μειονεκτήματα που πλήττουν την επαγγελματική σταδιοδρομία των οικείων προσώπων.

Στην υπόθεση *Danosa* (απόφαση της 11ης Νοεμβρίου 2010, C-232/09), υποβλήθηκε στο Δικαστήριο το ερώτημα αν πρόσωπο το οποίο παρέχει υπηρεσίες σε κεφαλαιουχική εταιρία, ενώ είναι ταυτοχρόνως μέλος του διοικητικού της συμβουλίου, πρέπει να θεωρείται ως εργαζόμενος κατά την έννοια της οδηγίας 92/85/ΕΟΚ, σχετικά με την εφαρμογή μέτρων που αποβλέπουν στη βελτίωση της υγείας και της ασφάλειας κατά την εργασία των εγκύων, λεχόνων και γαλουχουσών εργαζομένων⁵¹. Το Δικαστήριο απάντησε καταφατικά, υπό την προϋπόθεση ότι η δραστηριότητά του ασκείται, κατά τη διάρκεια ορισμένης χρονικής περιόδου, υπό τη διεύθυνση και τον έλεγχο άλλου οργάνου της οικείας εταιρίας και εφόσον, ως αντάλλαγμα για τη δραστηριότητά του αυτή, εισπράττει αμοιβή. Διευκρίνισε επίσης ότι η *suī generis* νομική φύση της εργασιακής σχέσεως από πλευράς εθνικού δικαίου ουδεμία επιρροή ασκεί ως προς την ιδιότητα του εργαζομένου κατά την έννοια του δικαίου της Ένωσης. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο κλήθηκε να εξετάσει, υπό το πρίσμα της απαγορεύσεως απολύσεως την οποία επιβάλλει το άρθρο 10 της οδηγίας 92/85, τη συμβατότητα εθνικής ρυθμίσεως που επιτρέπει την παύση των μελών του διοικητικού συμβουλίου των κεφαλαιουχικών εταιριών, σε περίπτωση εγκυμοσύνης. Κατά το Δικαστήριο, αν το πρόσωπο περί του οποίου πρόκειται έχει την ιδιότητα της «εγκύου εργαζομένης» κατά την έννοια της οδηγίας αυτής, η εν λόγω ρύθμιση πρέπει να κριθεί ασύμβατη προς την ως άνω οδηγία. Ελλείψει της ιδιότητας αυτής, το Δικαστήριο πρόσθεσε ότι η ενάγουσα θα μπορούσε να επικαλεστεί την οδηγία

⁵⁰ Οδηγία 76/207/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 9ης Φεβρουαρίου 1976, περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισεως ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/002, σ. 70).

⁵¹ Οδηγία 92/85/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 19ης Οκτωβρίου 1992, σχετικά με την εφαρμογή μέτρων που αποβλέπουν στη βελτίωση της υγείας και της ασφάλειας κατά την εργασία των εγκύων, λεχόνων και γαλουχουσών εργαζομένων (δέκατη ειδική οδηγία κατά την έννοια του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας 89/391/ΕΟΚ) (ΕΕ L 348, σ. 1).

76/207/ΕΟΚ, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2002/73/ΕΚ⁵². Συγκεκριμένα, δυνάμει της αρχής της απαγορεύσεως των διακρίσεων και, ειδικότερα, των διατάξεων της οδηγίας 76/207, πρέπει να αναγνωριστεί στις γυναίκες προστασία έναντι της απολύσεως όχι μόνον κατά τη διάρκεια της άδειας μητρότητας αλλά και καθ' όλη τη διάρκεια της εγκυμοσύνης. Επομένως, το Δικαστήριο έκρινε ότι, ακόμη και αν το οικείο μέλος διοικητικού συμβουλίου δεν έχει την ιδιότητα της «εγκύου εργαζομένης», τυχόν παύση λόγω της εγκυμοσύνης ή για λόγους που ανάγονται κατ' ουσίαν στην κατάσταση αυτή αφορά κατ' ανάγκη μόνον τις γυναίκες και συνιστά, ως εκ τούτου, άμεση διάκριση λόγω φύλου, η οποία αντιβαίνει στα άρθρα 2, παράγραφοι 1 και 7, και 3, παράγραφος 1, στοιχείο γ', της οδηγίας 76/207.

Οι υποθέσεις *Gassmayr* και *Parviainen* (αποφάσεις της 1ης Ιουλίου 2010, C-194/08 και C-471/08) αποτέλεσαν αφορμές για να ερμηνεύσει το Δικαστήριο την προαναφερθείσα οδηγία 92/85⁵³. Ειδικότερα, το Δικαστήριο κλήθηκε να αποφανθεί επί ζητημάτων σχετικών με τον υπολογισμό των αποδοχών που πρέπει να καταβάλλονται στις εργαζόμενες κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης τους ή της άδειας τους μητρότητας, όταν προσωρινώς τοποθετούνται σε άλλη θέση ή απαλλάσσονται από την υποχρέωση εργασίας. Κατά το Δικαστήριο, το άρθρο 11, σημείο 1, της οδηγίας 92/85 δεν απαγορεύει εθνική ρύθμιση η οποία προβλέπει ότι έγκυος εργαζόμενη που απαλλάσσεται προσωρινώς από την εργασία λόγω της εγκυμοσύνης της δικαιούται να λαμβάνει αμοιβή αντίστοιχη προς τις μέσες αποδοχές της κατά την περίοδο αναφοράς προ της ενάρξεως της εγκυμοσύνης της, πλην του επιδόματος εφημερίας. Όσον αφορά έγκυο εργαζόμενη η οποία, κατά το άρθρο 5, παράγραφος 2, της οδηγίας 92/85, μετατέθηκε προσωρινώς λόγω της εγκυμοσύνης της σε θέση στην οποία εκτελεί άλλα καθήκοντα από τα αυτά που ασκούσε πριν από τη μετάθεση, δεν έχει δικαίωμα σε αμοιβή ίση με εκείνη που εισέπραττε κατά μέσο όρο πριν από την εν λόγω μετάθεση. Συγκεκριμένα, τα κράτη μέλη και, ενδεχομένως, οι κοινωνικοί εταίροι δεν υπέχουν από το άρθρο 11, σημείο 1, της εν λόγω οδηγίας υποχρέωση να εξακολουθούν, κατά την προσωρινή αυτή μετάθεση, να καταβάλλουν τα στοιχεία της αμοιβής ή τα δώρα τα οποία εξαρτώνται από την άσκηση, εκ μέρους της εργαζομένης, συγκεκριμένων καθηκόντων υπό ιδιαίτερες συνθήκες και σκοπούν, κατ' ουσία, στην αντιστάθμιση των συναφών με την άσκηση των καθηκόντων αυτών δυσχερειών. Αντιθέτως, το Δικαστήριο έκρινε ότι, πέραν της διατηρήσεως του βασικού της μισθού, η έγκυος εργαζόμενη η οποία είτε απαλλάσσεται από την υποχρέωση εργασίας είτε δεν της επιτρέπεται να εργαστεί, δυνάμει του άρθρου 11, σημείο 1, δικαιούται να λαμβάνει τα στοιχεία της αμοιβής ή τα δώρα τα οποία συναρτώνται με την επαγγελματική της θέση, όπως τα δώρα που συνδέονται με την ιδιότητά της ως προϊσταμένη, την αρχαιότητά της και τα επαγγελματικά της προσόντα.

Εξάλλου, με την απόφαση *Χατζή* (απόφαση της 16ης Σεπτεμβρίου 2010, C-149/10), το Δικαστήριο αποσαφήνισε το περιεχόμενο της ρήτρας 2, σημείο 1, της προσαρτημένης στην οδηγία 96/34/ΕΚ συμφωνίας-πλαίσιο για τη γονική άδεια που συνήφθη από την UNICE, τη CEEP και τη CES⁵⁴. Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η εν λόγω διάταξη δεν μπορεί να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι απονέμει στο τέκνο ατομικό δικαίωμα γονικής άδειας, λόγω τόσο του γράμματος της

⁵² Οδηγία 76/207/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 9ης Φεβρουαρίου 1976, περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/002, σ. 70), και οδηγία 2002/73/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Σεπτεμβρίου 2002, για την τροποποίηση της προαναφερθείσας οδηγίας 76/207/ΕΟΚ (ΕΕ L 269, σ. 15).

⁵³ Βλ. υποσημείωση 51.

⁵⁴ Οδηγία 96/34/ΕΚ του Συμβουλίου, της 3ης Ιουνίου 1996, σχετικά με τη συμφωνία-πλαίσιο για τη γονική άδεια, που συνήφθη από την UNICE, τη CEEP και τη CES (ΕΕ L 145, σ. 4), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 97/75/ΕΚ του Συμβουλίου, της 15ης Δεκεμβρίου 1997, για την τροποποίηση και την επέκταση, στο Ηνωμένο Βασίλειο, της οδηγίας 96/34/ΕΚ, σχετικά με τη συμφωνία πλαίσιο για τη γονική άδεια που συνήφθη από την UNICE, τη CEEP και τη CES (ΕΕ L 10, σ. 24).

συμφωνίας-πλαισίου όσο και του σκοπού της. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο απέρριψε ερμηνεία της ρήτρας 2, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου για τη γονική άδεια υπό την έννοια ότι η γέννηση διδύμων θεμελιώνει δικαίωμα τόσων γονικών αδειών όσα τα τέκνα που γεννιούνται. Εντούτοις, διευκρίνισε ότι, υπό το πρίσμα της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως, η ρήτρα αυτή επιβάλλει στον εθνικό νομοθέτη να θεσπίσει ένα σύστημα γονικής άδειας το οποίο, αναλόγως με την υφιστάμενη στο οικείο κράτος μέλος κατάσταση, να εξασφαλίζει στους γονείς διδύμων τέτοια μεταχείριση, ώστε να λαμβάνονται δεόντως υπόψη οι ειδικές τους ανάγκες. Τέλος, κατέληξε ότι απόκειται στον εθνικό δικαστή να διαπιστώσει κατά πόσον η εθνική νομοθεσία ανταποκρίνεται στην απαίτηση αυτή και να προσδώσει, ενδεχομένως, να ερμηνεύσει την επίμαχη εθνική ρύθμιση —κατά το μέτρο του δυνατού— σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης.

Το Δικαστήριο είχε επανειλημμένως την ευκαιρία να επιβεβαιώσει την ύπαρξη αρχής περί απαγορεύσεως των διακρίσεων λόγω ηλικίας και, επιπλέον, να αποσαφηνίσει το περιεχόμενό της.

Στο πλαίσιο της υποθέσεως *Andersen* (απόφαση της 12ης Οκτωβρίου 2010, C-499/08) το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί της ερμηνείας των άρθρων 2 και 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78/ΕΚ⁵⁵, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία. Κατά το Δικαστήριο, οι ως άνω διατάξεις έχουν την έννοια ότι αποκλείουν εθνική ρύθμιση δυνάμει της οποίας όσοι εργαζόμενοι πληρούν τις προϋποθέσεις για τη χορήγηση συντάξεως γήρατος από τον εργοδότη τους στο πλαίσιο συνταξιοδοτικού συστήματος στο οποίο υπήχθησαν πριν τη συμπλήρωση του 50ού έτους της ηλικίας τους δεν μπορούν, εξαιτίας αυτού και μόνο του γεγονότος, να τύχουν της ειδικής αποζημιώσεως απολύσεως που έχει ως σκοπό να βοηθήσει την επαγγελματική επανένταξη όσων εργαζομένων έχουν προϋπηρεσία άνω των δώδεκα ετών στην επιχείρηση. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η επίμαχη εθνική ρύθμιση συνεπαγόταν διαφορετική μεταχείριση ευθέως συνδεόμενη με την ηλικία. Κατ' ουσίαν, η εν λόγω ρύθμιση στερούσε από ορισμένους εργαζόμενους το δικαίωμα για ειδική αποζημίωση απολύσεως για τον λόγο και μόνον ότι αυτοί μπορούσαν να λάβουν σύνταξη γήρατος. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο εξέτασε την ύπαρξη λόγων που θα μπορούσαν ενδεχομένως να δικαιολογήσουν τη διαφορετική μεταχείριση, σύμφωνα με τις προϋποθέσεις τις οποίες προβλέπει συναφώς η οδηγία 2000/78. Κατόπιν τούτου, έκρινε ότι ναι μεν η εν λόγω ρύθμιση είναι ανάλογη προς τους θεμιτούς σκοπούς που επιδιώκονταν με την πολιτική στον τομέα της απασχολήσεως και της αγοράς εργασίας, υπερβαίνει όμως το αναγκαίο για την επίτευξη των σκοπών αυτών μέτρο. Τούτο διότι έχει αποτέλεσμα τον αποκλεισμό από την καταβολή αποζημιώσεως όχι μόνον όλων των εργαζομένων που θα λάβουν πράγματι σύνταξη γήρατος από τον εργοδότη τους, αλλά και όσων πληρούν τις προϋποθέσεις για να τύχουν τέτοιας συντάξεως, αλλά προτίθενται να συνεχίσουν την επαγγελματική του σταδιοδρομία. Επομένως, η ρύθμιση αυτή δεν δικαιολογείται και, ως εκ τούτου, είναι ασύμβατη προς την οδηγία 2000/78.

Με την απόφαση *Kücükdevici* (απόφαση της 19ης Ιανουαρίου 2010, C-555/07) το Δικαστήριο έκρινε ότι η αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων λόγω ηλικίας, όπως συγκεκριμενοποιείται με την προαναφερθείσα οδηγία 2000/78, έχει την έννοια ότι απαγορεύει εθνική ρύθμιση η οποία προβλέπει ότι τα χρονικά διαστήματα απασχόλησης που διανύθηκαν πριν τη συμπλήρωση του 25ου έτους ηλικίας του εργαζομένου δεν λαμβάνονται υπόψη για τον υπολογισμό της προθεσμίας καταγγελίας της συμβάσεως εργασίας. Εξάλλου, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι μια οδηγία, αυτή καθαυτή, δεν γεννά υποχρεώσεις εις βάρος ιδιώτη και επομένως δεν μπορεί να γίνει επίκλησή της κατά ιδιώτη. Εντούτοις, επισήμανε ότι η οδηγία 2000/78 απλώς συγκεκριμενοποιεί την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας και ότι η αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων λόγω ηλικίας αποτελεί γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης. Εξ αυτού συνήγαγε ότι απόκειται

⁵⁵ Οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία (ΕΕ L 303, σ. 16).

στο εθνικό δικαστήριο που επιλαμβάνεται διαφοράς στο πλαίσιο της οποίας ανακύπτει ζήτημα σχετικό με την αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων λόγω ηλικίας, όπως αυτή συγκεκριμενοποιείται με την οδηγία 2000/78, να διασφαλίζει, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του, την έννομη προστασία που απορρέει για τους ιδιώτες από το δίκαιο της Ένωσης και να εγγυάται την πλήρη αποτελεσματικότητα του δικαίου αυτού, αφήνοντας εν ανάγκη ανεφάρμοστη οποιαδήποτε διάταξη της εθνικής ρύθμισης αντιβαίνει στην εν λόγω αρχή.

Τέλος, στις υποθέσεις *Wolf, Petersen* (αποφάσεις της 12ης Ιανουαρίου 2010, C-229/08 και C-341/08) και *Rosenbladt* (απόφαση της 12ης Οκτωβρίου 2010, C-45/09), το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί του περιεχομένου της αρχής της απαγορεύσεως των διακρίσεων λόγω ηλικίας, υπό το πρίσμα της προαναφερθείσας οδηγίας 2000/78. Στην πρώτη υπόθεση, έκρινε ότι εθνική ρύθμιση η οποία ορίζει το 30ό έτος ως το ανώτατο όριο ηλικίας για την πρόσληψη σε θέσεις της μέσης βαθμίδας των τεχνικών υπηρεσιών του πυροσβεστικού σώματος, μολονότι εισάγει διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας κατά την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2000/78, μπορεί να θεωρηθεί κατάλληλη για την επίτευξη του σκοπού της διασφάλισης της επιχειρησιακής ετοιμότητας και της εύρυθμης λειτουργίας του πυροσβεστικού σώματος, ο οποίος συνιστά θεμιτό σκοπό κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής. Επιπλέον, η εν λόγω ρύθμιση μάλλον δεν βαίνει πέραν του αναγκαίου για την επίτευξη του σκοπού αυτού μέτρου, εφόσον οι ιδιαίτερα υψηλών προδιαγραφών σωματικές ικανότητες μπορούν, υπό την έννοια της τελευταίας αυτής διατάξεως, να θεωρηθούν ως ουσιαστική και καθοριστική επαγγελματική προϋπόθεση για την άσκηση του επαγγέλματος του πυροσβέστη μέσης βαθμίδας των τεχνικών υπηρεσιών και η απαίτηση πλήρους σωματικής ευρωστίας για την άσκηση του ως άνω επαγγέλματος συνδέεται με την ηλικία των μελών των υπηρεσιών αυτών.

Στη δεύτερη υπόθεση, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 2, παράγραφος 5, της οδηγίας 2000/78 απαγορεύει εθνικό μέτρο το οποίο καθορίζει ανώτατο όριο ηλικίας για την άσκηση του επαγγέλματος του συμβεβλημένου οδοντιάτρου, εν προκειμένω το 68ο έτος, εφόσον μοναδικός δεδηλωμένος σκοπός του μέτρου αυτού είναι η προστασία της υγείας των ασθενών από την πτώση της απόδοσης των οδοντιάτρων μετά από την προαναφερθείσα ηλικία, τη στιγμή που το ίδιο αυτό όριο ηλικίας δεν ισχύει για τους μη συμβεβλημένους οδοντιάτρους. Αντιθέτως, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας δεν απαγορεύει τέτοιο μέτρο, όταν ο σκοπός του έγκειται στη μεταξύ των γενεών κατανομή των ευκαιριών απασχόλησης εντός του επαγγελματικού κύκλου των συμβεβλημένων οδοντιάτρων, εφόσον το μέτρο αυτό είναι πρόσφορο και αναγκαίο, με δεδομένη την κατάσταση της οικείας αγοράς εργασίας, για την επίτευξη του στόχου αυτού. Στην τρίτη υπόθεση, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78 δεν αποκλείει εθνική διάταξη δυνάμει της οποίας λογίζονται ως έγκυρες οι ρήτρες περί αυτοδίκαιης λύσεως των συμβάσεων εργασίας για τον λόγο ότι ο μισθωτός συμπλήρωσε το όριο ηλικίας συνταξιοδότησεως, στον βαθμό που, αφενός, η εν λόγω διάταξη δικαιολογείται αντικειμενικώς και ευλόγως από έναν θεμιτό σκοπό σχετικό με την πολιτική στους τομείς της απασχολήσεως και αγοράς εργασίας και, αφετέρου, τα μέσα για την επίτευξη του σκοπού αυτού είναι πρόσφορα και αναγκαία.

Περιβάλλον

Στην υπόθεση *Επιτροπή κατά Ιταλίας* (απόφαση της 4ης Μαρτίου 2010, C-297/08), το Δικαστήριο εξέτασε αν η Ιταλική Δημοκρατία παρέβη τις υποχρεώσεις που υπείχε από την οδηγία 2006/12/ΕΚ⁵⁶, όπως υποστήριζε η Επιτροπή. Τα πραγματικά περιστατικά που προσήφθησαν στην Ιταλία αφορούσαν αποκλειστικώς και μόνον τη διάθεση αποβλήτων από την Περιφέρεια της Καμπανίας.

⁵⁶ Οδηγία 2006/12/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 2006, περί των στερεών αποβλήτων (ΕΕ L 114, σ. 9).

Όσον αφορά τις υποδομές για την αξιοποίηση και διάθεση των αστικών αποβλήτων, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, ως προς τη δημιουργία ολοκληρωμένου και κατάλληλου δικτύου εγκαταστάσεων διάθεσης των αποβλήτων, τα κράτη μέλη έχουν διακριτική ευχέρεια κατά την επιλογή της εδαφικής βάσεως την οποία κρίνουν κατάλληλη προκειμένου να επιτύχουν αυτάρκεια σε εθνικό επίπεδο. Για ορισμένες κατηγορίες αποβλήτων, λόγω της ιδιαιτερότητάς τους, είναι εύλογη η συγκέντρωση της επεξεργασίας τους σε μία ή περισσότερες μονάδες σε εθνική κλίμακα, ή ακόμη και σε συνεργασία με άλλα κράτη μέλη. Αντιθέτως, για τα μη επικίνδυνα αστικά απόβλητα —τα οποία δεν προϋποθέτουν ειδικές εγκαταστάσεις—, τα κράτη μέλη οφείλουν να οργανώσουν δίκτυο διαθέσεώς τους όσο το δυνατόν πλησιέστερα στους τόπους παραγωγής, υπό την επιφύλαξη της δυνατότητας ανάπτυξης διαπεριφερειακών ή και διασυνοριακών συνεργασιών ανταποκρινόμενων στην αρχή της εγγύτητας. Ούτε η εναντίωση του πληθυσμού ούτε η αθέτηση συμβατικών υποχρεώσεων ούτε καν η ύπαρξη εγκληματικών δραστηριοτήτων συνιστούν περιπτώσεις ανωτέρας βίας δυνάμενες να δικαιολογήσουν τόσο την παράβαση των υποχρεώσεων που απορρέουν από την εν λόγω οδηγία όσο και την παράλειψη πραγματικής και έγκαιρης κατασκευής των υποδομών.

Όσον αφορά τον κίνδυνο για την υγεία του ανθρώπου και τις βλαπτικές συνέπειες για το περιβάλλον, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, μολονότι η εν λόγω οδηγία θέτει τους στόχους της προστασίας της περιβάλλοντος και της υγείας του ανθρώπου, δεν προσδιορίζει επακριβώς το περιεχόμενο των μέτρων που πρέπει να ληφθούν και αφήνει συναφώς στα κράτη μέλη ορισμένο περιθώριο εκτιμήσεως. Επομένως, δεν είναι, καταρχήν, δυνατό να συναχθεί αυτομάτως από το ασύμβατο μιας πραγματικής καταστάσεως προς τους καθοριζόμενους στο άρθρο 4, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας σκοπούς ότι το οικείο κράτος μέλος παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από την ως άνω διάταξη, ήτοι ότι δεν έλαβε τα αναγκαία μέτρα για να εξασφαλίσει ότι τα απόβλητα διατίθενται χωρίς να τίθεται σε κίνδυνο η υγεία του ανθρώπου και χωρίς να βλάπτεται το περιβάλλον. Η εξακολούθηση, πάντως, αυτής της καταστάσεως, ιδίως όταν επιφέρει σημαντική υποβάθμιση του περιβάλλοντος η οποία διατηρείται επί μακρόν χωρίς επέμβαση των αρμοδίων αρχών, ενδέχεται να σημαίνει ότι τα κράτη μέλη έχουν υπερβεί τα όρια της διακριτικής ευχέρειας που τους παρέχει η διάταξη αυτή. Επομένως, η Ιταλική Δημοκρατία, παραλείποντας, αφενός, να δημιουργήσει κατάλληλο και ολοκληρωμένο δίκτυο εγκαταστάσεων αξιοποιήσεως και διαθέσεως των αποβλήτων πλησίον του τόπου παραγωγής τους και, αφετέρου, να λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να μην τίθεται σε κίνδυνο η ανθρώπινη υγεία και να μην προκαλείται βλάβη στο περιβάλλον στην Περιφέρεια της Καμπανίας, διέπραξε διπλή παράβαση.

Οι δύο αποφάσεις *ERG κ.λπ.*, της 9ης Μαρτίου 2010, οι οποίες εκδόθηκαν επί της υποθέσεως C-378/08 και επί των συνεκδικασθεισών υποθέσεων C-379/08 και C-380/08 αντιστοίχως, έδωσαν στο Δικαστήριο την ευκαιρία να ερμηνεύσει την οδηγία 2004/35, σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη⁵⁷.

Στην υπόθεση C-378/08, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η εν λόγω οδηγία για την περιβαλλοντική ευθύνη δεν αποκλείει εθνική ρύθμιση η οποία επιτρέπει στις αρμόδιες αρχές να τεκμαίρονται την ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ φορέων εκμεταλλεύσεως και διαπιστωθείσας ρυπάνσεως, λόγω της εγγύτητας των εγκαταστάσεών τους με τη ζώνη ρυπάνσεως. Σύμφωνα, όμως, με την αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει», η αρμόδια αρχή πρέπει, για να χρησιμοποιήσει το ως άνω τεκμήριο της αιτιώδους συνάφειας, να διαθέτει ευλογοφανείς ενδείξεις ικανές να το στηρίξουν, όπως είναι η εγγύτητα της εγκαταστάσεως του φορέα εκμεταλλεύσεως με τη διαπιστωθείσα ρύπανση και η αντιστοιχία μεταξύ των ρυπογόνων ουσιών που ανευρέθηκαν και των συστατικών τα οποία

⁵⁷ Οδηγία 2004/35/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Απριλίου 2004, σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη όσον αφορά την πρόληψη και την αποκατάσταση περιβαλλοντικής ζημίας (ΕΕ L 143, σ. 56).

χρησιμοποιεί ο εν λόγω φορέας εκμεταλλεύσεως στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του. Επιπλέον, η αρμόδια αρχή δεν οφείλει να αποδείξει πταίσμα εκ μέρους των φορέων εκμεταλλεύσεως των οποίων οι δραστηριότητες θεωρούνται ευθυνόμενες για την προκληθείσα ζημία στο περιβάλλον. Αντιθέτως, απόκειται στην αρχή αυτή να διεξαγάγει προηγουμένως έρευνα για τον εντοπισμό της πηγής της διαπιστωθείσας ρυπάνσεως, διαθέτοντας ευρεία διακριτική ευχέρεια ως προς τις σχετικές διαδικασίες, τα μέσα που πρέπει να χρησιμοποιηθούν και τη διάρκεια της έρευνας αυτής.

Στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-379/08 και C-380/08, το Δικαστήριο έκρινε ότι η αρμόδια αρχή διαθέτει την ευχέρεια να τροποποιεί ουσιαστικά μέτρα αποκαταστάσεως περιβαλλοντικής ζημίας, τα οποία αποφασίστηκαν μετά τη διεξαγωγή διαδικασίας ανταλλαγής απόψεων σε συνεργασία με τους ενδιαφερόμενους φορείς εκμεταλλεύσεως και τα οποία έχουν ήδη εκτελεστεί ή έχουν ήδη αρχίσει να εκτελούνται. Σε κάθε περίπτωση, προκειμένου να ληφθεί τέτοια απόφαση, η αρχή αυτή:

- υπέχει υποχρέωση ακροάσεως των φορέων εκμεταλλεύσεως, εκτός αν ο επείγων χαρακτήρας της περιβαλλοντικής καταστάσεως απαιτεί άμεση δράση της αρμόδιας αρχής·
- οφείλει να καλεί, ειδικότερα, τα πρόσωπα στις γαίες των οποίων θα πρέπει να εφαρμοστούν τα ως άνω μέτρα να διατυπώσουν τις παρατηρήσεις τους, τις οποίες λαμβάνει υπόψη και
- πρέπει να αιτιολογεί, με την απόφασή της, την επιλογή της, και, εφόσον παρίσταται ανάγκη, να εξηγήει τους λόγους για τους οποίους δεν έγινε ή δεν ήταν δυνατό να γίνει εμπεριστατωμένη εξέταση, όπως για παράδειγμα λόγω του επείγοντος χαρακτήρα της περιβαλλοντικής καταστάσεως.

Επίσης, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η εν λόγω οδηγία για την περιβαλλοντική ευθύνη δεν αποκλείει εθνική ρύθμιση η οποία επιτρέπει στην αρμόδια αρχή να εξαρτά την άσκηση του δικαιώματος των φορέων εκμεταλλεύσεως να χρησιμοποιούν τις γαίες τους από την προϋπόθεση της εκτελέσεως των απαιτούμενων εργασιών περιβαλλοντικής αποκαταστάσεως, τούτο δε ισχύει έστω και αν οι σχετικές εργασίες δεν αφορούν τις εν λόγω γαίες, καθόσον έχουν ήδη «εξυγιανθεί» ή ουδέποτε έχουν μολυνθεί. Πάντως, ένα τέτοιο μέτρο πρέπει να δικαιολογείται από τον σκοπό της αποφυγής της χειροτερεύσεως της περιβαλλοντικής καταστάσεως ή, κατ'εφαρμογήν της αρχής της προφυλάξεως, από τον σκοπό της προλήψεως της εμφανίσεως ή της επανεμφανίσεως άλλων περιβαλλοντικών ζημιών στις γαίες των φορέων εκμεταλλεύσεως, οι οποίες βρίσκονται καθόλο το μήκος του αιγιαλού που αποτελεί αντικείμενο των μέτρων αποκαταστάσεως.

Θεωρήσεις, άσυλο και μετανάστευση

Πολλές αποφάσεις σε αυτόν τον διαρκώς εξελισσόμενο τομέα χρήζουν ιδιαίτερης μνείας. Στις υποθέσεις *Melki και Abdeli* (αποφάσεις της 22ας Ιουνίου 2010, C-188/10 και C-189/10), το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι αντιβαίνει στο άρθρο 67, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ και στα άρθρα 20 και 21 του κανονισμού 562/2006⁵⁸ εθνική νομοθετική ρύθμιση που απονέμει στις αστυνομικές αρχές του οικείου κράτους μέλους την αρμοδιότητα να ελέγχουν, αποκλειστικά και μόνον εντός ζώνης 20 χιλιομέτρων από τα χερσαία σύνορα του κράτους αυτού με άλλα κράτη-μέλη της Συμβάσεως εφαρμογής της συμφωνίας του Σένγκεν, την ταυτότητα οποιουδήποτε ατόμου, ανεξάρτητα από τη συμπεριφορά του και από τη συνδρομή ιδιαίτερων περιστάσεων από τις οποίες να προκύπτει κίνδυνος διατάραξης της δημόσιας τάξης, προκειμένου να βεβαιώνονται ότι το άτομο τηρεί την υποχρέωσή του να έχει στην κατοχή του, να φέρει και να μπορεί να επιδείξει τις άδειες και τα προβλεπόμενα

⁵⁸ Κανονισμός (ΕΚ) 562/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Μαρτίου 2006, για τη θέσπιση του κοινοτικού κώδικα σχετικά με το καθεστώς διέλευσης προσώπων από τα σύνορα (κώδικας συνόρων του Σένγκεν) (ΕΕ L 105, σ. 1).

από τον νόμο έγγραφα, χωρίς η νομοθετική αυτή ρύθμιση να προβλέπει τα αναγκαία μέτρα πλαισίωσης της εν λόγω αρμοδιότητας, ώστε να διασφαλίζεται ότι η άσκησή της στην πράξη δεν θα έχει ισοδύναμο αποτέλεσμα με τους συνοριακούς ελέγχους.

Στην υπόθεση *Chakroun* (απόφαση της 4ης Μαρτίου 2010, C-578/08), το Δικαστήριο είχε την ευκαιρία να αποσαφηνίσει τη νομολογία του σχετικά με την οικογενειακή επανένωση.

Πρώτον, το Δικαστήριο εκτίμησε ότι η φράση «προσφυγή στο σύστημα κοινωνικής αρωγής» που περιλαμβάνεται στο άρθρο 7, παράγραφος 1, αρχή και στοιχείο γ', της οδηγίας 2003/86/EK⁵⁹, έχει την έννοια ότι απαγορεύει σε κράτος μέλος να θεσπίσει ρύθμιση αποκλείουσα την οικογενειακή επανένωση στην περίπτωση συντηρούντος ο οποίος έχει μεν προσκομίσει αποδεικτικά στοιχεία ότι διαθέτει σταθερούς και τακτικούς πόρους, επαρκείς για την κάλυψη των αναγκών τόσο του ιδίου όσο και των μελών της οικογένειάς του, πλην όμως, λαμβανομένου υπόψη του ύψους των εισοδημάτων του, μπορεί να ζητήσει, αφενός, ειδική αρωγή για την αντιμετώπιση ιδιαίτερων, καθοριζόμενων επί ατομικής βάσεως και αναγκαίων για τη διαβίωσή του εξόδων, αφετέρου, ανάλογες του εισοδήματος επιστροφές φόρων από οργανισμούς τοπικής αυτοδιοικήσεως και, τέλος, ενισχυτικά του εισοδήματος μέτρα στο πλαίσιο της περί ελαχίστου εισοδήματος πολιτικής των φορέων τοπικής αυτοδιοικήσεως.

Δεύτερον, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η οδηγία 2003/86, ειδικότερα δε το άρθρο 2, αρχή και στοιχείο δ', της οδηγίας αυτής έχει την έννοια ότι η διάταξη αυτή δεν επιτρέπει την εφαρμογή εθνικής ρυθμίσεως η οποία, όσον αφορά τη σχετική με τους πόρους προϋπόθεση του άρθρου 7, παράγραφος 1, αρχή και στοιχείο γ', της εν λόγω οδηγίας διακρίνει ανάλογα με το αν οι οικογενειακοί δεσμοί έχουν δημιουργηθεί πριν ή μετά την είσοδο του συντηρούντος στο κράτος μέλος υποδοχής.

Στην υπόθεση *Bolbol* (απόφαση της 17ης Ιουνίου 2010, C-31/09), το Δικαστήριο ερμήνευσε το άρθρο 12, παράγραφος 1, στοιχείο α', πρώτη περίοδος, της οδηγίας 2004/83⁶⁰. Η οδηγία αυτή έχει την ιδιαιτερότητα ότι απλώς επαναλαμβάνει, εντός του πλαισίου της έννομης τάξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τη Σύμβαση της Γενεύης⁶¹. Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι οι ειδικοί κανόνες της Συμβάσεως αυτής σχετικά με τους εκτοπισθέντες Παλαιστίνιους αφορούν μόνον τα πρόσωπα που απολαύουν σήμερα προστασίας ή συνδρομής από το Γραφείο Αρωγής και Έργων των Ηνωμένων Εθνών για τους Παλαιστίνιους Πρόσφυγες στην Εγγύς Ανατολή (στο εξής: UNRWA). Κατά συνέπεια, μόνον τα πρόσωπα που τυγχάνουν πράγματι συνδρομής από το UNRWA εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής των ειδικών κανόνων. Αντιθέτως, τα πρόσωπα που απλώς δικαιούνται ή δικαιούνταν προστασίας ή συνδρομής από το εν λόγω Γραφείο εξακολουθούν να καλύπτονται από τις γενικές διατάξεις της Συμβάσεως. Συνεπώς, οι αιτήσεις τους χορηγήσεως του καθεστώτος του προσφύγα πρέπει να εξετάζονται ατομικά και γίνονται δεκτές μόνο σε περίπτωση διώξεως λόγω φυλής, θρησκείας, ιθαγένειας ή πολιτικών πεποιθήσεων. Όσον αφορά το ζήτημα της αποδείξεως της πραγματικής παροχής συνδρομής εκ μέρους του UNRWA, το Δικαστήριο επισήμανε ότι, μολονότι η εγγραφή στο εν λόγω Γραφείο συνιστά επαρκή απόδειξη, πρέπει το πρόσωπο που απολαύει της συνδρομής αυτής να έχει τη δυνατότητα να αποδείξει την παροχή της με κάθε άλλο αποδεικτικό μέσο.

⁵⁹ Οδηγία 2003/86/EK του Συμβουλίου, της 22ας Σεπτεμβρίου 2003, σχετικά με το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης (ΕΕ L 251, σ. 12).

⁶⁰ Οδηγία 2004/83/EK του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, για θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και το καθεστώς των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως προσφύγων ή ως προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας για άλλους λόγους (ΕΕ L 304, σ. 12, και —διορθωτικό—, ΕΕ 2005, L 204, σ. 24).

⁶¹ Σύμβαση της Γενεύης, της 28ης Ιουλίου 1951, περί του καθεστώτος των προσφύγων [Recueil des traités des Nations unies, τόμος 189, σ. 150, αριθ. 2545 (1954)].

Στις υποθέσεις *B και D* (αποφάσεις της 9ης Νοεμβρίου 2010, C-57/09 και C-101/09), το Δικαστήριο διευκρίνισε τις λεπτομέρειες εφαρμογής της ρήτρας αποκλεισμού από το καθεστώς του πρόσφυγα, τις οποίες προβλέπει το άρθρο 12, παράγραφος 2, στοιχεία β' και γ', της οδηγίας 2004/83/ΕΚ⁶². Επρόκειτο, αφενός, για ένα πρόσωπο που είχε υποβάλει αίτηση χορηγήσεως του καθεστώτος του πρόσφυγα και, αφετέρου, για ένα πρόσωπο στο οποίο είχε ήδη αναγνωριστεί η ιδιότητα αυτή, αμφότερα δε υπήρξαν μέλη οργανώσεων περιλαμβανόμενων στον κατάλογο της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τα πρόσωπα, τις ομάδες και τις οντότητες που ενέχονται σε τρομοκρατικές πράξεις, ο οποίος καταρτίστηκε στο πλαίσιο της καταπολέμησης της τρομοκρατίας κατόπιν σχετικού Ψηφίσματος του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών.

Το Δικαστήριο εξέτασε κατ' αρχάς το ζήτημα αν στοιχειοθετείται «σοβαρό μη πολιτικό έγκλημα» ή «πράξη αντίθετη προς τους σκοπούς και τις αρχές των Ηνωμένων Εθνών» κατά την έννοια της ως άνω οδηγίας, όταν ο ενδιαφερόμενος υπήρξε μέλος οργανώσεως εγγεγραμμένης στον κατάλογο και έχει στηρίξει ενεργώς τον ένοπλο αγώνα της οργανώσεως αυτής, ενδεχομένως από ηγετική θέση. Συναφώς, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι για να αποκλειστεί από το καθεστώς του πρόσφυγα πρόσωπο που ήταν μέλος οργανώσεως η οποία εφαρμόζει τρομοκρατικές μεθόδους πρέπει να προηγηθεί ατομική εξέταση συγκεκριμένων πραγματικών περιστατικών, η οποία να παρέχει στην αρμόδια αρχή τη δυνατότητα να διαπιστώσει αν συντρέχουν σοβαροί λόγοι να πιστεύεται ότι, στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του εντός της συγκεκριμένης οργανώσεως, το πρόσωπο αυτό διέπραξε σοβαρό μη πολιτικό έγκλημα ή είναι ένοχος πράξεων που αντιβαίνουν στους σκοπούς και τις αρχές των Ηνωμένων Εθνών, ή ότι είναι ηθικός αυτουργός τέτοιου εγκλήματος ή τέτοιου είδους πράξεων ή μετέσχε άλλως στην τέλεσή τους, κατά την έννοια της ίδιας οδηγίας.

Συνεπώς, πρώτον, το γεγονός και μόνον ότι ο ενδιαφερόμενος υπήρξε μέλος τέτοιου είδους οργανώσεως δεν πρέπει να συνεπάγεται αυτομάτως τον αποκλεισμό του από το καθεστώς του πρόσφυγα. Δεύτερον, το Δικαστήριο επισήμανε ότι ούτε η απλή συμμετοχή στις δραστηριότητες τρομοκρατικής οργανώσεως συνεπάγεται την αυτόματη εφαρμογή των προβλεπόμενων από την ίδια οδηγία ρητρών περί αποκλεισμού, καθόσον αυτή προϋποθέτει την πλήρη εξέταση όλων των ιδιαίτερων περιστάσεων της κάθε συγκεκριμένης περιπτώσεως.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε, ακολούθως, ότι ο αποκλεισμός από το καθεστώς του πρόσφυγα δυνάμει μιας από τις σχετικές ρήτρες δεν εξαρτάται από το αν ο αιτών συνιστά ενεστώτα κίνδυνο για το κράτος μέλος υποδοχής. Σκοπός των ρητρών αποκλεισμού είναι ο κολασμός πράξεων που τελέστηκαν στο παρελθόν. Στο πλαίσιο του όλου συστήματος της εν λόγω οδηγίας, υπάρχουν άλλες διατάξεις που παρέχουν στις αρμόδιες αρχές την ευχέρεια να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα εφόσον κάποιο πρόσωπο αποτελεί ενεστώτα κίνδυνο.

Τέλος, το Δικαστήριο ερμήνευσε την ως άνω οδηγία υπό την έννοια ότι τα κράτη μέλη μπορούν να αναγνωρίζουν δικαίωμα ασύλου βάσει του εθνικού τους δικαίου σε πρόσωπα των οποίων η υπαγωγή στο καθεστώς του πρόσφυγα έχει αποκλειστεί δυνάμει μιας από τις προβλεπόμενες στην οδηγία ρήτρες αποκλεισμού, υπό τον όρο ότι αυτή η διαφορετική μορφή προστασίας δεν συνεπάγεται κίνδυνο συγχύσεως με το καθεστώς του πρόσφυγα κατά την έννοια της ίδιας οδηγίας.

Στις υποθέσεις *Salahadin Abdulla κ.λπ.* (αποφάσεις της 2ας Μαρτίου 2010, C-175/08, C-176/08, C-178/08, C-179/08), το Δικαστήριο εξέτασε τις προϋποθέσεις παύσεως του καθεστώτος πρόσφυγα για λόγους σχετικούς με μεταβολή των συνθηκών που δικαιολογούσαν την αναγνώρισή του, κατά την έννοια του άρθρου 11, παράγραφος 1, στοιχείο ε', της προαναφερθείσας οδηγίας 2004/83.

⁶² Βλ. υποσημείωση 60.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι ένα πρόσωπο μπορεί να απολέσει την ιδιότητα του πρόσφυγα όταν, κατόπιν ουσιαστικής και μη προσωρινής μεταβολής των συνθηκών στο οικείο τρίτο κράτος, εξέλιπαν οι περιστάσεις οι οποίες δικαιολογούσαν τον φόβο του ότι θα υποστεί δίωξη και δεν συντρέχουν άλλοι λόγοι που να του προκαλούν τέτοιο φόβο. Για να καταλήξουν στο συμπέρασμα ότι ο φόβος του πρόσφυγα ότι θα υποστεί δίωξη δεν είναι πλέον βάσιμος, οι αρμόδιες αρχές οφείλουν να βεβαιωθούν ότι ο φορέας ή οι φορείς προστασίας του τρίτου κράτους, κατά την έννοια του άρθρου 7, παράγραφος 1, της οδηγίας, έχουν λάβει εύλογα μέτρα για να αποτρέψουν τη δίωξη. Επομένως πρέπει να διαθέτουν, μεταξύ άλλων, αποτελεσματικό νομικό σύστημα για τον εντοπισμό, την ποινική δίωξη και τον κολασμό πράξεων που συνιστούν δίωξη. Οι αρμόδιες αρχές πρέπει επίσης να βεβαιωθούν ότι ο ενδιαφερόμενος υπήκοος του τρίτου αυτού κράτους θα έχει πρόσβαση στο ως άνω σύστημα προστασίας, σε περίπτωση που παύσει να υπάρχει στο καθεστώς πρόσφυγα.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο ανέλυσε την περίπτωση κατά την οποία οι περιστάσεις που δικαιολογούσαν την αναγνώριση της ιδιότητας του πρόσφυγα έχουν εκλείψει και αποσαφήνισε τα κριτήρια βάσει των οποίων οι αρμόδιες αρχές πρέπει να ελέγχουν, εφόσον παρίσταται ανάγκη, αν συντρέχουν άλλες περιστάσεις που δικαιολογούν φόβο του ενδιαφερομένου ότι θα υποστεί δίωξη. Στο πλαίσιο της αναλύσεως αυτής, το Δικαστήριο επισήμανε, μεταξύ άλλων, ότι, τόσο κατά το στάδιο της χορηγήσεως του καθεστώτος του πρόσφυγα όσο και κατά το στάδιο της εξετάσεως του ζητήματος της διατηρήσεως σε ισχύ του εν λόγω καθεστώτος, η εκτίμηση αφορά το ίδιο ερώτημα, ήτοι κατά πόσον οι τεκμηριωμένες περιστάσεις στοιχειοθετούν ή όχι απειλή διώξεως, ώστε το ενδιαφερόμενο πρόσωπο να φοβάται δικαιολογημένα, λαμβανομένης υπόψη της ατομικής του καταστάσεως, ότι αποτελεί πράγματι στόχο πράξεων διώξεως. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο συνήγαγε ότι το κριτήριο της πιθανολόγησής για την εκτίμηση του κινδύνου διώξεως είναι το ίδιο με εκείνο που εφαρμόζεται κατά τη χορήγηση του καθεστώτος του πρόσφυγα.

Διεθνής συνεργασία σε αστικές υποθέσεις

Η «κοινοτικοποίηση» της δικαστικής συνεργασίας σε αστικές υποθέσεις συνοδεύτηκε, όπως ήταν αναμενόμενο, από την ενίσχυση του ρόλου του κοινοτικού δικαστή.

Κατά το 2010, το Δικαστήριο εξέδωσε πολλές σημαντικές αποφάσεις σχετικές με την ερμηνεία των εφαρμοστέων επί των συμβάσεων ειδικών διατάξεων του κανονισμού (ΕΚ) 44/2001 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2000, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις⁶³.

Θα αναφέρουμε κατ' αρχάς την υπόθεση *Car Trim* (απόφαση της 25ης Φεβρουαρίου 2010, C-381/08), στην οποία το Δικαστήριο κλήθηκε να αποφανθεί επί της ερμηνείας του άρθρου 5, σημείο 1, στοιχείο β', του κανονισμού 44/2001, το οποίο δίδει δύο αυτοτελείς ορισμούς, έναν όσον αφορά τις συμβάσεις πωλήσεως εμπορευμάτων και έναν άλλον όσον αφορά τις συμβάσεις παροχής υπηρεσιών, προκειμένου να διευκολύνει την εφαρμογή του κανόνα του άρθρου 5, σημείο 1, περί ειδικής βάσεως διεθνούς δικαιοδοσίας επί διαφορών εκ συμβάσεως του δικαστηρίου του τόπου όπου εκπληρώθηκε ή πρέπει να εκπληρωθεί η παροχή. Στον τομέα των συμβάσεων πωλήσεως εμπορευμάτων, το άρθρο 5, σημείο 1, στοιχείο β', πρώτη περίπτωση, του εν λόγω κανονισμού ορίζει ως τόπο εκτελέσεως της υποχρεώσεως αυτής τον τόπο παραδόσεως των εμπορευμάτων, όπως προβλέπεται στη σύμβαση. Στον τομέα των συμβάσεων παροχής υπηρεσιών, το άρθρο 5, σημείο 1, στοιχείο β', δεύτερη περίπτωση, του ίδιου κανονισμού παραπέμπει στον τόπο παροχής των υπηρεσιών, όπως προβλέπεται στη σύμβαση. Το προδικαστικό ερώτημα που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο στο πλαίσιο της υποθέσεως αυτής αφορούσε, αφενός, τον καθορισμό των κριτηρίων

⁶³ Κανονισμός (ΕΚ) 44/2001 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2000 (ΕΕ 2001, L 12, σ. 1).

διακρίσεως μεταξύ «πωλήσεως εμπορευμάτων» και «παροχής υπηρεσιών» κατά την έννοια του άρθρου 5, σημείο 1, στοιχείο β', του εν λόγω κανονισμού και, αφετέρου, τον καθορισμό του τύπου εκτελέσεως της υποχρεώσεως παραδόσεως, σε περίπτωση πωλήσεως εξ αποστάσεως, ιδίως όταν η σύμβαση δεν προβλέπει τίποτε.

Όσον αφορά το πρώτο σκέλος του ερωτήματος, το Δικαστήριο απάντησε ότι το άρθρο 5, σημείο 1, στοιχείο β', του κανονισμού 44/2001 έχει την έννοια ότι οι συμβάσεις με αντικείμενο την παράδοση εμπορευμάτων που πρόκειται να κατασκευαστούν ή να παραχθούν, έστω και αν ο μὲν αγοραστής έθεσε ορισμένους όρους όσον αφορά την κατασκευή, τη μεταποίηση και την παράδοση των εμπορευμάτων, χωρίς να παράσχει ο ίδιος τα υλικά, ο δε προμηθευτής φέρει την ευθύνη για την ποιότητα των εμπορευμάτων και για τη συμφωνία τους με τους όρους της συμβάσεως, πρέπει να χαρακτηρίζονται ως «συμβάσεις πωλήσεως εμπορευμάτων» κατά την έννοια του άρθρου 5, σημείο 1, στοιχείο β', πρώτη περίπτωση, του κανονισμού. Στο δεύτερο σκέλος του προδικαστικού ερωτήματος, σχετικά με τον καθορισμό του τύπου εκτελέσεως της συμβάσεως σε περίπτωση πωλήσεως εξ αποστάσεως, το Δικαστήριο απάντησε κατ' αρχάς ότι, κατά το άρθρο 5, σημείο 1, στοιχείο β', πρώτη περίπτωση, του κανονισμού 44/2001, σε περίπτωση πωλήσεως εξ αποστάσεως, ο τύπος όπου βάσει της συμβάσεως παραδόθηκαν ή έπρεπε να παραδοθούν τα εμπορεύματα πρέπει να καθορίζεται βάσει των όρων της. Στη συνέχεια διευκρίνισε ότι, σε περίπτωση που είναι αδύνατος ο καθορισμός του τύπου παραδόσεως επί της βάσεως αυτής, χωρίς παραπομπή στο εφαρμοστέο επί της συμβάσεως ουσιαστικό δίκαιο, τύπος παραδόσεως είναι εκείνος όπου έλαβε χώρα η πραγματική παράδοση των εμπορευμάτων στον αγοραστή, με την οποία ο αγοραστής απέκτησε ή έπρεπε να αποκτήσει την εξουσία να διαθέτει τα εν λόγω εμπορεύματα, στον τόπο που αποτελεί τον τελικό προορισμό της πράξεως της πωλήσεως. Κατά την εκτίμηση του Δικαστηρίου, αυτή η λύση όχι μόνον εξυπηρετεί τον σκοπό της προβλεψιμότητας και της εγγύτητας, αλλά είναι επίσης σύμφωνη με τον θεμελιώδη σκοπό μιας συμβάσεως πωλήσεως εμπορευμάτων, ο οποίος έγκειται στη μεταβίβαση της κυριότητάς τους από τον πωλητή στον αγοραστή, πράξη που ολοκληρώνεται μόνο με την άφιξη των εμπορευμάτων αυτών στον τελικό προορισμό τους.

Αξιοσημείωτες είναι και οι δύο συνεκδικασθείσες υποθέσεις, *Pammer* και *Hotel Alpenhof* (αποφάσεις της 7ης Δεκεμβρίου 2010, C-585/08 και C-144/09), επίσης σχετικές με την εφαρμογή του κανονισμού 44/2001 επί των διαφορών εκ συμβάσεως. Με τις αποφάσεις αυτές το Δικαστήριο ερμήνευσε το άρθρο 15 του κανονισμού για τις συμβάσεις που συνάπτονται από καταναλωτές. Ειδικότερα, το κοινό προδικαστικό ερώτημα στις δύο αυτές υποθέσεις αφορούσε τον ορισμό της έννοιας «κατευθυνόμενη δραστηριότητα» προς το κράτος μέλος κατοικίας του καταναλωτή, όπως χρησιμοποιείται στο άρθρο 15, παράγραφος 1, στοιχείο γ', του κανονισμού 44/2001. Η έννοια αυτή, της οποίας σκοπός είναι να καταστήσει δυνατή την εφαρμογή των ειδικών διατάξεων του κανονισμού περί προστασίας του καταναλωτή στις συμβάσεις που συνάπτονται μέσω Διαδικτύου, δεν ορίζεται στον εν λόγω κανονισμό. Μόνο μια κοινή δήλωση της Επιτροπής και του Συμβουλίου σχετικά με το άρθρο 15 του κανονισμού 44/2001 διευκρινίζει ότι «μόνον το γεγονός ότι είναι προσιτή μια σελίδα του Διαδικτύου δεν αρκεί για να καταστήσει εφαρμοστέο το άρθρο 15, χρειάζεται επιπλέον η εν λόγω ιστοσελίδα να καλεί για τη σύναψη συμβάσεων εξ αποστάσεως και να έχει όντως συναφθεί η σύμβαση εξ αποστάσεως». Προσθέτει δε συναφώς ότι στοιχεία όπως η γλώσσα ή το νόμισμα που χρησιμοποιούνται από την ιστοσελίδα του Διαδικτύου δεν είναι επαρκείς ενδείξεις.

Προκειμένου να αποσαφηνίσει το περιεχόμενο του εν λόγω κανονισμού, το Δικαστήριο έδωσε γενικό ορισμό της έννοιας «κατευθυνόμενη δραστηριότητα» στο πλαίσιο του ηλεκτρονικού εμπορίου και στη συνέχεια απαρίθμησε, αλλά όχι εξαντλητικώς, τις ενδείξεις βάσει των οποίων μπορεί να γίνει δεκτό ότι η δραστηριότητα του εμπόρου κατευθύνεται προς το κράτος μέλος κατοικίας του καταναλωτή. Το Δικαστήριο έκρινε, πρώτον, ότι η έννοια «κατευθυνόμενη δραστηριότητα» πρέπει να ερμηνευθεί αυτοτελώς και διαπίστωσε ότι ένας έμπορος κατευθύνει τη δραστηριότητά του, μέσω Διαδικτύου, προς το κράτος μέλος κατοικίας του εναγόμενου, αν, πριν την ενδεχόμενη

σύναψη συμβάσεως με τον καταναλωτή, προκύπτει από τον ιστότοπο και τη συνολική δραστηριότητα του εμπόρου ότι σχεδίαζε να συνάψει εμπορικές σχέσεις με καταναλωτές οι οποίοι έχουν την κατοικία τους σε ένα ή περισσότερα κράτη μέλη, μεταξύ των οποίων και το κράτος της κατοικίας του συγκεκριμένου καταναλωτή, υπό την έννοια ότι πρόθεσή του ήταν να συνάψει σύμβαση με αυτούς. Δεύτερον, το Δικαστήριο απαρτίθησε ενδεικτικώς στοιχεία που πρέπει να ελέγχει ο εθνικός δικαστής ως πρόδηλες εκφάνσεις της βουλήσεως του εμπόρου να προσεγγίσει καταναλωτές που είναι εγκατεστημένοι σε άλλο κράτος μέλος, δηλαδή τον διεθνή χαρακτήρα της δραστηριότητας, την περιγραφή δρομολογίων για τη μετάβαση από ένα ή περισσότερα κράτη μέλη προς τον τόπο της έδρας του εμπόρου, τη χρήση διαφορετικής γλώσσας ή διαφορετικού νομίσματος από τα συνήθως χρησιμοποιούμενα στο κράτος μέλος της έδρας του εμπόρου με παράλληλη δυνατότητα κρατήσεως ή επιβεβαίωσης της κρατήσεως στη διαφορετική αυτή γλώσσα, την αναγραφή στοιχείων τηλεφωνικής επικοινωνίας με μνεία του κωδικού διεθνούς κλήσεως, την πραγματοποίηση εξόδων για υπηρεσίες αντιστοιχήσεως στο Διαδίκτυο προκειμένου να διευκολυνθεί η δυνατότητα προσβάσεως καταναλωτών που κατοικούν εντός διαφορετικών κρατών μελών στον ιστότοπο του εμπόρου ή στον ιστότοπο του μεσάζοντός του, τη χρήση ονομασίας τομέα [domain name] πρώτου επιπέδου διαφορετικής από αυτήν που αντιστοιχεί στο κράτος μέλος της έδρας του εμπόρου και την εμφάνιση διεθνούς πελατολογίου αποτελούμενου από πελάτες που έχουν την κατοικία τους σε διαφορετικά κράτη μέλη. Τέλος, τρίτον, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε με τις δύο αυτές αποφάσεις ότι δεν αρκούν στοιχεία όπως η ύπαρξη, στο κράτος μέλος της κατοικίας του καταναλωτή, δυνατότητας προσβάσεως στον ιστότοπο του εμπόρου, η αναγραφή ηλεκτρονικής διευθύνσεως ή άλλων στοιχείων επικοινωνίας, ή ακόμη η χρήση της γλώσσας ή του νομίσματος που χρησιμοποιούνται συνήθως στο κράτος μέλος στο οποίο είναι εγκατεστημένος ο έμπορος.

Εξάλλου, στην υπόθεση *Pammer*, το Δικαστήριο αποφάνθηκε επίσης ότι ταξίδι σε εμπορικό πλοίο μπορεί να χαρακτηριστεί ως «σύμβαση μεταφοράς με συνολικό τίμημα» κατά την έννοια του άρθρου 15, παράγραφος 3, του κανονισμού 44/2001, εφόσον πληροί τις απαιτούμενες προϋποθέσεις για να χαρακτηριστεί «οργανωμένο» κατά την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 1, της οδηγίας 90/314/ΕΟΚ⁶⁴. Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, ως οργανωμένο νοείται το ταξίδι που διαρκεί άνω των 24 ωρών και στο συνολικό τίμημά του περιλαμβάνεται, πέραν της μεταφοράς, και η διαμονή. Επισημαίνεται ακόμη ότι, προς διασφάλιση της συνοχής του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου της Ένωσης, το Δικαστήριο ερμήνευσε το άρθρο 15, παράγραφος 3, του κανονισμού 44/2001, λαμβάνοντας υπόψη την αντίστοιχη διάταξη του κανονισμού (ΕΚ) 593/2008, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, η οποία παραπέμπει ρητώς στην έννοια «οργανωμένο ταξίδι» όπως χρησιμοποιείται στην προαναφερθείσα οδηγία 90/314.

Η ερμηνεία του κανονισμού (ΕΚ) 2201/2003, για τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας, ο οποίος καταργεί τον κανονισμό (ΕΚ) 1347/2000⁶⁵, αποτέλεσε το αντικείμενο τριών αποφάσεων που χρήζουν ιδιαίτερης μνείας. Οι αποφάσεις αυτές αφορούν αιτήσεις επιστροφής τέκνου σε περίπτωση παράνομης μετακινήσεώς του εκτός της χώρας συνήθους διαμονής. Υπογραμμίζεται επίσης ότι δύο από τις αποφάσεις αυτές εκδόθηκαν στο πλαίσιο της επείγουσας προδικαστικής διαδικασίας του άρθρου 104γ του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου. Η εν λόγω διαδικασία εφαρμόζεται από 1ης Μαρτίου 2008 στις αιτήσεις εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως που αφορούν τον Χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, προκειμένου να έχει το Δικαστήριο τη δυνατότητα να επιλύει πολύ ταχύτερα τα πλέον ευαίσθητα ζητήματα, όπως αυτά που ανακύπτουν, παραδείγματος χάρη, σε περιπτώσεις στερητικών της ελευθερίας μέτρων, όταν η σχετική απάντηση είναι καθοριστικής

⁶⁴ Οδηγία 90/314/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 13ης Ιουνίου 1990, για τα οργανωμένα ταξίδια και τις οργανωμένες διακοπές και περιηγήσεις (ΕΕ L 158, σ. 59).

⁶⁵ Κανονισμός (ΕΚ) 2201/2003 του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2003 (ΕΕ L 338, σ. 1).

σημασίας για την εκτίμηση της νομικής καταστάσεως του προσώπου το οποίο κρατείται ή στερείται της ελευθερίας του, ή στον τομέα της γονικής μέριμνας και της επιμέλειας των τέκνων, όταν το ζήτημα αν ο δικαστής που επιλήφθηκε έχει δικαιοδοσία βάσει του δικαίου της Ένωσης εξαρτάται από την απάντηση στο προδικαστικό ερώτημα.

Στην υπόθεση *Ponse* (απόφαση της 1ης Ιουλίου 2010, C-211/10), το αυστριακό αιτούν δικαστήριο υπέβαλε στο Δικαστήριο, στο πλαίσιο της προαναφερθείσας επείγουσας προδικαστικής διαδικασίας, σειρά ερωτημάτων σχετικών με την ερμηνεία των διατάξεων του 2201/2003, οι οποίες αφορούν την επιμέλεια και την επιστροφή των τέκνων. Διάδικοι στη διαφορά της κύριας δίκης ήσαν οι γονείς τέκνου, του οποίου η μητέρα το μετακίνησε παρανόμως στην Αυστρία, από την κοινή τους κατοικία στην Ιταλία. Η πολυπλοκότητα της υποθέσεως έγκειται στο γεγονός ότι είχαν κινηθεί και διεξάγονταν παράλληλα δύο διαδικασίες, η μία ενώπιον των ιταλικών δικαστηρίων και η άλλη ενώπιον των αυστριακών, οι οποίες είχαν διαφορετική έκβαση. Το πρώτο προδικαστικό ερώτημα αφορούσε το ζήτημα αν προσωρινό μέτρο, όπως το διαταχθέν εν προκειμένω από ιταλικό δικαστήριο, περί άρσης της απαγορεύσεως εξόδου της μητέρας από την ιταλική επικράτεια και προσωρινής αναθέσεως της επιμέλειας σε αμφοτέρους τους γονείς, συνοδευόμενο από άδεια να διαμείνει το τέκνο στην Αυστρία μέχρι εκδόσεως της οριστικής αποφάσεως, συνιστά «απόφαση για επιμέλεια που δεν συνεπάγεται την επιστροφή του τέκνου» κατά την έννοια του άρθρου 10, στοιχείο β', περίπτωση iv, του κανονισμού 2201/2003. Το αποτέλεσμα τέτοιας αποφάσεως εκδοθείσας από το δικαστήριο του κράτους μέλους της προηγούμενης συνήθους διαμονής του τέκνου είναι η μεταβίβαση της δικαιοδοσίας του στα δικαστήρια του κράτους μέλους στο οποίο μετακινήθηκε το παιδί. Το Δικαστήριο έκρινε ότι το προσωρινό μέτρο δεν αποτελεί «απόφαση για επιμέλεια που δεν συνεπάγεται την επιστροφή του τέκνου» κατά την έννοια του άρθρου 10, στοιχείο β', περίπτωση iv, του ως άνω κανονισμού, και δεν μπορεί να θεμελιώσει μεταβίβαση της διεθνούς δικαιοδοσίας στα δικαστήρια του κράτους στο οποίο το παιδί μετακινήθηκε παρανόμως. Το συμπέρασμα αυτό όχι μόνο συνάγεται από την όλη οικονομία του κανονισμού, αλλά εξυπηρετεί και τα συμφέροντα του παιδιού. Τυχόν αντίθετη λύση θα ενείχε τον κίνδυνο να αποθαρρύνεται, στην πράξη, το αρμόδιο δικαστήριο του κράτους μέλους της προηγούμενης διαμονής από τη λήψη των προσωρινών μέτρων που απαιτούνται προς διασφάλιση του συμφέροντος του παιδιού. Δεύτερον, το Δικαστήριο ερωτήθηκε σχετικά με την ερμηνεία του άρθρου 11, παράγραφος 8, του κανονισμού 2201/2003. Κατά την εν λόγω διάταξη, απόφαση περί μη επιστροφής, κατ'εφαρμογήν του άρθρου 13 της Συμβάσεως της Χάγης του 1980, όπως η εκδοθείσα εν προκειμένω από το αυστριακό δικαστήριο στο πλαίσιο διαδικασίας που κίνησε ο πατέρας, δεν μπορεί να αντιταχθεί στην εκτέλεση οποιασδήποτε μεταγενέστερης αποφάσεως η οποία διατάσσει την επιστροφή του τέκνου και έχει εκδοθεί από δικαστήριο που έχει διεθνή δικαιοδοσία βάσει του κανονισμού 2201/2003, όπως η απόφαση των ιταλικών δικαστηρίων της οποίας την έκδοση πέτυχε ο πατέρας στο πλαίσιο της διαφοράς της κύριας δίκης, κατόπιν της αποφάσεως του αυστριακού δικαστηρίου περί μη επιστροφής. Το ερώτημα που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο έθετε το ζήτημα αν, για να είναι εκτελεστή, η απόφαση η οποία διατάσσει την επιστροφή του τέκνου πρέπει να στηρίζεται σε οριστική απόφαση του ίδιου δικαστηρίου σχετικά με την επιμέλεια του τέκνου. Το Δικαστήριο απάντησε αρνητικά, εκτιμώντας ότι μια τέτοια ερμηνεία δύσκολα συμβιβάζεται με τον σκοπό της ταχείας περατώσεως, τον οποίο επιδιώκει το άρθρο 11 του ίδιου κανονισμού, και με την προτεραιότητα που δίδεται, ως προς τη διεθνή δικαιοδοσία, στο δικαστήριο προελεύσεως. Τρίτον, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι το άρθρο 47, παράγραφος 2, δεύτερο εδάφιο, του κανονισμού 2201/2003 έχει την έννοια ότι μεταγενέστερη απόφαση δικαστηρίου του κράτους μέλους εκτελέσεως, η οποία αναθέτει προσωρινώς την επιμέλεια και είναι εκτελεστή κατά το δίκαιο του κράτους αυτού, δεν μπορεί να αντιταχθεί στην εκτέλεση προγενέστερης αποφάσεως περί επιστροφής, για την οποία έχει εκδοθεί πιστοποιητικό από το αρμόδιο δικαστήριο του κράτους μέλους προελεύσεως. Όσον αφορά το ασυμβίβαστο, κατά το άρθρο 47, παράγραφος 2, δεύτερο εδάφιο, του εν λόγω κανονισμού, αποφάσεως για την οποία έχει εκδοθεί πιστοποιητικό με μεταγενέστερη εκτελεστή απόφαση, πρέπει να εξετάζεται μόνο σε σχέση με τυχόν μεταγενέστερες αποφάσεις των αρμοδίων δικαστηρίων του κράτους μέλους προελεύσεως. Τέλος, τέταρτον, το

Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το κράτος μέλος εκτελέσεως δεν μπορεί να απορρίψει αίτηση εκτελέσεως αποφάσεως για την οποία έχει εκδοθεί πιστοποιητικό, για τον λόγο ότι, κατόπιν μεταβολής των συνθηκών επελθούσας μετά την έκδοσή της, θα μπορούσε να θίξει σοβαρά το συμφέρον του τέκνου. Πράγματι, μια τέτοια μεταβολή αποτελεί ζήτημα ουσίας, το οποίο εμπίπτει στην αρμοδιότητα του δικαστηρίου του κράτους μέλους προελεύσεως το οποίο έχει διεθνή δικαιοδοσία.

Το ζήτημα του δικαιώματος επιμέλειας και της παράνομης μετακινήσεως τέκνου στο πλαίσιο της εφαρμογής του κανονισμού 2201/2003 βρισκόταν στο επίκεντρο και της υποθέσεως *McB*. (απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 2010, C-400/10), στην οποία επίσης εφαρμόστηκε η επείγουσα προδικαστική διαδικασία. Η υπόθεση αυτή αναδεικνύει τις διαφορές που υπάρχουν μεταξύ των εθνικών δικαίων των κρατών μελών όσον αφορά το δικαίωμα επιμέλειας του πατέρα τέκνου ο οποίος δεν έχει συνάψει γάμο με τη μητέρα. Πράγματι, σε ορισμένα εθνικά δίκαια, ο φυσικός πατέρας του τέκνου δεν αποκτά αυτοδικαίως το δικαίωμα επιμέλειας, η δε χορήγηση του δικαιώματος αυτού εξαρτάται από την έκδοση αποφάσεως από το αρμόδιο εθνικό δικαστήριο, η οποία να του αναγνωρίζει το δικαίωμα αυτό. Τούτο ισχύει στην περίπτωση του ιρλανδικού δικαίου, το οποίο ήταν το εφαρμοστέο επί της ουσίας της διαφοράς. Εξ αυτού συνάγεται ότι, ο πατέρας, ελλείψει αποφάσεως με την οποία να του έχει ανατεθεί η επιμέλεια, δεν δύναται να αποδείξει ότι η μετακίνηση του τέκνου του υπήρξε παράνομη κατά την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 11, του κανονισμού 2201/2003, προκειμένου να ζητήσει την επιστροφή του στο κράτος της συνήθους διαμονής του. Η αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο στην υπόθεση *McB* αφορούσε το ζήτημα αν η νομοθεσία κράτους μέλους, η οποία εξαρτά από την έκδοση δικαστικής αποφάσεως τη χορήγηση του δικαιώματος επιμέλειας στον πατέρα τέκνου εφόσον αυτός δεν έχει συνάψει γάμο με τη μητέρα, είναι συμβατή με τον κανονισμό 2201/2003, ερμηνευόμενο σύμφωνα με το άρθρο 7 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σχετικά με τον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής.

Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι, καίτοι η έννοια «δικαίωμα επιμέλειας» ορίζεται αυτεπαιστών στον επίμαχο κανονισμό, από το άρθρο 2, παράγραφος 11, στοιχείο α', του εν λόγω κανονισμού προκύπτει ότι ο προσδιορισμός του δικαιούχου του δικαιώματος αποτελεί ζήτημα του εφαρμοστέου εθνικού δικαίου, που είναι το δίκαιο του κράτους μέλους στο οποίο έχει τη συνήθη διαμονή του το παιδί αμέσως πριν από τη μετακίνησή του ή την κατακράτησή του. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι το γεγονός ότι ο φυσικός πατέρας, σε αντίθεση προς τη μητέρα, δεν αποκτά αυτοδικαίως το δικαίωμα επιμέλειας του τέκνου του κατά την έννοια του άρθρου 2 του κανονισμού 2201/2003 δεν θίγει τον πυρήνα του δικαιώματός του στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπό την προϋπόθεση ότι διασφαλίζεται το δικαίωμά του να αποταθεί στο αρμόδιο δικαστήριο για να ζητήσει να του ανατεθεί η επιμέλεια του τέκνου.

Τέλος, θα αναφέρουμε την υπόθεση *Purrucker* (απόφαση της 15ης Ιουλίου 2010, C-256/09), στην οποία το Δικαστήριο κλήθηκε να αποφανθεί επί της ενδεχόμενης εφαρμογής των διατάξεων του κανονισμού 2201/2003, για την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων που εκδίδει δικαστήριο άλλου κράτους μέλους, επί προσωρινών μέτρων που λαμβάνονται όσον αφορά το δικαίωμα επιμέλειας βάσει του άρθρου 20 του εν λόγω κανονισμού. Πρώτον, το Δικαστήριο υπενθύμισε τη διάκριση μεταξύ των κανόνων των άρθρων 8 έως 14 του εν λόγω κανονισμού, οι οποίοι απονέμουν διεθνή δικαιοδοσία επί της ουσίας, και του κανόνα του άρθρου 20, παράγραφος 1, του ίδιου κανονισμού, ο οποίος παρέχει σε δικαστήριο κράτους μέλους την ευχέρεια, ακόμη και αν δεν έχει διαπιστωθεί η διεθνής δικαιοδοσία του επί της ουσίας, να λάβει προσωρινά ή ασφαλιστικά μέτρα εφόσον συντρέχουν σωρευτικώς τρεις προϋποθέσεις, ήτοι τα οικεία μέτρα είναι επείγοντα, λαμβάνονται σε σχέση με πρόσωπα ή περιουσιακά στοιχεία που βρίσκονται στο κράτος μέλος της έδρας των δικαστηρίων αυτών και έχουν προσωρινό χαρακτήρα. Δεύτερον, το Δικαστήριο έκρινε ότι το σύστημα αναγνώρισης και εκτέλεσης αποφάσεων, το οποίο προβλέπουν τα άρθρα 21 επ. του κανονισμού 2201/2003, δεν

έχει εφαρμογή επί των προσωρινών μέτρων που λαμβάνονται βάσει του άρθρου 20 του εν λόγω κανονισμού. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο τόνισε ότι η βούληση του νομοθέτη της Ένωσης δεν ήταν να αναγνωρίσει τέτοια δυνατότητα εφαρμογής, όπως προκύπτει τόσο από το ιστορικό θεσπίσεως του επίμαχου κανονισμού όσο και από τις διατάξεις αντίστοιχων προγενέστερων ρυθμίσεων, όπως ο κανονισμός (ΕΚ) 1347/2000 και η Σύμβαση «Βρυξέλλες II». Επιπλέον, επισήμανε ότι η εφαρμογή σε κάθε άλλο κράτος μέλος, περιλαμβανομένου εκείνου του οποίου τα δικαστήρια είναι αρμόδια ως προς την ουσία, του συστήματος αναγνωρίσεως και εκτελέσεως που θεσπίζει ο κανονισμός 2201/2003 όσον αφορά τα προσωρινά μέτρα θα ενείχε τον κίνδυνο καταστρατηγήσεως των κανόνων δικαιοδοσίας που θέτει ο κανονισμός και εμφανίσεως πρακτικών «forum shopping». Μια τέτοια κατάσταση θα ήταν αντίθετη προς τους επιδιωκόμενους με τον κανονισμό σκοπούς και, ιδίως, προς τη συνεκτίμηση του συμφέροντος του παιδιού μέσω της λήψεως των αποφάσεων που το αφορούν από δικαστήριο, το οποίο, ως πλησιέστερο στον τόπο της συνήθους διαμονής του, θεωρείται από τον νομοθέτη της Ένωσης το καταλληλότερο να κρίνει ποια μέτρα πρέπει να διαταχθούν προς διασφάλιση του συμφέροντος αυτού. Τέλος, τρίτον, το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί της απαιτήσεως να παρέχεται στον καθού η δυνατότητα ασκήσεως προσφυγής κατά της αποφάσεως περί προσωρινών μέτρων. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο εκτίμησε ότι, λαμβανομένης υπόψη της σημασίας των προσωρινών μέτρων τα οποία μπορούν να διαταχθούν —είτε από δικαστήριο που έχει δικαιοδοσία ως προς την ουσία είτε όχι— σε διαφορές γονικής μέριμνας, είναι σημαντικό για πρόσωπο που θίγεται από μια τέτοια διαδικασία, ακόμη και αν έχει ασκήσει το δικαίωμά του ακροάσεως ενώπιον του δικαστηρίου που έλαβε τα μέτρα, να μπορεί να ασκήσει ένδικο μέσο κατά της αποφάσεως με την οποία διατάχθηκαν τα προσωρινά μέτρα. Είναι, δηλαδή, ουσιώδες να μπορεί να αμφισβητήσει ενώπιον δι-αφορετικού δικαστηρίου, που πρόκειται να εκδώσει άμεσα την απόφασή του, είτε ότι το δικαστήριο το οποίο έλαβε τα μέτρα είχε δικαιοδοσία ως προς την ουσία είτε, αν δεν προκύπτει από τη σχετική απόφαση ότι το δικαστήριο είχε ή εκτίμησε ότι είχε δικαιοδοσία βάσει του κανονισμού αυτού, ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 20 του εν λόγω κανονισμού.

Αστυνομική και δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις

Το ευρωπαϊκό ένταλμα συλλήψεως, ο εμβληματικός αυτός μηχανισμός του τομέα της αστυνομικής και δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις, συνέχισε να τροφοδοτεί τη νομολογία του Δικαστηρίου.

Στην υπόθεση *Mantello* (απόφαση της 16ης Νοεμβρίου 2010, C-261/09), το Δικαστήριο ερμήνευσε το άρθρο 3, παράγραφος 2, της αποφάσεως-πλαίσιου 2002/584/ΔΕΥ⁶⁶, η οποία επιτρέπει στη δικαστική αρχή του κράτους μέλους εκτελέσεως να μην εκτελέσει το ευρωπαϊκό ένταλμα συλλήψεως, εφόσον από τις πληροφορίες που διαθέτει προκύπτει ότι ο καταζητούμενος έχει δικαστεί τελεσιδικώς για τις ίδιες πράξεις σε κράτος μέλος. Ερωτώμενο, πρώτον, επί της ερμηνείας της έννοιας «ίδιες πράξεις», το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, στο πλαίσιο της εκδόσεως και εκτελέσεως ευρωπαϊκού εντάλματος συλλήψεως, η έννοια των «ίδιων πράξεων» του εν λόγω άρθρου 3, σημείο 2, της αποφάσεως-πλαίσιου 2002/584 συνιστά αυτοτελή έννοια του δικαίου της Ένωσης. Εξάλλου, η αντίστοιχη έννοια των «ίδιων πραγματικών περιστατικών» απαντά και στο άρθρο 54 της Συμβάσεως εφαρμογής της συμφωνίας του Σένγκεν και, στο πλαίσιο αυτό, έχει ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι αφορά μόνον το υποστατό των πραγματικών περιστατικών και περιλαμβάνει ένα σύνολο συγκεκριμένων περιστάσεων που συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους, ανεξαρτήτως του νομικού χαρακτηρισμού των ως άνω πραγματικών περιστατικών ή του προστατευόμενου εννόμου συμφέροντος. Δεδομένου ότι κοινός σκοπός του άρθρου 54 της εν λόγω Συμβάσεως και του άρθρου 3, παράγραφος 2, της αποφάσεως-πλαίσιου είναι η αποτροπή του ενδεχομένου να υποβληθεί εκ νέου ένα πρόσωπο σε

⁶⁶ Απόφαση-πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 13ης Ιουνίου 2002, για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και τις διαδικασίες παράδοσης μεταξύ των κρατών μελών (ΕΕ L 190, σ. 1).

ποινική δίωξη ή ποινική δίκη για τις ίδιες πράξεις, η ερμηνεία της ως άνω έννοιας στο πλαίσιο της Συμβάσεως εφαρμογής της συμφωνίας του Σένγκεν ισχύει και για την απόφαση-πλαίσιο 2002/584.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο τόνισε ότι το πρόσωπο το οποίο αναζητείται θεωρείται ότι έχει δικαστεί τελεσιδικώς για τις ίδιες πράξεις όταν, κατόπιν ποινικής διαδικασίας, έχει εξαλειφθεί οριστικά η δυνατότητα άσκησης ποινικής δίωξης ή όταν το εν λόγω πρόσωπο απαλλάσσεται αμετάκλητα. Το ζήτημα του «αμετάκλητου» χαρακτήρα της αποφάσεως διέπεται από το δίκαιο του κράτους μέλους στο οποίο έχει εκδοθεί η ως άνω απόφαση. Κατά συνέπεια, απόφαση η οποία, βάσει του δικαίου του κράτους μέλους που άσκησε ποινική δίωξη, δεν εξαλείφει οριστικά τη δυνατότητα άσκησης ποινικής δίωξης εντός του εν λόγω κράτους για ορισμένες πράξεις δεν μπορεί καταρχήν να συνιστά δικονομικό εμπόδιο για την άσκηση ή τη συνέχιση ποινικής δίωξης σε κράτος μέλος της Ένωσης για τις ίδιες πράξεις. Σε περίπτωση που, απαντώντας σε αίτηση παροχής πληροφοριών την οποία υπέβαλε η δικαστική αρχή εκτελέσεως, η δικαστική αρχή εκδόσεως του εντάλματος διαπίστωσε ρητώς, βάσει του εθνικού της δικαίου, ότι η προγενέστερη απόφασή που εκδόθηκε στην έννομη της τάξη δεν είναι τελεσίδικη απόφαση καλύπτουσα τις πράξεις στις οποίες αναφέρεται το ένταλμά της, η δικαστική αρχή εκτελέσεως δεν δύναται, κατ' αρχήν, να μην εκτελέσει το ευρωπαϊκό ένταλμα συλλήψεως.

Εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας

Στο πλαίσιο της κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφαλείας, το Δικαστήριο, επιληφθέν αιτήσεως του Oberlandesgericht Düsseldorf για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως, διευκρίνισε το περιεχόμενο των ειδικών περιοριστικών μέτρων που λαμβάνονται κατά ορισμένων προσώπων και οντοτήτων με σκοπό την καταπολέμηση της τρομοκρατίας (απόφαση της 29ης Ιουνίου 2010, C-550/09) και ερμήνευσε τα άρθρα 2 και 3 του κανονισμού (ΕΚ) 2580/2001⁶⁷.

Προκειμένου να θέσει σε εφαρμογή ορισμένα Ψηφίσματα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, το Συμβούλιο εξέδωσε την κοινή θέση 2001/931/ΚΕΠΠΑ⁶⁸ και τον κανονισμό 2580/2001, για τη δέσμευση κεφαλαίων προσώπων ή οντοτήτων που καταχωρίζονται σε κατάλογο ο οποίος καταρτίζεται και ενημερώνεται τακτικά με αποφάσεις του Συμβουλίου. Ο ως άνω κανονισμός απαγορεύει, επιπλέον, την άμεση ή έμμεση διάθεση των κεφαλαίων σε οποιοδήποτε από τα πρόσωπα ή τις οντότητες που περιλαμβάνονται στον κατάλογο αυτό.

Μέχρι τον Ιούνιο του 2007 εκδόθηκαν σχετικές αποφάσεις, χωρίς να έχουν πληροφορηθεί τα πρόσωπα και οι οντότητες που περιλαμβάνονται στον κατάλογο τους συγκεκριμένους λόγους καταχωρίσεώς τους σε αυτόν. Κατόπιν αποφάσεως του Πρωτοδικείου⁶⁹ περί ακυρώσεως της καταχωρίσεως στον επίμαχο κατάλογο μιας ομάδας, με το σκεπτικό ιδίως ότι το Συμβούλιο δεν είχε αιτιολογήσει την εν λόγω καταχώριση και, επομένως, ήταν αδύνατος ο δικαστικός έλεγχος επί της ουσίας, το Συμβούλιο τροποποίησε τη διαδικασία καταχωρίσεως. Εκδίδοντας νέα απόφαση προς ενημέρωση του καταλόγου⁷⁰, η οποία τέθηκε σε ισχύ στις 29 Ιουνίου 2007, το Συμβούλιο εξέθεσε

⁶⁷ Κανονισμός (ΕΚ) 2580/2001 του Συμβουλίου, της 27ης Δεκεμβρίου 2001, για τη λήψη ειδικών περιοριστικών μέτρων κατά ορισμένων προσώπων και οντοτήτων με σκοπό την καταπολέμηση της τρομοκρατίας (ΕΕ L 344, σ. 70).

⁶⁸ Κοινή θέση 2001/931/ΚΕΠΠΑ του Συμβουλίου, της 27ης Δεκεμβρίου 2001, περί εφαρμογής ειδικών μέτρων για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας (ΕΕ L 344, σ. 93).

⁶⁹ Απόφαση της 12ης Δεκεμβρίου 2006, T-228/02, *Organisation des Modjahedines du peuple d'Iran κατά Συμβουλίου*.

⁷⁰ Απόφαση 2007/445/ΕΚ του Συμβουλίου, της 28ης Ιουνίου 2007, για την εφαρμογή του άρθρου 2, παράγραφος 3, του κανονισμού 2580/2001 και για την κατάργηση των αποφάσεων 2006/379/ΕΚ και 2006/1008/ΕΚ (ΕΕ L 169, σ. 58).

στα ενδιαφερόμενα πρόσωπα και ομάδες τους λόγους που δικαιολογούσαν την καταχώριση τους στον κατάλογο. Ακολούθως, το Πρωτοδικείο ακύρωσε, με μεταγενέστερες αποφάσεις του, την καταχώριση πολλών άλλων οντοτήτων για τους ίδιους λόγους με εκείνους στους οποίους αναφερόταν το σκεπτικό της προαναφερθείσας απόφασης T-228/02. Στις 2 Μαΐου 2002, η οργάνωση Devrimci Halk Kurtulus Partisi-Cephesi (DHKP-C) καταχωρίστηκε στον επίμαχο κατάλογο. Έκτοτε, το Συμβούλιο εξέδωσε πολλές αποφάσεις με τις οποίες ενημέρωνε τον κατάλογο. Η DHKP-C ουδέποτε διεγράφη από τον κατάλογο.

Η υπόθεση ενώπιον του Δικαστηρίου αφορούσε δύο Γερμανούς υπηκόους κατά των οποίων κινήθηκε ποινική διαδικασία στη Γερμανία. Οι Ε και F κατηγορήθηκαν ότι υπήρξαν, από τις 30 Αυγούστου 2002 μέχρι τις 5 Νοεμβρίου 2008, μέλη της οργανώσεως DHKP-C. Προφυλακίσθηκαν για συμμετοχή σε τρομοκρατική ομάδα και ασκήθηκε ποινική δίωξη εναντίον τους. Διατηρώντας αμφιβολίες όσον αφορά το κύρος της καταχωρίσεως της DHKP-C στον κατάλογο, το αιτούν δικαστήριο ζήτησε από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν, στο πλαίσιο των αποφάσεων του Πρωτοδικείου περί ακυρώσεως της καταχωρίσεως στον κατάλογο ορισμένων προσώπων και οντοτήτων λόγω παραβάσεως στοιχειωδών δικονομικών εγγυήσεων, η καταχώριση της DHKP-C πρέπει επίσης να θεωρηθεί άκυρη, για τη χρονική περίοδο πριν τις 29 Ιουνίου 2007, μολονότι η DHKP-C δεν ζήτησε την ακύρωση της καταχωρίσεώς της στον κατάλογο.

Προκαταρκτικώς, το Δικαστήριο τόνισε ότι η υπόθεση ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου μπορούσε να καταλήξει στην επιβολή ποινών στερητικών της ελευθερίας. Στο πλαίσιο αυτό, υπογράμμισε ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση συνιστά Ένωση δικαίου, της οποίας τα θεσμικά όργανα υπόκεινται σε έλεγχο όσον αφορά τη συμφωνία των πράξεων τους με τη ΣΛΕΕ και με τις γενικές αρχές του δικαίου. Κάθε διάδικος δικαιούται, στο πλαίσιο εθνικής δίκης, να προβάλει την ακυρότητα των περιεχόμενων σε πράξεις της Ένωσης διατάξεων οι οποίες αποτελούν το έρεισμα εθνικής αποφάσεως ή πράξεως που θίγει το πρόσωπο αυτό και να παρωθήσει το εθνικό δικαστήριο να υποβάλει συναφώς προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο, εφόσον ο διάδικος αυτός δεν είχε το δικαίωμα να ασκήσει ευθεία προσφυγή ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου κατά των διατάξεων αυτών.

Ως προς το κύρος των προγενέστερων του Ιουνίου 2007 αποφάσεων του Συμβουλίου, το Δικαστήριο επισήμανε ότι καμία από τις επίμαχες αποφάσεις δεν περιέχει αιτιολογία ως προς τις εκ του νόμου προϋποθέσεις εφαρμογής του κανονισμού στην περίπτωση της DHKP-C, ούτε έκθεση των ειδικών και συγκεκριμένων λόγων, για τους οποίους το Συμβούλιο έκρινε ότι η καταχώριση του DHKP-C στον κατάλογο ήταν ή εξακολουθούσε να είναι δικαιολογημένη. Οι κατηγορούμενοι δεν είχαν επομένως στη διάθεσή τους τα απαραίτητα στοιχεία προς διακρίβωση της βασιμότητας της καταχωρίσεως της DHKP-C στον κατάλογο κατά το προ της 29ης Ιουνίου 2007 χρονικό διάστημα, ώστε να είναι ειδικότερα βέβαιοι ότι η καταχώριση αυτή στηρίχθηκε σε ακριβή και κρίσιμα στοιχεία, τούτο δε μολονότι η καταχώριση συναποτελεί το έρεισμα του σε βάρος τους κατηγορητηρίου. Εξάλλου, η έλλειψη αιτιολογίας ως προς την καταχώριση μπορεί να καταστήσει αδύνατο τον αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο της νομιμότητάς της επί της ουσίας. Όμως, η δυνατότητα ασκήσεως αυτού του ελέγχου είναι απολύτως αναγκαία για την επίτευξη μιας δίκαιης ισορροπίας μεταξύ της ανάγκης καταστολής της διεθνούς τρομοκρατίας και της προστασίας των θεμελιωδών ελευθεριών και δικαιωμάτων.

Επί του ζητήματος αν με την απόφαση του Ιουνίου 2007 κατέστη έγκυρη αναδρομικώς η καταχώριση της DHKP-C στον κατάλογο, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η εν λόγω απόφαση δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να συναποτελέσει το έρεισμα ποινικής καταδίκης για πράξεις που τελέστηκαν κατά τον προγενέστερο της ενάρξεως ισχύος της χρόνο. Μια τέτοια ερμηνεία θα έθιγε την αρχή της μη αναδρομικότητας των διατάξεων στις οποίες μπορεί να θεμελιωθεί ποινική καταδίκη. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δικαστήριο έκρινε ότι απόκειται στο εθνικό δικαστήριο να αφήσει ανεφάρμοστες, στο πλαίσιο της κύριας δίκης, τις αποφάσεις του Συμβουλίου που εκδόθηκαν πριν τον Ιούνιο

του 2007 και δεν μπορούν, κατά συνέπεια, να συναποτελέσουν το έρεισμα της ποινικής διώξεως σε βάρος των Ε και F, όσον αφορά το προ της 29ης Ιουνίου 2007 χρονικό διάστημα.

Τέλος, το Δικαστήριο ερμήνευσε διασταλτικώς τη διαλαμβανόμενη στο άρθρο 2, παράγραφος 1, στοιχείο β', του κανονισμού 2580/2001 απαγόρευση της διαθέσεως κεφαλαίων σε πρόσωπα ή οντότητες που περιλαμβάνονται στον κατάλογο. Κατά το Δικαστήριο, καλύπτει κάθε πράξη της οποίας η τέλεση είναι αναγκαία για να καταστήσει δυνατή σε πρόσωπο, ομάδα ή οντότητα που περιέχεται στον κατάλογο του άρθρου 2, παράγραφος 3, του κανονισμού 2580/2001 την ουσιαστική κτήση της πλήρους εξουσίας διαθέσεως των οικείων κεφαλαίων, άλλων χρηματικών περιουσιακών στοιχείων ή οικονομικών πόρων. Κατά το Δικαστήριο, η έννοια αυτή είναι ανεξάρτητη από την ύπαρξη, ή μη, σχέσεων μεταξύ του αυτοουργού και του αποδέκτη της επίμαχης πράξης διαθέσεως.

Στην υπόθεση *Μ κ.λπ.* (απόφαση της 29ης Απριλίου 2010, C-340/08), το Δικαστήριο ασχολήθηκε με το ζήτημα αν οι κοινωνικές παροχές και παροχές προνοίας –όπως το επίδομα επιβιώσεως, οι οικογενειακές παροχές, τα στεγαστικά επιδόματα– που χορηγούνται στις συζύγους των φερόμενων ως τρομοκρατών, οι οποίοι περιλαμβάνονται στον κατάλογο του κανονισμού (ΕΚ) 881/2002⁷¹, εμπίπτουν στο πεδίο των δεσμευμένων κεφαλαίων δυνάμει του εν λόγω κανονισμού.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι, λαμβανομένων υπόψη των διαφορετικών γλωσσικών αποδόσεων τόσο του ίδιου του κανονισμού όσο και του Ψηφίσματος του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών το οποίο ο κανονισμός αυτός θέτει σε εφαρμογή, ο εν λόγω κανονισμός πρέπει να ερμηνευθεί με γνώμονα τον σκοπό που επιδιώκει, ήτοι την καταστολή της διεθνούς τρομοκρατίας. Σκοπός της δεσμεύσεως κεφαλαίων είναι η παρεμπόδιση της προσβάσεως των ενδιαφερομένων προσώπων σε οιοδήποτε είδους οικονομικούς πόρους, οι οποίοι θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την υποστήριξη τρομοκρατικών δραστηριοτήτων. Ειδικότερα, ο σκοπός αυτός πρέπει να γίνει αντιληπτός υπό την έννοια ότι το μέτρο της δεσμεύσεως οικονομικών πόρων εφαρμόζεται μόνο σε περιουσιακά στοιχεία δυνάμενα να μετατραπούν σε κεφάλαια, αγαθά ή υπηρεσίες που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την υποστήριξη τρομοκρατικών δραστηριοτήτων. Το Δικαστήριο παρατήρησε ότι δεν υποστηρίχθηκε ότι οι σύζυγοι προσώπων περιλαμβανόμενων στον κατάλογο μεταβιβάζουν στους συζύγους τους τα κεφάλαια αυτά, αντί να τα διαθέσουν για την κάλυψη βασικών οικογενειακών δαπανών τους, ούτε αμφισβητήθηκε ότι τα επίμαχα κεφάλαια χρησιμοποιούνται, κατ' ουσίαν, από τις οικείες συζύγους για την κάλυψη ουσιαστικών οικογενειακών αναγκών, στις οποίες καταλέγονται και οι ανάγκες προσώπων περιλαμβανόμενων στον κατάλογο. Πάντως, το ενδεχόμενο μετατροπής των εν λόγω κεφαλαίων σε μέσα δυνάμενα να χρησιμοποιηθούν για τη στήριξη τρομοκρατικών δραστηριοτήτων είναι μάλλον απίθανο, εφόσον οι σχετικές παροχές ανήχονται σε ποσά δυνάμενα να καλύψουν μόνον τις στοιχειώδεις ανάγκες των οικείων προσώπων. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο κατέληξε ότι το όφελος που θα μπορούσε να αντλήσει έμμεσα πρόσωπο περιλαμβανόμενο στον κατάλογο από τις κοινωνικές παροχές οι οποίες καταβάλλονται στη σύζυγό του, δεν μπορεί να διακυβεύσει τον σκοπό του κανονισμού αυτού. Επομένως, ο εν λόγω κανονισμός δεν εφαρμόζεται στην περίπτωση κοινωνικών παροχών ή παροχών προνοίας που καταβάλλονται στις συζύγους των καταχωρισμένων στον κατάλογο δεσμεύσεως κεφαλαίων προσώπων.

⁷¹ Κανονισμός (ΕΚ) 881/2002 του Συμβουλίου, της 27ης Μαΐου 2002, για την επιβολή συγκεκριμένων περιοριστικών μέτρων κατά ορισμένων προσώπων και οντοτήτων που συνδέονται με τον Οσάμα Μπιν Λάντεν, το δίκτυο της Αλ Κάιντα και τους Ταλιμπάν, και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) 467/2001 του Συμβουλίου για την απαγόρευση της εξαγωγής ορισμένων αγαθών και υπηρεσιών στο Αφγανιστάν, την ενίσχυση της απαγόρευσης πτήσεων και την παράταση της δέσμευσης κεφαλαίων και άλλων οικονομικών πόρων όσον αφορά τους Ταλιμπάν του Αφγανιστάν (ΕΕ L 139, σ. 9).